

Abdulla Avloniy nomidagi Pedagoglarni
kasbiy rivojlantirish va yangi metodikalarga
o'rgatish milliy-tadqiqot instituti

UO'K 373.3/5
ISSN: 3030-3966

XALQ TA'LIMI:

MUAMMOLAR, IZLANISHLAR, YECHIMLAR

2023

1-SON

**A.Avloniy nomidagi pedagoglarni kasbiy rivojlantirish va yangi metodikalarga
o'rgatish milliy-tadqiqot institutining ilmiy-nazariy va o'quv-uslubiy jurnali**

**Scientific-theoretical and educational-methodical journal
of the National Research Institute for Professional Development
and Training of New Methodologies of Teachers named after A.Avloni**

XALQ TA'LIMI: MUAMMOLAR, IZLANISHLAR, YECHIMLAR

PUBLIC EDUCATION: PROBLEMS, RESEARCH, SOLUTIONS

2023-yil, 1-son

ABDULLA AVLONIIY NOMIDAGI PEDAGOGLARNI
KASBIY RIVOJLANTIRISH VA YANGI METODIKALARGA
O'RGATISH MILLIY-TADQIQOT INSTITUTI

Bosh muharrir:

ISMAILOV

Abduvali Abdumalikovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

BAXRAMOV

Anvar Axrarovich

Tahrir hay'ati:

SHARIFXODJAYEV

Usmon Ulfatovich

BEGIMQULOV

Uzoqboy Shoimqulovich

PIOTR

Fokich Borovski

GUNDA Tire

KOVALEVA

Galina Sergeyevna

QODIROV

Umarali Do'stqobilovich

IBRAGIMOV

A'lamjon Amrilloevich

ERGASHOVA

Malohat Tursunovna

IBRAGIMOV

Abdumalik Gapparovich

ALKAROV

Elyor Maxmudovich

BADALOVA

Maqsuda Umarovna

BOTIROV

Xamid Hakimovich

OTAMURODOV

G'olibjon Ruzimurodovich

YUSUPOVA

Dilnoza Fayzullayevna

Mas'ul muharrir:

XURRAMOV

Isroil Abdurashidovich

Mas'ul kotib:

AZAMATOVA

Dilafroz Saydig'aniyevna

Adabiy tahrirchi:

MIRZOXIDOVA

Laylo Baxtiyorovna

Badiiy muharrir:

BABAJANOV

Bahrom Saydullayevich

Tahririyat manzili:

Toshkent shahar, Olmazor tumani,
Ziyo ko'chasi, 6-uy. Pochta indeksi – 100095.

XALQ TA'LIMI:

MUAMMOLAR, IZLANISHLAR, YECHIMLAR

Muassis:

Abdulla Avloniy nomidagi
milliy-tadqiqot instituti

Jurnal 2021-yil dekabr oyidan
chiqa boshlagan.

UO'K 373.3/.5

ISSN: 3030-3966

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar
Agentligining 2021-yil 8-noyabrdagi
1459-raqamli guvohnoma berilgan.

Bahosi kelishilgan narxda.

© "Xalq ta'limi:
muammolar, izlanishlar, yechimlar"
jurnali, 2023.

MUNDARIJA

UMUMIY O'RTA TA'LIMNING DOLZARB MUAMMOLARI

- 5 U.Begimqulov.
**Ta'lim va tarbiyaning asosi:
maktab, o'qituvchi, oila va ota-onalar**
- 10 A.Ismailov.
**Ta'lim sifatini ta'minlashda
zamonaviy menejerlarni
tayyorlashning
dolzarb muammolari**
- 14 A.Baxramov.
**Pedagog kadrlarni uzluksiz kasbiy
rivojlantirish tizimi: yutuqlar,
muammolar, yechimlar**
- 18 A.Ibragimov, I.Muradov.
**Kadrlar taqchilligi – maktab ta'limining
bugungi muammosimi?!**
- 26 M.Pardayeva.
**Ta'limda axborot-kommunikatsiya
texnologiyalaridan foydalanish
va raqamlashtirishning dolzarb
muammolari va yechimlari**

- 31 E.Alkarov, B.Xurramov, G.Otamurodov.
**Pedagog kadrlarning uzluksiz kasbiy
rivojlanishini tashkil etish va malaka
oshirishdan keyingi faoliyati
samaradorligi natijalari**

- 41 I.Murodov.
**Umumta'lim maktablari
o'qituvchilarining bir kunlik hayotiga
nazar yoxud statistik
ko'rsatkichlar solishtirmasi**

- 45 J.Saitmurodov.
**Yoshlarni zamonaviy kasblarga
o'rgatish – kambag'allikni
qisqartirishning omili sifatida**

- 49 Sh.Daminova.
**Ta'lim boshqaruvida
liderlikni shakllantirish davr talabidir**

TA'LIM SIFATI VA XALQARO BAHOLASH TADQIQOTLARI

- 53 M.Badalova.
**Ta'lim sifati va samaradorligini
oshirishda o'quvchilar optimal
sonining ta'siri**
- 57 A.Mamataliyev.
**Biologiya fani bo'yicha milliy o'quv
dasturini amaldagi tahlili**
- 63 M.Mansurov.
**Maktab o'quvchilarini baholashning
jahon tajribasi va O'zbekistonda
baholashning ayrim muammo va
kamchiliklari bo'yicha mulohazalar**

69 S.To'rayeva.
**Boshlangich sinf ona tili darslarida
iboralar ma'nosi ustida ishlash usullari**

77 S.Shomurodova, N.Toshtemirova.
**Ta'lim jarayonida o'quvchilarda kreativ
fikrlashni rivojlantirish va baholash**

ILG'OR MILLIY VA XALQARO TAJRIBALAR

82 H.Botirov.
**Maktab ta'limida raqobat muhitini
yaratish bo'yicha Fransiya va
Finlyandiya tajribasi**

86 N.Ibragimova.
**Xorijiy ta'lim paradigmalarining
ta'lim tizimidagi o'rne**

90 T.Xalilov.
**Yaponiyada maktab boshqaruv tizimi:
ta'lim jarayonlarini tashkil etish**

TA'LIM-TARBIYA NAZARIYASI VA METODIKASI

95 I.Xo'jamov, N.Odinayeva.
**Pedagogik ta'lim tizimi salohiyati
va pedagogik kadrlar tayyorlash
muammosi**

99 Sh.Sobirova.
**Ustoz-shogird an'anasining
tarixiy va nazariy asoslari**

103 F.Murodova.
**Umumta'lim maktablarida ta'lim
sifatini "Lesson Study" texnologiyasi
orqali takomillashtirish**

MAKTAB BOSHQARUVI

108 M.Xalimov.
**Zamonaviy maktab jamoasini
shakllantirish jarayonida
xodimlarni boshqarish**

115 L.Sultonova.
**Umumiy o'rta ta'lim maktab
direktorlarining boshqaruv
faoliyatini baholash mexanizmlari**

TA'LIM VA TARBIYANING ASOSI: MAKTAB, O'QITUVCHI, OILA VA OTA-ONALAR

U.Begimqulov,

*Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri o'rinbosari
p.f.d., professor*

Annotatsiya: maqolada ta'lim tizimi va demografik holatlar, ta'lim va tarbiyaning asosi, poydevori bu – maktab, oila va ota-onalar ekanligi, maktabni maktab qiladigan kuch esa o'qituvchi va o'quvchilar ekanligi to'g'risida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, maktab, davlat, aholi, o'qituvchi, o'quvchi, ijtimoiy muhit, statistika.

Аннотация: в статье рассматриваются система образования и демографическое состояния, и то что основа образования и воспитания является школа, семья и родители, а сила, которая делает школу Школой – это учителя и ученики.

Ключевые слова: образование, воспитание, школа, государство, население, учитель, ученик, социальная среда, статистика.

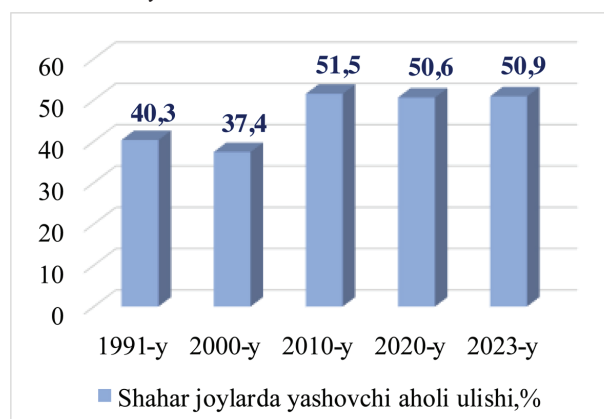
Rivojlangan davlatlarning bozor iqtisodiyotiga o'tishdagi yo'liga nazar tashlaydigan bo'lsak, ularning rivojlanishlari va taraqqiy qilishlari bevosita ta'lim tizimini qo'llab-quvvatlanishi, ularning faoliyatiga keng yo'l ochib berilishi bilan bog'liq.

Ta'limni isloh qilish va modernizatsiya qilish davrida ta'lim xizmatlari tizimiga yangi talablar qo'yilmoqda. Ta'lim tizimi-ning samaradorligini boshqarish modeli ta'lim jarayonining subyektlariga tobora ko'proq e'tibor qaratilmoqda. Ta'lim xizmatlari sohasida raqobat tobora kuchayib bormoqda. Davlat ta'lim muassasalaridan tashqari xususiy muassasalar ham katta rol o'ynay boshladi.

Dunyo miqyosida 7,7 mln. maktablar mavjud bo'lib, shundan o'rtacha 73 foizi umumta'lim maktablari yani davlat ta'lim muassasalari bo'lsa, 27 foizi xususiy maktablar hisoblanadi.

Xalqaro statistikaga ko'ra, dunyoda Buyuk Britaniya maktablari reytingi eng yuqori hisoblanadi. Ikkinchi o'rinda esa, AQSh maktablari va keyingi o'rinlarda Kanada, Germaniya va Fransiya maktab ta'lim tizimi yuqori o'ringa ega. Ushbu davlatlar maktab bitiruvchilarining 70 foizidan ortig'i oliy ta'limda tahsil olishadi.

Shuningdek, Osiyo qit'asida eng yaxshi maktab ta'imi Janubiy Koreya davlatidadir. Shu bilan birga 56% koreys maktab bitiruvchilari oliy ta'limda tahsil olishadi.

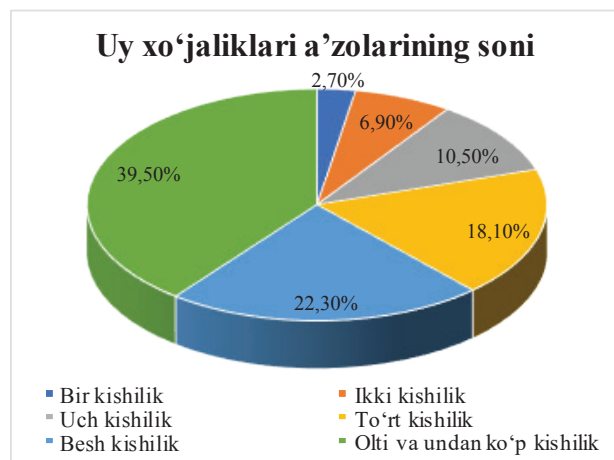

Ta'lim sifati va sharoitlari eng past ko'rsatkichdagi maktab ta'limi asosan, Afrika davlatlari Zambiya, Markaziy Afrika Respublikasida hisoblanadi. Shuningdek, Pokiston, Liviya ta'lim tizimi ham juda salbiy deb baholangan.

Aholi soni, tarkibi, aholi yoki uning guruhlar joylashuvi va takror hosil bo'lishi bilan bog'liq ijtimoiy-iqtisodiy ma'lumotlar ta'lim tizimini rivojlantirishning asosi hisoblanadi.

2023-yilning 1-yanvar holatiga O'zbekiston Respublikasida 9729961 ta oilalar mavjud. 1991-yil boshida O'zbekiston Respublikasi doimiy aholisi tarkibida shahar joylarda yashovchi aholining ulushi 40,3 foizni tashkil etgan.

2023-yil boshiga kelib, ushbu ko'rsatkich 50,9 foizni tashkil etgan hamda 1991-yilga nisbatan 10,6 foizga ko'paygan.

O'zbekistonda 39,5 foiz uy xo'jaliklarida 6 va undan ko'p kishilar istiqomat qilmoqda. Ma'lumotlarga asosan 2023-yilning may oyi holatiga ko'ra uy xo'jaliklari a'zolarining soni:

2023-yil mamlakatimizdagi mavjud 9729961 ta oilalardan 6,3 mln. bolalarimiz 10104 ta maktabga ta'lim va tarbiya olish uchun borishmoqda va ularga 506618 nafar pedagog o'qituvchilar bilim berishmoqda.

Umuman, sifatli ta'lim olish odamlarning turmush sharoitini yaxshilash va

barqaror taraqqiyotni ta'minlashga zamin yaratadi. Ta'limning qulayligi va sifati masalalari dunyoning barcha davlatlari strategik rivojlanish dasturlariga kiritilgan, chunki davlat aholisining o'zini-o'zi anglash imkoniyatlari uchun ta'lim muhitini yaratish orqali mamlakatda moddiy farovonlik va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga, inson kapitalini oshirishga hissa qo'shadi, o'z o'rnida, mamlakatning iqtisodiy salohiyatini yuksaltiradi va xalqaro maydonda raqobatdosh ustunlikni yaratadi.

Ta'lim tizimini rivojlantirish xalqaro ta'lim faoliyatining asosiy tamoyillariga asoslanadi, ulardan biri arzon sifatli ta'limni amalga oshirish uchun sharoit yaratish va ta'minlashdir.

O'zbekiston Respublikasida jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeyidan qat'iy nazar, har kimga ta'lim olish uchun teng huquqlar kafolatlangan.

Ta'lim deganda, barcha odamlarning hayot davomida o'z salohiyatidan kelib chiqib ehtiyoji va xohishiga qarab o'rganish imkoniyati tushuniladi. Bunga "bilishni, bajarishni, birgalikda yashash va birga bo'lishni o'rganish" kiradi. Ta'lim oila, maktabgacha muassasa, maktab va o'quv yurtlarida hamda jamiyatda olinadi. Umume'tirof etilgan xalqaro hujjatlar, xususan, Inson huquqlari Umumjahon Deklaratsiyasining 26-moddasi va Bola huquqlari to'g'risidagi Konvensiyaning 28-moddasida insonning ta'lim olish huquqlari kafolatlangan. Xalqaro hujjatlarda boshlang'ich ta'lim barcha maktab yoshidagi bolalar uchun bepul va majburiy ekani va hech kimning bu borada kamsitilishiga yo'l qo'yilmasligi qayd etilsada, amalda vaziyat boshqacha ekani tan olinadi va shu bois so'nggi paytlarda bir

nechta shartnomada quyidagilarga urg'u berildi:

- erta yoshdagi bolalar tarbiyasi va ta'limini kengaytirish va takomillashtirish;
- barcha uchun bepul, majburiy va sifatli boshlang'ich ta'limga erishish;
- kattalar uchun maqbul o'rganish, yashash ko'nikmalarini hosil qilishga qaratilgan dasturlar, boshlang'ich va uzluksiz ta'limda ishtirok etish imkoniyatlaridan teng foydalanish uchun sharoitlarni kafolatlash;
- erkak va ayollar o'rtasidagi tenglikni targ'ib qilish;
- ajralib qolgan, zaif va kamsitilgan guruhlarini barcha bosqichdagi ta'limga jalb etilishiga ko'maklashish.

lar ta'lim-tarbiyasi ayol (ona)larga yuklab qo'yilganligidan dalolat beradi. Juda kamchilik erkak (ota)largina farzandlari ta'lim-tarbiyasiga mas'uliyat bilan yondashishi ma'lum bo'lmoqda. Shuningdek, farzand(lar)i maktabga boradigan ota-onalarning eng katta qismi (61,1 foiz) 40 yoshgacha bo'lgan shaxslardir. Bu ota-onalar O'zbekiston mustaqillikka erishgan 1991-yil va undan keyingi davrlarda maktabga borgan o'quvchilar hisoblanadi.

Tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, ishtirokchilarning 81,1 foizi aholining ziyoli qatlamiga mansubligini e'tirof etishgan bo'lsa, qolgan 18,9 foizi turli ijtimoiy qatlam vakillaridir. Ushbu so'rovnoma asosan ziyoli qatlam vakillari ya'ni o'qituv-

1-6 yoshli bolalarni maktabgacha ta'lim tashkiloti bilan qamrab olinishi, yil oxiriga, foizda

2015-y	2016-y	2017-y	2018-y	2019-y	2020-y	2021-y	2022-y	2023-y 9 oyi
15,5%	17,3%	17,0%	21,0%	26,3%	27,3%	29,4%	62,5%	71,8%

Savodsizlikka barham berish va barcha fuqarolar uchun arzon ta'limni ta'minlashda katta muvaffaqiyatlarga erishgan O'zbekiston ta'limni davlat tomonidan moliyalashtirishning ustunligini saqlab kelmoqda, bu shubhasiz ijobiy omildir.

Maktab ta'limi, xususan, ta'lim sifati va samaradorligini oshirishni tashkil etish bo'yicha o'tkazilgan so'rovnomalarda ota-onalarning maktab ta'limiga bo'lgan munosabati o'rganildi. Unga ko'ra, 35800 nafar ota-onalar savollar bilan yaqindan tanishib, bevosita ovoz berish jarayonida ishtirok etishgan. Quyida so'rovnoma natijasi bilan tanishishingiz mumkin.

So'rovnoma ishtirokchilarining 25,4 foizi erkak, 74,6 foiz ayol kishi ekanligidan ham bilish mumkinki, o'quvchilar va maktab faoliyati bilan asosan onalar shug'ullanar ekan. Bu esa jamiyatda farzand-

chilar o'rtasida o'tkazilganligini inobatga oladigan bo'lsak, "Sizningcha, o'qituvchilar o'quvchilarga maktabni sevishiga to'sqinlik qiladimi?" savoliga 85 foiz ishtirokchi "yo'q" deb javob berishi tabiiy holdir. Biz bunga so'rovnoma haqqoniyligini ta'minlash maqsadida boshqa tarafdin yondashamiz ya'ni "ha" javobi 15 foiz ekanligini, ziyoli qatlamdan boshqa qatlam ishtirokchilari 18,9 foiz ekanligini inobatga oldik. Shunda 18,9 ni 100 foiz deb tasavvur qil-sak, uning tarkibida 15 esa 79,3 foizni tashkil qilar ekan. Demak, taxminan 60 foizdan ko'p ota-onalar o'qituvchilar o'quvchilarga maktabni sevishiga to'sqinlik qiladi deb hisoblash mumkin.

O'quvchilarning maktabga borishni xohlamasligi sababi o'rganilganda, so'rovnomada ishtirok etgan ota-onalarning 62 foizi bunga sabab sifatida farzan-

didida “o'qishga qiziqishning kamligi”ni ko'rsatishgan. O'quvchilarning o'qishga qiziqishining pastligini esa 49 foiz ishtirokchi farzandining “o'qishni yoqtirmasligi, dangasaligi”da deb bilishini ta'kidlashgan. Bu holat shundan dalolatki, bugungi kun o'quvchilarining 50-60 foizi maktabga majburan boradi va o'qishni yoqtirmaydi. Bundan xulosa qilish mumkinki, maktabda o'qituvchilar, oilada esa ota-onalar bolalarga bilimning ahamiyatini to'g'ri tushuntirishmagan, o'qishning jozibadorligini ochib berishmagan, maqsad qo'yishni o'rgatishmagan, ulardagi qiziqish va qobiliyatni to'g'ri yo'naltirishmagan. Shu sababli o'quvchilarning ko'pchiligi 10-11-sinfga kelganda mustaqil hayot ostonasida maqsadsiz, qaysi kasbni tanlashni bilmasdan arosatda qolishadi. Buning tasdig'i sifatida ota-onalarning 64 foizi asosan 10-11-sinf o'quvchilari maktabga borishni yoqtirmas-

ligini aytishgan. Bunday salbiy oqibatlarining yuzaga kelmasligi uchun o'quvchilarni qobiliyati va qiziqishlaridan kelib chiqib kasbga yo'naltirib borish zarur.

Ota-onalardan farzandining maktabga borishga munosabati so'ralganida, ularning 43 foizi farzandlari maktabni juda yaxshi ko'rishini, 25 foizi yaxshi ko'radi, lekin “fanat” darajasida emasligini, 23 foizi odatiy munosabatda ekanligini, 5 foizi yaxshi ko'rmasligini, hatto 4 foizi bu haqda bilmasligini, ya'ni befarqligini bildirishgan. Bu esa 57 foiz o'quvchi maktabni kuchli mehr, bor vujudi bilan yaxshi ko'rmasligini anglatib turibdi.

So'rovnoma ishtirokchilarining 50 foizi farzandlarining barcha o'qituvchilar bilan munosabati yaxshi ekanligini ta'kidlashgan bo'lsa, qolgan 50 foizi esa o'qituvchilar bilan turli ko'rinishda muammolari borligini bildirishgan. Hatto, 1 foizi farzandi-

ning barcha o'qituvchilar bilan ziddiyatli munosabatda ekanligini tan olishgan.

Ota-onalarning o'zlaridan o'quvchilik davrida maktabga munosabati so'ralganda, 69 foizi maktabni juda yaxshi ko'rganligini, 15 foizi esa yaxshi ko'rganligi lekin "fanat" darajasida emasligini, 12 foizi odatiy munosabatda bo'lganligini, 2 foizi yaxshi ko'rmaganligini va 2 foiz umuman yoqtirmaganligi, ko'rgani ko'zi bo'lmaganligini ta'kidlashgan. Demak, bugungi kun o'quvchilarining 43 foiziga maktab

jozibador ko'rinayongan bo'lsa, 15-30 yil avvalgi o'quvchilarning 69 foizi maktabga xuddi shunday ijobiy munosabatda bo'lishgan.

Yana bir holatni ta'kidlash kerak, 15-30 yil ichida o'quvchilarning maktabga bo'lgan munosabati 26 foiz salbiy tomonga o'zgarganligi kelgusi chora-tadbirlarimizni maktab, o'qituvchi, oila va ota-onalar ta'lim va tarbiyaning asosi ekanligiga qaratishimiz zarurligini hayotning o'zi ko'rsatib turibdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.09.2023-yildagi "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida" gi PF-158-son Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 29.04.2019-yildagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi PF-5712-son Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.10.2019-yildagi "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi PF-5847-sonli Farnomi.
4. Po'latov Sh. Ta'lim menejmenti, yoxud ta'lim muassasasini ilmiy-metodik boshqarish strategiyasi. O'quv qo'llanma. – T.: "Yosh kuch", 2019, 592-bet.
5. Jo'rayev R.X., Turg'unov S.T. Ta'lim menejmenti. Umumiy o'rta ta'lim muassasalari direktorlari uchun qo'llanma. – T.: "Vorish-Nashiriyot", 2006, 263-bet.
6. Radjiyev A., Karimov F., Ibragimov A. TALIS–2018 Xalqaro tadqiqotlari talablari asosida o'tkazilgan so'rovnoma va tadqiqot hisobotining ma'lumotlar to'plami. 2-qism. – T.: 2022. 119-bet.

TA'LIM SIFATINI TA'MINLASHDA ZAMONAVIY MENEJERLARNI TAYYORLASHNING DOLZARB MUAMMOLARI

A.Ismailov,

*Abdulla Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti rektori
p.f.f.d., (PhD)*

Annotatsiya: mazkur maqolada maktab ta'limi sifatini ta'minlashda boshqaruv samaradorligining o'рни, boshqaruv samaradorligiga erishish uchun umumiy o'rta ta'lim muassasalari rahbarlarining menejerlik ko'nikmaga ega bo'lish zarurati, menejerga qo'yiladigan talablar, ularning funksiya va vazifalari, zamonaviy menejerlarni tayyorlashning shart-sharoitlari xususida fikr yuritilgan hamda menejer tushunchasiga aniqlik kiritilgan.

Kalit so'zlar: maktab, direktor, rahbar xodimlar, menejer, boshqaruv samaradorligi, ta'lim sifati, jamoa.

Аннотация: в данной статье рассмотрена роль эффективности управления в обеспечении качества школьного образования, необходимость владения руководителями общеобразовательных учреждений менеджерскими навыками для достижения эффективности управления, требования к менеджерам, их функции и задачи, обсуждались вопросы условия подготовки современных менеджеров и уточнялось понятие менеджера.

Ключевые слова: школа, директор, управленческий состав, менеджер, эффективность управления, качество образования, коллектив.

Dunyo qiyofasi tez o'zgarayotgan bugungi davrda davlatlar va jamiyatlar xalqaro maydonda tan olinishi hamda o'zligini saqlab qolishi uchun inson kapitalini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratmoqda.

Bunga asosiy sabab 2030-yilga kelib, dunyo bo'ylab 800 millionga yaqin ish o'рни yo'qoladi va mashinalar tomonidan egallab olinadi, sun'iy intellekt taxminan 2029-yilda inson darajasiga yetadi. Yana shuni aytish kerakki, 2045-yilga borib biz sivilizatsiyamizning inson biologik mashinasi intellektini milliard barobarga oshiramiz [2;4].

Bu esa ko'plab davlatlarning o'z aholisi yuqori intellektga ega bo'lishidan manfaatdorligini kuchaytirishi natijasida ta'lim sifatini oshirishga bo'lgan yangi islohotlarning boshlanishiga sabab bo'ldi. Jahonda yuz berayotgan ushbu tendensiyalar insonlarda sifatli ta'lim olishga bo'lgan ehtiyojning ortib borishiga olib keldi. Dunyo hamjamiyatidagi mazkur jarayonlardan kelib chiqib mamlakatimizda ham davlat tomonidan ta'lim sifatini oshirishga bo'lgan keng ko'lamli islohotlar boshlab yuborildi.

Bugungi kunda yurtimizda maktab ta'limi sifatini oshirishga katta e'tibor qa-

ratilmoqda. Xalqaro tajribalar o'rganilgan holda umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini ta'minlash uchun, avvalo, boshqaruv samaradorligini oshirish muhim omil ekanligi aniqlandi. Shu nuqtayi nazardan kelib chiqib, maktablarda samarali boshqaruvni tashkil qilish uchun ayni vaqtda zamonaviy menejerlarni tayyorlash zarurati yuzaga kelgan.

Har bir maktab o'ziga xos xususiyat, qadriyatlarga ega va u turli sharoitlarda faoliyat yuritadi, shuning uchun maktab menejeri o'zining yetakchilik funksiyasini muvaffaqiyatli amalga oshirishi ijtimoiy hamjamiyatning turli ta'sirlariga bog'liq. Bunday xilma-xillik sharoitida tegishli kasbiy malakaga ega bo'lgan, sifatli va muvaffaqiyatli demokratik muloqotni amalga oshiruvchi hamda pedagog xodimlarining kasbiy takomillashuvi va rivojlanishi ustida ish olib boruvchi, ota-onalar bilan ishonchga asoslangan hamkorlik o'rnatish olish xususiyatiga ega bo'lish orqali yanada samaradorlikka erishish mumkin.

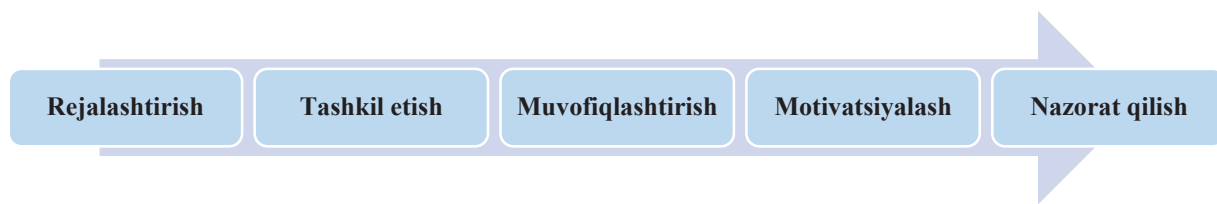
Maktab menejeri doimiy ravishda yetakchi va ta'lim jarayonining tashkilotchisi rolini o'ynaydi, shu sababdan ular shaxslararo munosabatlar va boshqaruv sohasida yaxshi tayyorgarlik ko'rish juda muhimdir. Maktab menejerining asosiy vazifalaridan biri, albatta, xodimlar o'rtasida ijobiy muhitni shakllantirish, sifatli muloqot ko'nikmalari va usullaridan foydalanish holda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ziddiyatli vaziyatlarni hal qilish, xodimlarni rag'batlantirish, kichik yutug'i uchun ham e'tirof etish, ularga shaxsiy namuna bo'lish yaxshi ish natijalari uchun zarur shartdir.

Shuningdek, zamonaviy maktab menejerlari o'quvchilarning o'zlashtirish natijalari darajasini oshirish maqsadida o'qituvchilarni boshqarish uchun ko'proq

yetakchilik strategiyalaridan foydalana-dilar hamda kuchli pedagogik jamoani shakllantirish yo'lida ta'lim ekspertlari va mutaxassislari bilan hamkorlikda ishlaydi. Bunday maqsadlarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda maktab direktori (menejeri) dan liderlik va qaror qabul qilish qobiliyati talab etiladi. Direktor qaror qabul qilishda jamoaning fikri inobatga olinganligini ularga bildirishi o'ziga nisbatan jamoa ishonchini mustahkamlashga olib keladi [1;48]. Shu bois bugungi kunda zamonaviy menejerdan strategik boshqaruvni amalga oshirish, maktab faoliyatini strategik rejalashtirish talab etiladi.

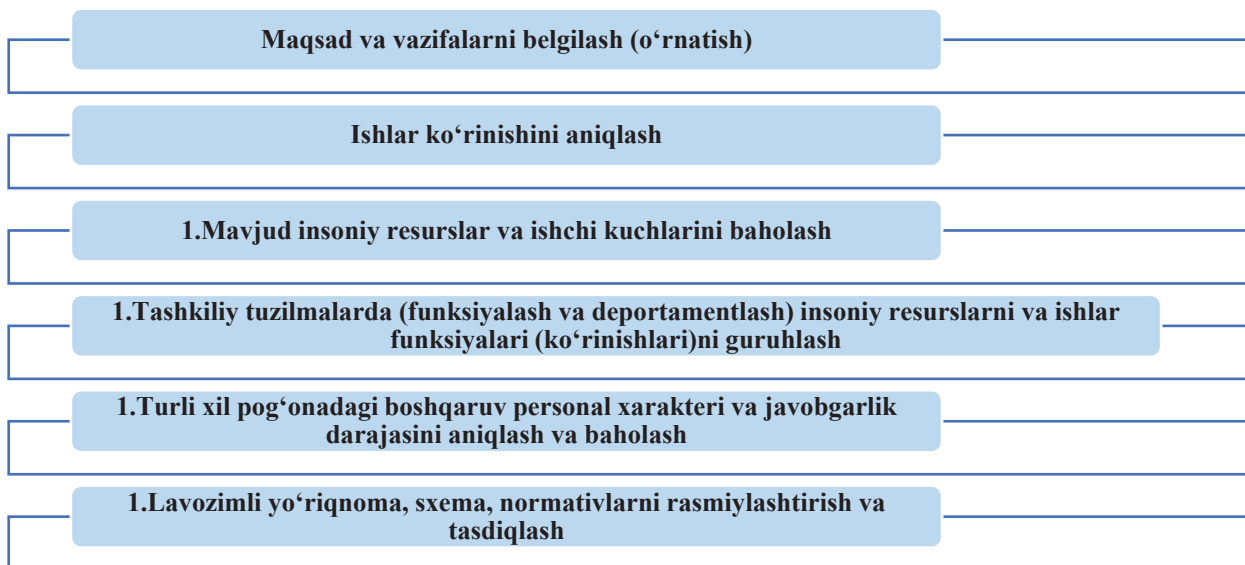
Maktablarda strategik rejalashtirish menejerning turli omillarni inobatga olgan holda o'zining va o'qituvchilar faoliyatini har xil turdagi innovatsion ishlar orqali yaxshilash uchun strategik hamda tanqidiy fikrlagan paytidan boshlanadi. Barcha o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi uchun motivatsion muhitni ta'minlash maktabning o'qituvchilar o'z imkoniyatlarini eng yaxshi tarzda namoyon eta oladigan joyga aylanishining asosiy shartidir va shundagina o'quvchilar eng yaxshi ta'lim natijalariga erishishlari mumkin [4;1236].

Demak, bugungi kun maktab direktori menejer bo'lishi kerak. Shu o'rinda "menejer" o'zi kim? – degan savol tug'iladi. Keling, ushbu savolga javob izlab ko'ramiz. "Menejer – bu maxsus tayyorgarlik ko'rgan, boshqarishning sir-asrorlari, qonun-qoidalarini puxta egallagan malakali mutaxassisdir" [8;123]. "Menejer – ma'murdan boshqacharoq. U boshqarmaydi, buyruq bermaydi, balki boshqalarga yetakchilik qiladi. Ular unga nisbatan tobe emas, balki ergashuvchilardir" [6;214-215]. "Menejer uchun jamoa – asosiy tayanchdir, shuning uchun jamoa ishini oqilona

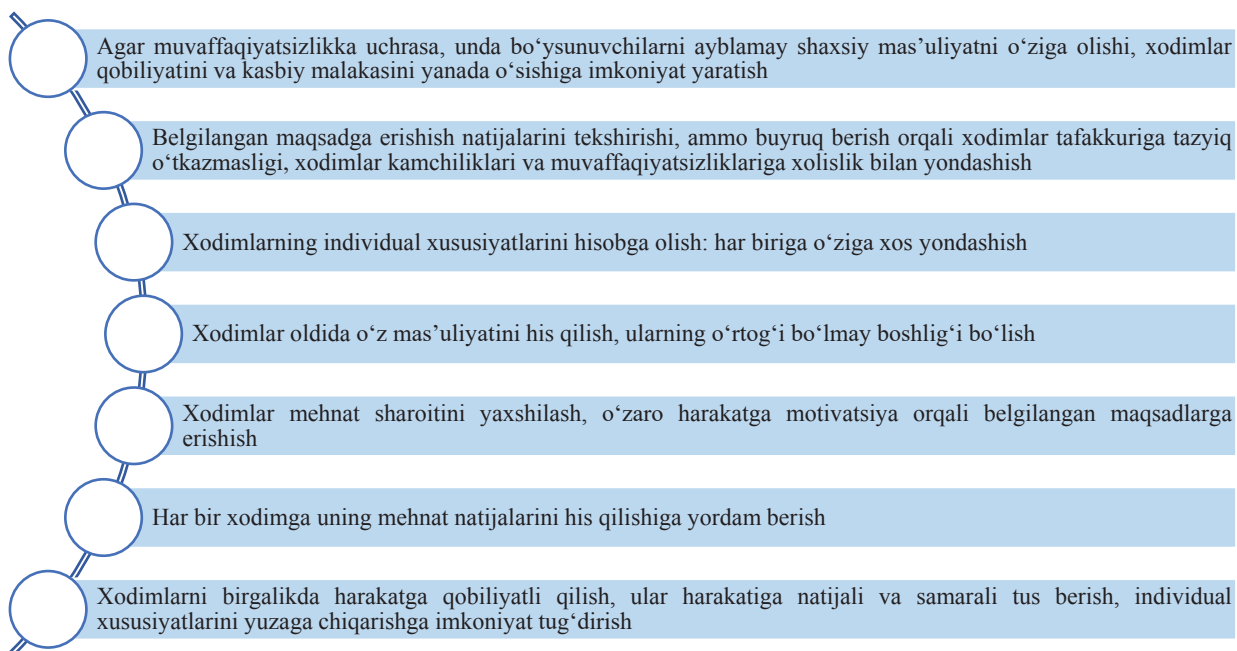
1-rasm. Menejerning asosiy funksional vazifalari

Tashkiliy jarayon menejerlik korpusi ishining bosqichlari

2-rasm. Tashkiliy jarayon menejerlik korpusi ishining bosqichlari

Menejer faoliyati davomida bajarishi kerak bo'lgan vazifalar

3-rasm. Menejerning vazifasi

tashkil etish uning dolzarb vazifasi hisoblanadi" [7;303].

Menejer o'zining asosiy funksional faizifalarini (1-rasm) [3; 67-76] mas'uliyat va mahorat bilan o'z vaqtida bajaradigan bo'lsa, boshqaruv samaradorligiga erishish orqali ta'lim sifatini ta'minlaydi.

Ta'lim sifatini ta'minlash uchun zamonaviy menejerlarni tayyorlash jarayonida ular tomonidan ishlarni to'g'ri tashkil lashtirish (2-rasm) [3;71] va o'z vazifalarini (3-rasm) [5; 133] katta ishtiyoq hamda yuqori salohiyat bilan bajara olish ko'nikmalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratish zarur.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, maktab rahbar xodimlarida menejerlikka

xos xususiyatlarni shakllantirish bugun ning dolzarb masalasidir va bu jarayonni doimiy ravishda takomillashtirib borish zarur. Mazkur vazifani bajarish uchun kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash va malaka oshirish tizimida shu yo'nalishda yangi strategiyalarni belgilab olish va zamon talablari asosida takomillashtirib borish kerak bo'ladi.

Yana shuni aytish joizki, zamonaviy menejer kuchli jamoani shakllantiradi va jamoada o'zidan kuchlilar bilan birga ishlashdan qo'rqmaydi, balki ular uchun ham munosib rol topib beradi. Bu maktab jozibadorligining oshishiga sabab bo'ladi hamda ta'lim sifatining ta'minlanishiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Crum, K.S., Sherman, W.H., & Myran, S. (2009). Best practices of successful elementary school leaders. *Journal of Educational Administration*. 48(1), 48-63. <http://dx.doi.org/10.1108/09578231011015412>.
2. Gartner. (2017). Applying artificial intelligence to drive business transformation: A Gartner trend insight report. Retrieved from <https://www.gartner.com/en/documents/3792874/applying-artificial-intelligence-to-drive-business-trans>. p 4.
3. Maxkamova M. va b. Menejment / O'quv qo'llanma. – T.: "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2007. 200 bet. – 71, 67-76-b.
4. Semir Šejtanić. Strategies for efficient management by school managers at elementary schools. Article in *International Journal of Advanced Research*. May 2017, pp. 1236. DOI: 10.21474/IJAR01/4237#sthash.e0e2a3fl.dpuf
5. Valijonov R. va boshq. Menejment asoslari: Kasb-hunar kollejlari uchun darslik. – T.: "Sharq", 2002. 208 bet. – 133-b.
6. Yo'ldoshev N.K. Menejment asoslari va biznes reja: darslik – T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti. 2017. 252 bet. – 214-215-b.
7. Yo'ldoshev, N.K. Menejment: darslik. – T.: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti. 2018. 392 bet. – 303-b.
8. Zayavitdinova N.M. Menejment: o'quv qo'llanma – T.: "Turon Nashriyot". 2021. 160 bet. – 123-b.

PEDAGOG KADRLARNI UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH TIZIMI: YUTUQLAR, MUAMMOLAR, YECHIMLAR

A.Baxramov,

Abdulla Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti prorektori
f-m.f.n., dotsent

Annotatsiya: maqolada O'zbekistonda maktab o'qituvchilarining uzluksiz malakasini oshirish tizimining bugungi holati, unda amalga oshirilayotgan islohotlar natijalari, erishilgan yutuqlar, shuningdek, mavjud muammolar va ularning yechimlari haqida ma'lumotlar berilgan. O'qituvchilar malakasini oshirishni tabaqalashtirilgan tarzda tashkil etish mexanizmlari va ularni amalga oshirishga yondashuvlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: kasbiy rivojlanish, malaka oshirish, ehtiyojga asoslangan ta'lim, diagnostika, tabaqalashtirish.

Аннотация: в статье представлена информация о современном состоянии системы непрерывного профессионального развития школьных педагогов в Узбекистане, результатах реализованных в ней реформ, достижениях, а также существующих проблемах и их решениях. Описаны механизмы дифференцированной организации подготовки учителей и подходы к их реализации.

Ключевые слова: профессиональное развитие, повышение квалификации, образование с учетом потребностей, диагностика, дифференциация.

Abstract: the article provides information about the current state of the system of continuous professional development of school teachers in Uzbekistan, the results of the reforms implemented in it, achievements, as well as existing problems and their solutions. The mechanisms of differentiated organization of teacher training and approaches to their implementation are described.

Keywords: professional development, advanced training, needs-based education, diagnostics, differentiation.

Tizimdagi islohotlar. Bugungi kunda axborotlar, shu jumladan, ta'limga doir axborotlar hajmi juda tez sur'atlar bilan oshib bormoqda. Ushbu axborotlar okeanida zarur ma'lumotlarni o'z vaqtida izlab topish va ulardan kasbiy faoliyat jarayonida foydalanish pedagog xodimlar uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Zero, zamonaviy ta'lim jarayonlari o'qituvchidan o'z fani yo'nalishidagi yangiliklardan barvaqt boxabar bo'lish va ulardan dars

jarayonida foydalanishni taqozo qilmoqda. Shuning uchun ham mamlakatimizda uzoq yillar davomida amalda bo'lgan va 3-5 yillik davriylikka asoslangan pedagoglarning malaka oshirish tizimi **"hayot davomida o'qish"** tamoyiliga asoslangan uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimiga transformatsiya qilindi.

Singapur, Malayziya, Koreya, Yaponiya, Finlyandiya, AQSh kabi qator mamlakatlarning ilg'or tajribalari inobat-

ga olindi. Ularda maktab o'qituvchilarining malakasini oshirish yiliga **36** soatdan **108** soatgacha bo'lgan ta'lim dasturlari bo'yicha amalga oshiriladi, asosiy e'tibor o'qituvchilarning uzluksiz malaka oshirish **dasturini mustaqil** ravishda **o'zlashtirishiga** qaratilgan.

Avvalgi tizimda har yili **90-100** ming pedagogning malakasi oshirilgan bo'lsa, yangi tizimda har yili **500** mingdan ziyod pedagoglarning malakasini oshirish imkoniyati yaratildi. Endi o'qituvchilar oilasidan va ish joyidan ajralgan holda viloyat markaziga kelib, bir oy davomida, malaka oshirish o'rniga bir hafta davom etadigan kurslarda o'qish imkoniyatiga ega bo'ldi. Bu esa, o'z navbatida, aksariyati ayollardan iborat bo'lgan ko'p ming sonli o'qituvchilarni uzoq muddat oiladan ajralgan holda malaka oshirish bilan bog'liq qator muammolardan xalos qildi.

Albatta, malaka oshirish ta'lim muassasalarining har yili pedagog xodimlarning beshdan bir qismini qamrab olishga mo'ljallangan infrastrukturasi ularning barchasini bir yilda o'qitish imkoniyatiga ega emas. Shuning uchun ham mamlakatimiz rahbariyatining topshirig'iga binoan mustaqil malaka oshirish imkoniyatini beradigan **“Uzluksiz kasbiy ta'lim”** maxsus elektron platformasi ishlab chiqildi va amaliyotga joriy etildi.

Ushbu elektron platforma xodimlarning kasbiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda malaka oshirishni tashkil etish imkoniyatini beradi. Bunda platformada ro'yxatdan o'tgan o'qituvchi malaka oshirish kurslarining **diagnostika testlarini** yechgandan so'ng o'z mashg'ulotlarini boshlaydi. Shu tariqa, uning kasbiy bilimlaridagi bo'shliqlar aniqlanadi, **kasbiy rivojlanishning individual trayektoriyasi** shakllanadi va ushbu trayektoriyaga muvofiq taqdim etilgan o'quv modullarini o'zlashtirish orqali o'qituvchining malakasi oshiriladi.

Maktab tizimining pedagog xodimlari uchun **46** yo'nalishda, rahbar kadrlari uchun **5** yo'nalishda malaka oshirish yo'lga qo'yildi. Har bir yo'nalish uchun malaka oshirish kurslarining o'quv reja va dasturlari ishlab chiqildi. Kurslardagi ta'lim mazmunining takrorlanishiga yo'l qo'ymaslik maqsadida **o'quv dasturlarining har yili yangilanishi** belgilab qo'yildi.

Malaka oshirish yo'nalishlarning **30** dan ortig'i bo'yicha **“Uzluksiz kasbiy ta'lim”** elektron platformasida mustaqil ravishda, xohlagan joy va vaqtda malaka oshirish imkoniyati yaratildi.

Malaka oshirish shakllari ham ko'paydi. Malaka oshirishning **ishlab chiqarishdan ajralgan** va **ajralmagan, masofadan o'qish, mustaqil** va **dual** ta'lim shakllari joriy qilindi. Pedagog xodimlarga mazkur shakllarning barchasidan ixtiyoriy ravishda foydalanish imkoniyati berildi.

Malaka oshirishning avvalgi tizimda bo'lmagan yana bir shakliga to'xtalib o'tish joiz. Bu – o'zining ustida doimiy ravishda ishlab boradigan, kasbiy faoliyatida munosib muvafaqqiyatlarga erishgan pedagoglarning talab etiladigan darajada bilim, ko'nikma va malakalarga ega ekanliklarini e'tirof etgan holda ularni navbatdagi malaka oshirish kurslariga jalb etmasdan tegishli sertifikatlarni olish imkoniyatini beruvchi malaka oshirishning **muqobil** shaklidir. Mazkur shakldan foydalangan holda malaka oshirmoqchi bo'lgan pedagog o'zining o'quv yili davomida amalga oshirgan ishlari va shaxsiy muvafaqqiyatlari haqidagi tasdiqlovchi ma'lumotlarni **“Uzluksiz kasbiy ta'lim”** elektron platformasiga kiritadi, mazkur ma'lumotlar ko'rib chiqiladi va tegishli faoliyat natijasi belgilangan tartibda baholanadi, ya'ni unga belgilangan miqdordagi **kredit ballari** beriladi. Agar mazkur ballar tegishli yilda to'planishi lozim bo'lgan miqdorga yetgan bo'lsa, pedagogga tasdiqlangan namunadagi serti-

fikat platforma tomonidan avtomat tarzda shakllantiriladi va taqdim etiladi.

Aytish joizki, “Uzluksiz kasbiy ta’lim” elektron platformasi nafaqat malaka oshirishni boshqarish, balki ko’p ming sonli pedagoglar haqidagi zarur ma’lumotlarni saqlash va ular haqidagi statistik ma’lumotlarni oson shakllantirish, bir vaqtda barcha pedagoglarga yetkaziladigan axborotlarni, mustaqil ta’lim olish uchun katta hajmdagi o’quv va metodik materiallarni o’zida jamlagan dinamik elektron resursga aylandi.

Xulosa qilib aytganda, oxirgi 3 yil davomida amalga oshirilgan tizimli islohotlar maktab tizimi pedagog va rahbar xodimlariga ularning uzluksiz kasbiy rivojlanishlari uchun katta imkoniyatlarni yaratdi.

Muammolar. Har qanday yangilik uni inkor etish, istamasdan qabul qilish va nihoyat, unga ko’nikish bosqichlaridan o’tadi. Davriylikka asoslangan malaka oshirish tizimidan “hayot davomida o’qish” tamoyiliga asoslangan uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimiga o’tish bo’yicha amalga oshirilgan islohotlar ham bundan mustasno emas.

Yangi tizimda malaka oshirish kurslarining 36 soatlik dastur asosida har yili tashkil etilishi malaka oshirish kurslariga 5 yilda bir marta jalb qilingan va 144 soatlik dastur asosida (1 oy davomida) o’qitilgan pedagoglar va kurslardagi mashg’ulotlarni olib borgan professor-o’qituvchilar uchun o’rganib qolingan odatiy holatdan boshqa holatga o’tish talabini qo’ydi. Yangi tizim malaka oshiruvchi pedagogdan ham, kurslarda dars mashg’ulotlarini olib boradigan professor-o’qituvchilardan ham o’rganib qolgan odatlarini o’zgartirish, o’zlari ustida doimiy tarzda ishlab borishni talab qiladi. Ushbu talab malaka oshirish tizimi subyektlarining salmoqli qismida **tushunmovchilik** va **passiv e’tiroz** tuyg’ularining paydo bo’lishiga sabab bo’ldi.

2022-yilning mart-aprel oylarida o’tkazilgan tadqiqotlarda qatnashgan pedagoglarning **20** foizi kurslarning 36 soat davom etishi kamlik qilishi, kurslarning avvalgi davomiyligi (144 soat) ko’proq ma’lumot olish imkoniyatini berishi mumkinligini, **20** foizi kurslarning qisqa muddatli ekanligi noodatiy hol ekanligini qayd etishgan bo’lsa, malaka oshirish ta’lim muassasalari rahbar xodimlarining **50** foizi kurslarning samaradorlik darajasini pasayib ketishidan xavotirlanganlar. Kurslarda dars mashg’ulotlarini olib boradigan professor-o’qituvchilarning **60** foizi mutaxassislik faniga ajratilgan soatlarning kamaytirilgani bois e’tiroz bildirganlar.

Malaka oshirish kurslarining kontentlarini (ma’ruza matni, amaliy mashg’ulotlar ishlanmasi, taqdimot va nazorat materiallarini) davriy ravishda bosqichma-bosqich (yiliga 20 foiz) yangilab borgan professor-o’qituvchidan mazkur kontentlarni har yili to’la yangilab borishning talab qilinishi ham ma’lum darajadagi e’tirozlarga sabab bo’ldi.

Malaka oshirishning mustaqil ta’lim shaklida “Uzluksiz kasbiy ta’lim” platformasida tashkil etilishi imkoniyatini pedagoglarning salmoqli qismi mamnuniyat bilan qabul qildi. Biroq, mazkur platformada ta’lim sifatini va samaradorligini ta’minlash imkoniyati borasida salbiy fikr-mulohazalar bildirildi va mazkur e’tirozlar oz bo’lsada, bugungi kunda ham mavjud.

Mazkur platformadagi o’quv kurslari (o’quv modullari) kontentlarining har yili yangilash zarurati professor-o’qituvchilardan katta mehnatni talab qilishi ham o’ziga xos muammolardan biridir.

Malaka oshirish kurslari o’quv dasturlarining tabaqalashtirilmagani ham o’ziga xos muammolardan bo’lib, uni bartaraf etmasdan turib ehtiyojlarga asoslangan malaka oshirishni tashkil qilish mumkin emas.

Yechimlar. Yuqorida qayd etilgan muammolarning ayrimlari islohotlarni joriy etish jarayonida tushuntirish ishlarining yetarli saviyada amalga oshirilmagani yoki islohotlar mohiyatini anglash uchun ma'lum bir vaqt talab etilishi bilan bog'liq bo'lib, ularning aksariyati asta-sekin barham topmoqda.

Barcha LMS platformalariga xos bo'lgan ta'lim sifatini ta'minlash masalasi "Uzluksiz kasbiy ta'lim" elektron platformasida ham mavjud bo'lib, uni platformani rivojlantirish jarayonida bartaraf etish mumkin. Jumladan, o'quv modullari kontentining (videodars, ma'ruza matni, taqdimot, nazorat materiallarining) tayyorlanish sifatini oshirish, kurs materiallarini pedagoglar tomonidan o'zlashtirilganligini nazorat qilish va baholash mexanizmlarini takomillastirish orqali platformadagi ta'lim sifatini oshirish choralarini ko'rish mumkin.

"Uzluksiz kasbiy ta'lim" elektron platformasidagi o'quv kurslari (o'quv modullari) kontentlarining har yili yangilash zarurati bilan bog'liq muammoni hududiy pedagogika markazlarini malaka oshirish yo'nalishlari bo'yicha mas'ul qilib belgilash, ya'ni tegishli yo'nalish bo'yicha **tayanch ta'lim muassasasini** tayinlash orqali bartaraf etish mumkin. Bunda, tayanch pedagogika markaziga o'zi mas'ul bo'lgan malaka oshirish yo'nalishining o'quv dasturlaridan tortib to platformaga joylashtiriladigan kontentigacha tayyorlash va muntazam yangilab borish majburiyati yuklanadi.

Yuqorida qayd etilgan dolzarb muammolardan biri tabaqalashtirilgan dasturlar

asosida pedagoglarning malakasini oshirishni tashkil etishga doir bo'lib, uni hal etish uchun quyidagilar taklif etilmoqda:

- yilning to'rtinchi choragida (masalan, noyabr oyida) barcha pedagoglarni kasbiy diagnostikadan o'tkazish;
- diagnostika natijalariga ko'ra pedagoglarni tabaqalashtirilgan dasturlardan biri bo'yicha malaka oshirishga jalb qilish;
- tabaqalashtirilgan dasturlar bo'yicha malaka oshirishni tashkil etishda malaka oshirishning turli shakllaridan, shu jumladan, elektron platforma orqali mustaqil ta'lim olish shakllaridan unumli foydalanish.

Albatta, ko'p ming sonli pedagog xodimlarni kasbiy diagnostikadan o'tkazish baholash vositalari va materiallarini puxta ishlab chiqish, diagnostika jarayonlarini to'g'ri va shaffof tashkil etish kabi murakkab masalalarni hal qilishni talab qiladi. Zero, sifatli amalga oshirilgan diagnostika malaka oshirishning ehtiyojlarga asosan tashkil etish va kutilgan sifat va samaradorlikka erishish uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa. Mamlakatimizda "hayot davomida o'qish" tamoyiliga asoslangan uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimining arxitekturasini va zarur infrastrukturasi yaratildi. Endi mazkur tizimni sifatli mazmun bilan ta'minlash, pedagoglarimizda mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini yanada mustahkamlash, va nihoyat, qaysi shakl va vositalar orqali amalga oshirilishidan qat'iy nazar malaka oshirish ta'limining barqaror sifatini ta'minlash borasidagi ishlarni izchil davom ettirish lozim bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Умникова Е.Л. Профессиональное развитие педагогов в системе непрерывного образования // Образование и наука. 2009. № 6 (63), т 2.
2. Кеспигов В.Н. Непрерывное профессиональное развитие педагогических работников: современные подход // Научно-теоретический журнал. 2018. Выпуск 3 (36).
3. Юдина И.А., Орешко А.П. Непрерывное профессиональное развитие учителей как требование современной школы // Современные проблемы науки и образования. 2015. № 2 (часть 1).

KADRLAR TAQCHILLIGI – MAKTAB TA'LIMINING BUGUNGI MUAMMOSIMI?!

A.Ibragimov,

*A.Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti
bo'lim mudiri, i.f.n., dotsent.*

I.Muradov,

*A.Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti
katta ilmiy xodimi.*

Annotatsiya: maktab ta'lim tizimi O'zbekistonda ijtimoiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Aynan maktab ta'limining sifati va qulayligi davlatning rivojlanish istiqbollarini aks ettirib, yuqori malakali kadrlar tayyorlash uchun zamin yaratadi. Lekin bugungi kunda o'qituvchiga ehtiyoj qancha ekanligini aniqlash muhim hisoblanadi.

Kalit so'zlar: ta'lim-tarbiya, pedagog, toifa, qonunchilik asoslari, ehtiyoj, so'rovnoma va tahlil natijalari.

Abstract: school education system is one of the priorities of social policy in Uzbekistan. It is the quality and convenience of school education that reflects the country's development prospects and creates a basis for training highly qualified personnel. But today, it is important to determine how much a teacher is needed.

Keywords: education, pedagogue, category, legal basis, need, survey and analysis results.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni, Taraqqiyot strategiyasi va Davlat dasturlarida belgilangan vazifalar ijrosi yuzasidan hamda ta'lim to'g'risidagi bir qancha qonun va qonun osti hujjatlarining qabul qilinishi ta'lim mazmunini tubdan o'zgartirdi.

Maktab ta'lim tizimi O'zbekistonda ijtimoiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Aynan maktab ta'limining sifati va qulayligi davlatning rivojlanish istiqbollarini aks ettirib, yuqori malakali kadrlar tayyorlash uchun zamin yaratadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida maktab ishlari davlat nazoratida ekanligi bejizga ta'kidlangan emas.

Abdulla Avloniy aytganidek **"Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot**

– yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir".

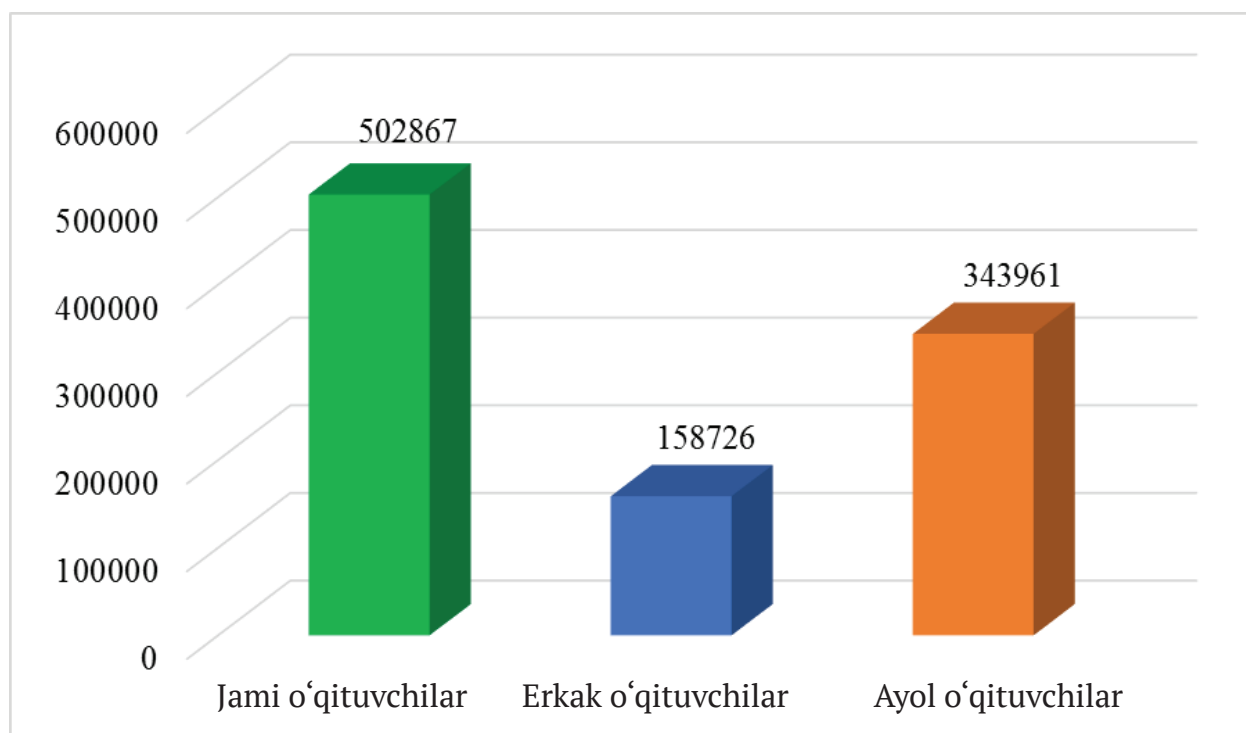
Ta'lim-tarbiya tizimini mutlaqo yangi bosqichga ko'tarish maqsadida, so'nggi besh yil davomida maktab ta'limi tizimini takomillashtirishning huquqiy asoslari yaratildi. Xususan, "Ta'lim to'g'risida"gi qonunning yangi tahriri qabul qilindi, O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlandi. Maktab ta'limini rivojlantirish sohasida bevosita 17 ta hujjat, jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 4 ta hujjati qabul qilindi.

Buning natijasida maktablarda faoliyat olib borayotgan pedagog va rahbar xodimlarning maoshi oshirildi. Maktab ta'limi xodimlariga uy, yer, maishiy texnika, chor-

va va mashina sotib olish uchun imtiyozli kreditlar berish tizimi joriy etildi. Ular uchun maxsus davlat mukofoti ta'sis qilindi. O'qituvchilarni boshqa ishlarga jalb etish, maktablarda asossiz tekshiruvlar o'tkazish amaliyotiga chek qo'yildi.

Hozirgi kunda maktab ta'lim tizimida ya'ni maktablarda jami 502867 nafar o'qituvchi faoliyat ko'rsatib, shundan 343961 nafarini ayollar, qolgan 158726 nafarini erkaklar tashkil etadi (1-ko'rsatkich).

vakillariga aylantirish yo'lida katta ishlar amalga oshirildi. Yaratilayotgan shart-sharoit va imkoniyatlar tufayli maktab ta'limi tizimida erkak o'qituvchilarning soni 2021-2022-o'quv yilida 2016-2017-o'quv yilidagiga nisbatan 42802 nafarga oshib, 158726 nafarga yetdi, yoki 72,7 foizga oshgan. Bu ko'rsatkich 2021-2022-o'quv yilida umumiy o'qituvchilar soniga nisbatan taqqoslaganda 31,7 foizni tashkil etmoqda (1-jadval). O'qituvchini jamiyatda mavqeyi-

1-ko'rsatkich. Umumta'lim muassasalaridagi o'qituvchilar soni, kishi
(2021-2022-o'quv yili boshiga)

Keyingi yillarda davlatimiz tomonidan o'qituvchi mehnatini qadrlash, muallimlarni jamiyatimizning obro'li, nufuzli

ni oshirishga har tomonlama harakat qilinishi natijasida maktab ta'limi tizimiga qarib 45 ming nafar erkak o'qituvchi qaytdi [4].

1-jadval.

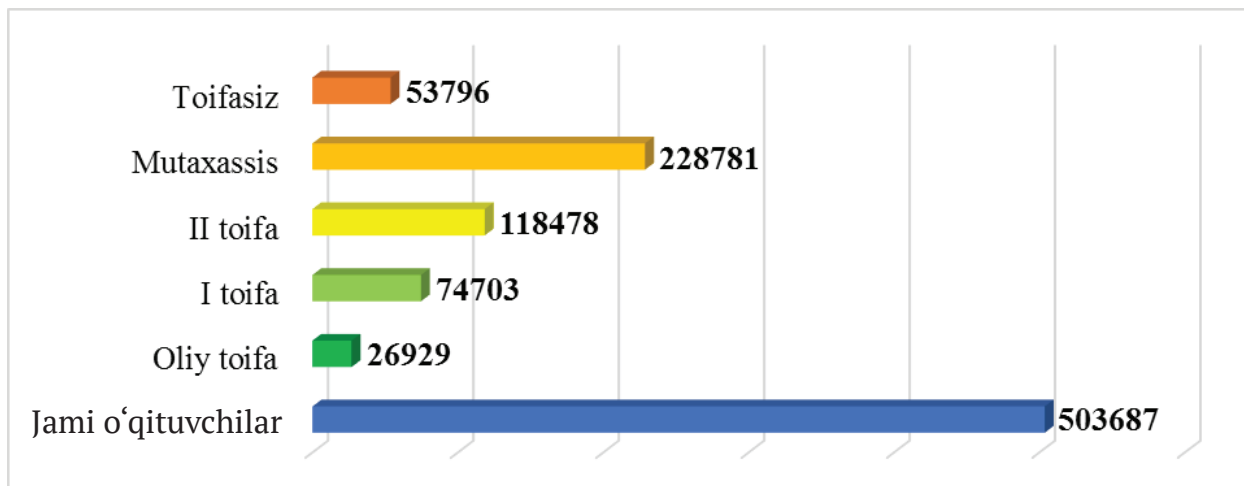
Umumta'lim muassasalari o'qituvchilarining jinsi bo'yicha oxirgi olti yildagi nisbati, foizda

T/r		2016-2017	2017-2018	2018-2019	2019-2020	2020-2021	2021-2022
1.	O'zbekiston Respublikasi	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2.	Erkak o'qituvchilari soni	29,3	29,1	29,7	30,4	30,9	31,7
3.	Ayol o'qituvchilari soni	70,7	70,9	70,3	69,6	69,1	68,3

Ayni paytda maktab o'qituvchilarining bilimi va malakasi ta'lim sifatiga salbiy ta'sir qilishi haqida juda ko'p fikr va mulohazalar bo'lmoqda. Jami 502687 nafar maktab o'qituvchilarining atigi 5,4 foizi oliy toifaga, 14,9 foizi birinchi toifaga, 23,6 foizi ikkinchi toifaga, 45,5 foizi mutaxassislikka ega bo'lib, 10,7 foiz o'qituvchilar tegishli toifalarga ega emas (2-ko'rsatkich).

Tahlil natijalariga ko'ra, bitta umumta'lim muassasasiga to'g'ri keladigan o'qituvchilar soni o'rganilganda, o'rtacha ko'rsatkich 2016/2017-o'quv yiligacha kamayib kelayotgan edi. Umumiy o'rta ta'lim bosqichining 11 yillik bo'lishi sababli ushbu o'rtacha ko'rsatkich 10 nafarga ya'ni 24,4 foizga oshgan (3-ko'rsatkich).

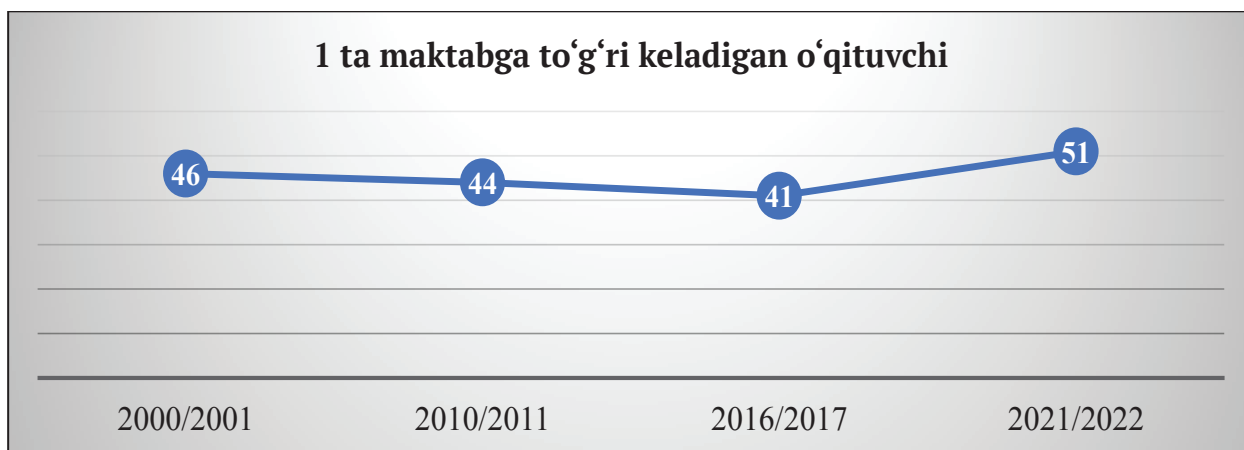
Bitta o'qituvchiga to'g'ri keladigan

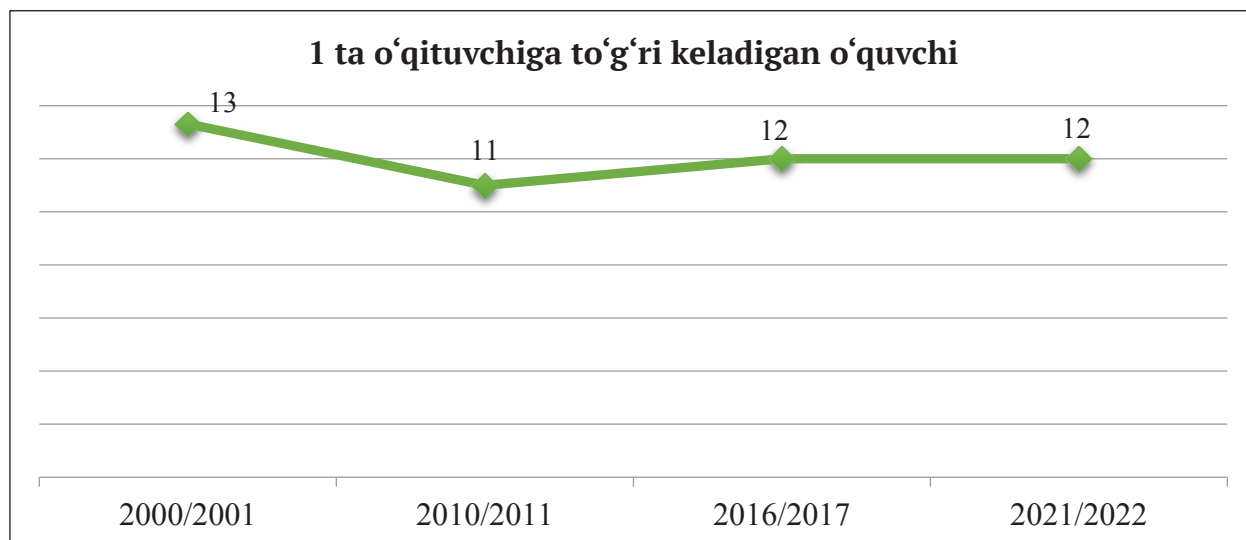
2-ko'rsatkich. Respublika umumiy o'rta ta'lim maktablarida faoliyat ko'rsatayotgan o'qituvchilarning toifalari haqida ma'lumot
(2021-yil sentabr holatiga)

O'rganishlar natijasida ayni paytda 6200 ga yaqin pedagog kadrlarga real ehtiyoj mavjudligi aniqlangan. Jumladan, ingliz tili, rus tili va adabiyoti, boshlang'ich sinf, informatika, matematika va fizika fanlari o'qituvchilari yetishmaydi.

o'quvchilar soni tahliliga e'tibor qiladigan bo'lsak, so'nggi 20 yil ichida o'rtacha ko'rsatkich 1 nafarga kamaygan (4-ko'rsatkich). Bu kamayish aslida o'sish hisoblanadi, ya'ni o'qituvchilar tejalgan vaqtni o'quvchilarga ko'proq ajratilishiga sabab bo'ladi.

3-ko'rsatkich. Bir maktabga to'g'ri keladigan o'qituvchilar soni, kishi.

4-ko'rsatkich. Bir o'qituvchiga to'g'ri keladigan o'quvchilar soni, kishi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentning 2022-yil 3-fevraldagi "Xalq ta'limi tizimini isloh qilish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi F-22-son Farmoyishi[2] qabul qilindi. Unga ko'ra, maktab ta'limi tizimini yanada rivojlantirish, sohaga doir yangi tashabbuslarni ilgari surish va ularni qo'llab-quvvatlash, ta'lim va tarbiya sifatiga bevosita va bilvosita ta'sir qilishi mumkin bo'lgan masalalarni hal qilish zarurligi belgilandi.

Bundan tashqari davlatimiz rahbarining 2022-yil 11-maydagi "2022-2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi PF-134-son Farmoni[1]ga asosan, o'qituvchi kasbi nufuzini va pedagoglarning sifat tarkibini oshirish maqsadida, shuningdek, 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasini amalga oshirishga oid davlat dasturiga muvofiq 2022-2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturining asosiy yo'nalishlari etib quyidagilar belgilandi:

- jamiyatda o'qituvchi kasbi nufuzini oshirish, pedagoglar uchun qulay ijtimoiy sharoitlar yaratish va mehnatini munosib rag'batlantirish;

- o'qituvchilarning yoshlarga ta'lim va tarbiya berishdagi mas'uliyatini, doimiy kasbiy rivojlanishdagi talabchanligini oshirish;

- umumiy o'rta ta'lim muassasalari uchun milliy kadrlar zaxirasini shakllantirish, ilg'or maktab direktori va namunal o'qituvchi mezonlarini ishlab chiqish hamda ular asosida rahbar va pedagog kadrlar faoliyatini baholab borish va boshqalar.

Yuqorida keltirilgan ma'lumotlarning obyektiv va shaffofligini aniqlash maqsadida Institut xodimlari tomonidan umumta'lim maktablarida "Kadr taqchilligi – maktab ta'limining bugungi muammosimi?" nomli so'rovnoma asosida tadqiqot o'tkazildi. Tadqiqot natijalari asosidagi tahlil xulosalari esa quyidagicha:

Tahlillariga ko'ra, 2022-yil 1-oktabr holati respublikamizdagi 10104 maktabning 14,1 foizi shahar hududidagi maktablar, 11,1 foizi tuman markazlari hududidagi maktablar, 69,5 foiz qishloq(ovul)larda va 5,2 foiz esa olis hududlardagi maktablar ekan (2-jadval). Ushbu maktablarimizning quvvati (o'quvchi o'rni) 5200971 ta o'ringa ega (1,2 koeffitsient).

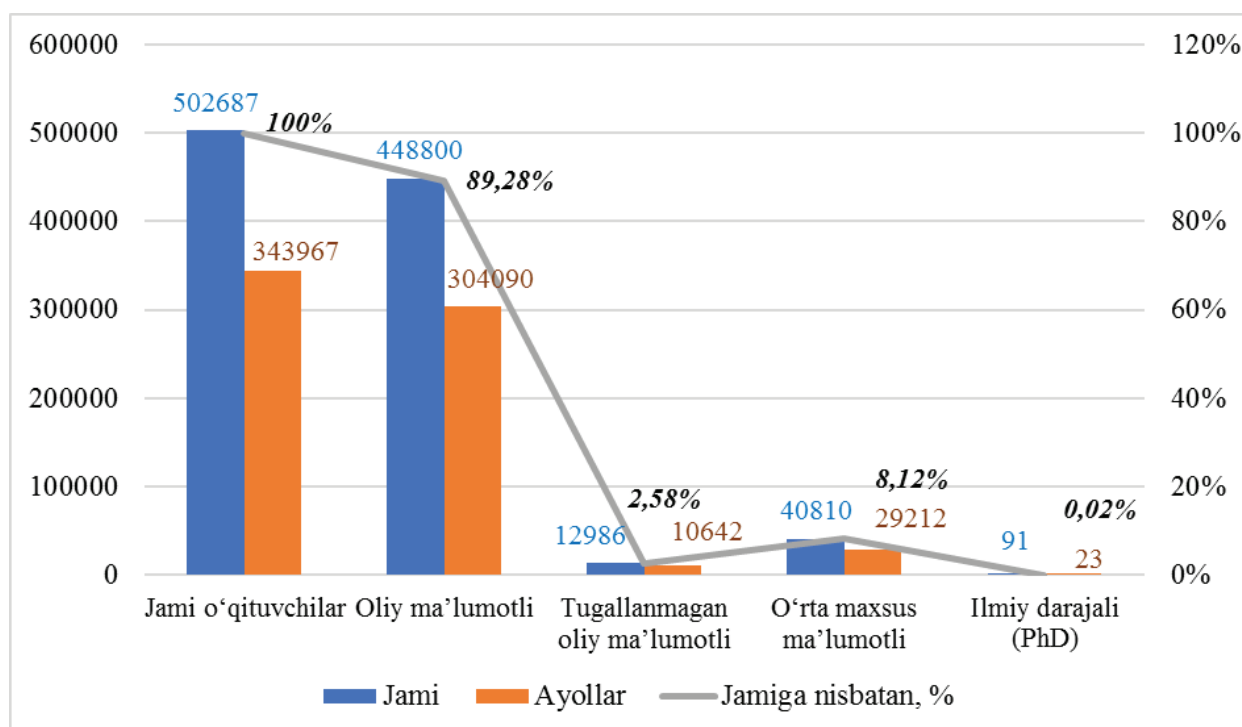
2-jadval

2022-2023-o'quv yilida tuman (shahar)lar kesimida
umumta'lim maktablar soni

Jami maktablar soni	Shu jumladan			
	Shahar hududidagi maktablar	Tuman markazi hududidagi maktablar	Qishloq hududidagi maktablar	Olis hududlarda joylashgan maktablar
10104	1428	1125	7028	523

Shuningdek, bugungi kunda 6336933 nafar o'quvchilarga ta'lim berayotgan 502867 nafar o'qituvchi-pedagoglarning 89,2 foizi oliy ma'lumotga ega ekan. Quvonarlisi, PhD ilmiy darajasiga ega bo'lgan 0,02 foiz pedagoglarning maktab ta'limi tizimida faoliyat yuritayotganliklari ijobiy holatdir. Ammo o'rta maxsus ma'lumotidagi mutaxassislarni 8,1 foiz ekanligi esa biroz o'ylantiradigan holatligini aytish mumkin (5-ko'rsatkich).

Barcha fanlar bo'yicha pedagog o'qituvchilar taqsimlanganda, eng ko'p o'qituvchi-pedagoglar boshlang'ich ta'lim (23,41%), matematika (7,45%), tabiiy fanlar (12,61%) yo'nalishlarida ekanliklari ma'lum bo'ldi. Eng kam o'qituvchi-pedagoglar qirg'iz tili (0,01%), qozoq, tojik, turkman tili (0,026), fransuz, nemis tillari (0,3%), musiqa madaniyati (1,92%), ChQBT (1,89%) fanlarida faoliyat yuritishlari qayd etildi (3-jadval).

5-ko'rsatkich. 2021-2022-o'quv yilida respublika umumta'lim maktablarida faoliyat ko'rsatayotgan o'qituvchilarning ma'lumoti
(2021-yil sentabr holatiga)

3-jadval.

**Respublika umumiy o'rta ta'lim maktablarida faoliyat ko'rsatayotgan
o'qituvchilar haqida ma'lumot**
(2021-yil sentabr holatiga)

Nº	Fanlar	Jami	Jamiga nisbatan %da
1	O'zbek tili	5462	1,08
2	Ona tili va adabiyoti, jami	43276	8,60
	Jumladan , ta'lim o'zbek tilidagi maktablarda	37540	7,46
	ta'lim rus tilidagi maktablarda	2440	0,48
	ta'lim qoraqalpoq tilidagi maktablarda	1705	0,34
	ta'lim qozoq tilidagi maktablarda	750	0,14
	ta'lim tojik tilidagi maktablarda	624	0,12
	ta'lim qirg'iz tilidagi maktablarda	82	0,016
	ta'lim turkman tilidagi maktablarda	135	0,026
3	Rus tili va adabiyoti	29421	5,85
4	Tarix hamda davlat va huquq asoslari	26963	5,36
5	Milliy istiqloq g'oyasi va ma'naviyat asoslari	8329	1,65
6	Matematika	37495	7,45
7	Informatika	16626	3,30
8	Fizika	15915	3,16
9	Kimyo	13562	2,69
10	Geografiya	14997	2,98
11	Biologiya	19042	3,78
12	Yevropa tillari		
	Ulardan, Ingliz tili	42451	8,44
	Nemis tili	2719	0,54
	Fransuz tili	1906	0,37
	Boshqa tillar	74	0,014
15	Musiqqa	9655	1,92
16	Tasviriy san'at va chizmachilik	10754	2,14
17	Jismoniy tarbiya	31650	6,29
18	Mehnat ta'limi	23510	4,67
19	CHQBT	9534	1,89
20	Boshlang'ich ta'lim	117697	23,41
21	Boshqalar	21649	4,30
	Jami:	502687	100

Pedagoglar o'z mutaxassisligi bo'yicha dars berayotganligi o'rganilganda, 92 foizi o'z yo'nalishida, 7 foizi esa mutaxassisligi boshqa ekanligi aniqlangan. Qolgan 1 foizi vaqtincha ushbu holatdaliqi qayd etilgan.

Qayd etilganidek, ishtirokchilarning 65 foizi 30-49 yoshdagi pedagoglar ekanligi ma'lum bo'ldi. Eng e'tiborlisi maktab ta'limi tizimida 60 yosh va undan katta bo'lgan tajribali ustoz pedagoglar ham o'quvchilarga o'z bilimlarini o'rgatish bilan bir vaqtda yosh o'qituvchilarga tajribalarini o'rtoqlashib, faoliyat ko'rsatmoqda. Ularning ulushi 2 foizni tashkil etadi.

Maktablar kesimida tahlil qilinganda, o'qituvchilar fikriga ko'ra, ular ishlayotgan maktablarning 89 foizida 1-10 nafar pensioner o'qituvchilar faoliyat yuritishi aytib o'tilgan. E'tiborlisi, 3 foiz maktablarda esa 20 nafar va undan ortiq pensioner o'qituvchilar mehnat faoliyatlarini olib borishar ekan.

Mehnat staji bo'yicha barcha ko'rsatkichlar bir-biriga yaqinligini ko'rish mumkin. Ya'ni eng yuqori ko'rsatkich 11-15 yil bo'lib, uning ulushi 17 foiz, eng quyi ko'rsatkich esa 1 yilgacha (4%) hisoblanadi.

Tahlil natijalariga ko'ra, o'qituvchilarning 97 foizi maktablarda "asosiy" shtatda, 3 foizi esa "o'rindosh" shtatida yuritilishi aks ettirilgan.

O'qituvchilar necha stavkada ishlashi bo'yicha navbatdagi savol o'rganilganda, eng ko'p ovoz 1 stavka (39%)da mehnat qilishini, 0,75 stavkada (27%), 0,5 stavkada (12%) ishlashini ko'rish mumkin. Yana bir jihat 1,5 stavkada (7%) ekanligini ham alohida ta'kidlash joiz.

O'qituvchining stavkasi qancha bo'lishi lozimligi yuzasidan savol berilganda, eng katta ovoz 1 stavka (62%) ekanligi bu aynan o'qituvchi uchun mos me'yorligi qayd etildi. Bundan tashqari 1,25 stavka uchun

(13%), 1,5 stavka uchun (18%) ishtirokchilar ovoz berishgan.

Dars yuklamasi to'g'ri taqsimlanganligi so'ralganida, 72 foiz ishtirokchilar "ha" deb, 28 foiz ishtirokchilar "yo'q" deya javob berishgan. Bundan ko'rinib turibdiki, ayrim joylarda hali ham nosog'lom muhit mavjudligi o'z aksini ko'rsatmoqda.

Sinflardagi o'rtacha o'quvchilar soni bilan o'rganilganda, so'rovnoma qatnashchilarining 52 foizi 26-35 nafargacha, qatnashchilarning 25 foizi 21-25 nafargacha o'quvchilar tahsil olishini bildirishgan. Og'riqli jihati, 2 foiz ishtirokchilar maktablarda 40 nafardan ortiq o'quvchilar o'qishini ta'kidlashgan.

Eng muammoli savollardan biri maktabga ishga kirayotgan kadrlar qaysi jihatiga qarab tanlanishi o'rganilganda, bilim darajasiga qarab 47 foizi tanlanar ekan. Ammo kadr yetishmasligi tufayli 42 foiz pedagoglar majburlikdan tanlanyapti ekan. Bundan tashqari 30 foiz pedagoglar tanish-bilish natijasida, moddiy manfaatga, pul yoki sovg'a berishiga qarab esa 27 foiz pedagoglar ishlarga joylashishmoqda. Zamonaviy axborot texnikalari asrida yashab turgan bir vaqtimizda, afsuski, atigi 5 foiz pedagoglarga saytlar(internet) orqali o'z kasblarini topishmoqda. Bu albatta, o'z o'rnida o'yantiradigan muhim holat ekanligini, bu masalada jiddiy ishlar olib borilishi lozimligini qayd etish lozim.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, maktab ta'limi tizimida o'qituvchilarga bo'lgan ehtiyojlarni o'rganish asosida pedagog kadrlar buyurtmasini shakllantirish mexanizmlarini takomillashtirish asosida tarmoq samaradorligini oshirishda to'planib qolgan yuqoridagi muammolarni hal etish bo'yicha ilmiy jihatdan asoslangan va amaliy ahamiyatga molik bo'lgan fikr mulohazalar, taklif va tavsiyalarni ishlab

chiqish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biri bo'lib qoladi.

Umumta'lim maktablarini ehtiyoj yuqori bo'lgan fan o'qituvchilari bilan ta'minlash uchun pedagogika yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalar(OTMLar) talaba va maktab o'rtasidagi uch tomonlama shartnoma asosida qabul kvotalarini shakllantirish zarur.

Maktablarda ta'lim sifatini oshirishga ko'maklashish uchun pedagog kadrlar bilan o'tkazilgan uchrashuvlarda bildirilgan taklif va mulohazalar, ilmiy-tadqiqotlar xulosalari hamda ilg'or xalqaro tajribalarni inobatga olgan holda sohada yillar davomida to'planib qolgan muammolarni hal qilish maqsadida quyidagi fikr va takliflarni bildirib o'tamiz:

1. Pedagoglarning shaxsiy fazilatlarini, o'qituvchilik kasbiga moyillik va qiziqishlaridan kelib chiqib, umumta'lim maktablarida pedagogik faoliyat yuritish huquqini berish bo'yicha sertifikatlash mexanizmini ishlab chiqish, tajriba-sinovdan o'tkazish hamda bosqichma-bosqich joriy etish.

2. Maktablarning bitiruvchi (10-11) sinflarida pedagoglarni maqsadli tayyorlash maqsadida o'qituvchilik kasbiga mo-

yil o'quvchilar orasidan ixtisoslashtirilgan pedagogik sinflar tashkil etish.

3. Ilg'or xorijiy tajribalar (Yaponiya, AQSh, Finlandiya, Janubiy Koreya va b.) asosida va milliy xususiyatlarni inobatga olgan holda xalqaro baholash (PISA, PIRLS) talablari asosida o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, tahlil qilish, mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan yangi avlod darsliklari tayyorlash.

4. Pedagogika OTMLarida davlat grantlari kvotalarini hududlar kesimidagi ehtiyojlardan kelib chiqib taqsimlash;

5. Davlat granti asosida ta'lim olgan bitiruvchilarni o'qituvchiga ehtiyoj seziyotgan maktablarga taqsimlash va kamida 3 yil ishlab berish shartini qat'iy belgilash;

6. Davlat granti asosida ta'lim olgan bitiruvchilar maktablarga borib ishlaganda ularga to'g'ridan-to'g'ri 2-malaka toifasini berish;

7. Maktab ta'limi pedagoglarini ishga qabul qilishda talabalarning OTM bitirgandan keyin maktablarga borib ishlashi uchun tuziladigan uch tomonlama shartnomalarning amalda bajarilishi va haqqoniyligi (obyektivligi va shaffofligi)ni ta'minlash.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi "2022-2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi PF-134-son Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 3-fevraldagi "Xalq ta'limi tizimini isloh qilish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi F-22-son Farmoyishi.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-son Farmoni.
4. Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi axborot xizmati.
5. Djurayev R.X., Turg'unov S.T. Ta'lim menejmenti. – T.: "Voriz-Nashriyoti", 2006. 263-b.
6. Qurbonov Sh., Seytxalilov E. Ta'lim sifatini boshqarish. – T.: "Turon-Iqbol", 2006. 592-b.
7. Андреас Шляйхер. Образование мирового уровня. Как выстроить школьную систему XXI века? Успешные реформы и высокие результаты. Пер. с англ. – М.: Издательство "Национальное образование", 2019. – С. 336.
8. A.Radjiyev, F.Karimov, A.Ibragimov. TALIS–2018 Xalqaro tadqiqotlari talablari asosida o'tkazilgan so'rovnoma va tadqiqot hisobotining ma'lumotlar to'plami. 2-qism. – T.: 2022. 119-b.
9. <https://t.me/avloniyuz>
10. https://t.me/raqamli_pedagogik_xizmatlar
11. www.google.co.uz

TA'LIMDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH VA RAQAMLASHTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

M.Pardayeva,

*Ta'limni rivojlantirish Respublika ilmiy-metodik
markaz boshqarma boshlig'i, p.f.f.d (PhD), dotsent*

Annotatsiya: maqolada globallashtirish davrida ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish va raqamlashtirishning dolzarb muammolari va yechimlari to'g'risida tahlillar yoritilgan bo'lib, raqamli davrda o'quvchilar va o'qituvchilar uchun foydali resurslardan iborat ta'lim platformalari to'g'risida tavsiyalar berildi.

Kalit so'zlar: ta'lim, raqamlashtirish, ta'lim resurslari, platformalar, ta'lim sifati, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, o'quvchi, o'qituvchi, nomofobiya, ijtimoiy tarmoq, internet, maktab.

Аннотация: в статье проанализированы актуальные проблемы и пути решения использования информационно-коммуникационных технологий и цифровизации в образовании в эпоху глобализации, а также даны рекомендации по образовательным платформам с полезными ресурсами для учащихся и преподавателей в эпоху цифровых технологий.

Ключевые слова: образование, цифровизация, образовательные ресурсы, платформы, качество образования, информационно-коммуникационные технологии, учащийся, учитель, номофобия, социальная сеть, интернет, школа.

Raqamli texnologiyalar jadal rivojlanib borayotgan jamiyatda bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biri – ta'lim sifatini ta'minlashdir.

Ta'lim sifati, unga bevosita va bilvosita ta'sir etuvchi ko'plab omillarga bog'liq ravishda o'zgaruvchan ko'rsatkichdir. Ijtimoiy sohalarning eng muhimlaridan biri bo'lgan ta'lim, xususan, maktab ta'limi va uning sifati jamiyatda bo'layotgan turli o'zgarishlarga nisbatan o'ta ta'sirchandir. Ayrim hollarda bunday o'zgarishlar ta'lim sifatidagi yo'qotishlarga olib keladi, masalan,

pandemiya davrida yuz bergan voqealiklar natijasida butun dunyoda, jumladan, O'zbekistonda ham, ta'lim sifatida yo'qotishlar bo'ldi. Mazkur yo'qotishlarni bartaraf etish, ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarish uchun samarali islohotlar amalga oshirilishi, ko'p vaqt, mablag' va resurslar sarflanishini talab etdi.

Shuningdek, ta'lim sifatiga ta'sir etuvchi yana bir muhim omil axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan ta'lim jarayonida foydalanish bo'lib, ta'lim sifatini ko'tarishda avtomatlashtirilgan tizimlar,

raqamlashtirilgan resurslardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Pandemiya davrida, garchi, turli qiyinchiliklarga duch kelinsa-da, ta'lim-tarbiya jarayonini uzluksiz davom ettirish, masofaviy ta'limni rivojlantirish hamda ta'lim beruvchilar, ta'lim oluvchilarni internet bilan ta'minlash ahvoli ancha yaxshilandi. Ta'lim jarayoni ishtirokchilarining axborot-kommunikatsiya vositalari va internetdan foydalanish ko'nikmalari rivojlandi. Karantinda bu eng optimal yechim edi.

Ta'limni boshqarishda avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanish va ta'lim resurslarini raqamlashtirish ishlariga alohida e'tibor qaratilib, raqamli iqtisodiyot davrida maktab ta'limida texnologik rivojlanishning yangi imkoniyatlari yaratilmoqda.

Internet texnologiyalari, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish sur'atlarining o'sishi, axborot makonining kengayishi va axborot hajmi, uzatish tezligining karralarga oshishi insoniyatga ko'plab qulayliklarni taqdim etish bilan birga, qator ma'naviy, moddiy va ijtimoiy tahdidlarni ham yuzaga keltirib chiqarmoqda.

Ta'lim oluvchilar va beruvchilar virtual axborot makonida xilma-xil resurslardan o'z-o'zini rivojlantirish va kundalik faoliyat bilan bog'liq muammolarni hal qilish uchun foydalanmoqda. Internetdagi jozibador, ammo ayrim hollarda mutlaqo foydasiz, ayrim hollarda hattoki zararli ma'lumotlar ummonida axborot bilan ishlash, axborot makonida o'zini tutish va xavfsizligini ta'minlay olish ko'nikmalariga ega bo'lishi talab etilmoqda.

Virtual makonning real muammolariga duch kelish, aksariyat hollarda bolalar/o'quvchilarning u yerda yolg'iz va nazoratsiz qoldirilishi, garchi nazorat qilishning texnik-texnologik yechimlari mavjud bo'lsa-da, ma'naviy, moddiy zararlarni keltirib chiqaradi.

Ayniqsa, ma'naviy zararlar nafaqat bir shaxsning, balki oila yoki butun jamiyatning, ayrim hollarda tiklab bo'lmas yo'qotishlariga sabab bo'lishi mumkin.

Hech kimga sir emaski, bugungi kunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, masalan, mobil qurilmalardan foydalanish hayotimizning ajralmas qismiga aylanib qoldi. Afsuski, ularsiz hayotimiz ma'nosizdek va ularni yo'qotishdan qo'rqamiz. Bu esa jamiyatda shaxsga nisbatan yangi ma'naviy, jismoniy, ruhiy va boshqa tahdidlarni yuzaga keltirib chiqarmoqda. Hattoki ma'naviy qashshoqlik va boshqa fobiyalar sari olib ketmoqda.

Dunyoda nomofobiya, yani mobil telefonga kirish yoki undan foydalanish imkoniyati yo'qligidan qo'rqish holati o'ta ko'paydi.

Ayniqsa, nomofobiya yoki mobil telefonsiz qolish qo'rquvi bolalar va o'smirlar orasida tobora keng tarqalgan bo'lib, ularning ruhiy va jismoniy salomatligiga jiddiy tahdid solmoqda. Smartfonlardan doimiy foydalanish yomon uyqu, tashvish, depressiya kabi psixologik va emotsional muammolarning rivojlanishiga, shuningdek, diqqatni jamlash va ta'lim bilan bog'liq muammolarga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, nomofobiya bilan og'rigan bolalar ko'pincha boshqalar bilan munosabatlarda muammolarga duch kelishadi va onlayn o'yinlar hamda ijtimoiy tarmoqlarga qaramlikni rivojlantirish xavfi mavjud [1].

Bolalarda nomofobiya rivojlanishiga

ta'sir qiluvchi asosiy omillar ota-onalar tomonidan nazoratning yetishmasligi, virtual muhitda doimiy bo'lish va ta'lim maqsadlarida smartfonlardan yetarli darajada foydalanmaslikdir. Shu munosabat bilan ota-onalarni nomofobiya xavfi haqida xabardor qilish choralari ko'rish, shuningdek, bolalarning Internetda vaqt o'tkazishini cheklash, ijtimoiy hayotda faol ishtirok etish va real muloqot qilish uchun sharoit yaratish kerak [1].

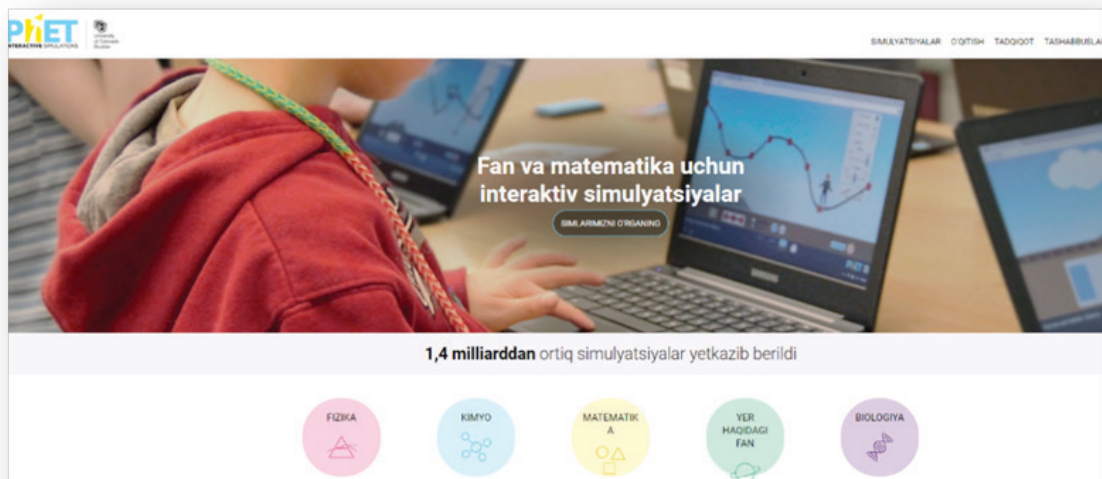
Bunday fobiya tahdidlarining oldini olish, oqibatlar bilan kurashish uchun faqat ota-ona nazorat yetarli emas, raqamlashtirish davrida yashayotgan ekanmiz, raqamlashtirishning yutuqlaridan foydalanish sifatini yaxshilash lozim. Ulardan ta'lim olish, shaxsiy rivojlanishda to'g'ri foydalanishga bolalarni o'rgatishimiz maqsadga muvofiq.

Bolalar qo'lidan smartfonlarni tortib olish – yechim emas va bunday yo'l tutish ularda smartfonlarga qiziqishni yanada oshirishi mumkin. Demak, smartfonni emas, ular foydalanayotgan resurslar-kontentni nazorat qilish samaraliroqdir. Eng ko'p foydalanayotganlarining mazmuni, xilma-xilligi va psixofiziologik jihatlarini o'rganish, saralash, yangilarini yaratish va taklif etishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Shuningdek, bugungi kunda internetda ta'lim uchun yaratilgan platformalar, raqamli resurslarni mahalliy lashtirish ham milliy axborot makonini boyitishga xizmat qiladi. Masalan, o'quvchilarda matematik, tabiiy-ilmiy savodxonlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan hamda o'qituvchilar uchun o'quv-tarbiya jarayoni sifatli tashkil etishga xizmat qiladigan <https://www.xanakademiya.uz/da5mingdan> ortiq videodarslar va boshqa resurslar mavjud [2].

Yana bir yaxshi ta'lim platformalaridan biri <https://phet.colorado.edu/> bo'lib, unda o'quvchilar va o'qituvchilar uchun mutlaqo bepul matematika, fizika, kimyo, geografiya va biologiya fanlaridan ko'plab simulyatorlar taqdim etilgan. Mazkur platforma resurslari dunyoning 121 ta tiliga, jumladan, o'zbek va mamlakatimizdagi boshqa ta'lim tillariga ham tarjima qilingan [3].

Uy	Laboratoriya	O'yinlar	HW	AP 1	AP 2	1-yil	Kimyo	Matematika	Yangi	Qidiruvlar
Fizika Aviaryda nima yangiliklar										
Men fizika darsiga kirish uchun eng yaxshi laboratoriyalar uchun o'qituvchilar uchun yagona resurs yaratish jarayonidaman. Davom etayotgan sahifani shu havoladan topishingiz mumkin.										
Quyida sanab o'tilgan dasturlar 2023-2024 o'quv yili davomida saytga qo'shilgan yoki sezilarli darajada o'zgartirilgan.										
		Tezlashtirilgan harakat muammosi 5						Elektr to'g'ri uchburchakni majburlash		
		Uy vazifasi						Uy vazifasi		
		Manbalarga qarang						Manbalarga qarang		
		Terminal tezligi						Tezlashtirilgan harakat muammosi 4		
		Uy vazifasi						Uy vazifasi		
		Manbalarga qarang						Manbalarga qarang		
		Tezlashtirilgan harakat muammosi 3						Energiyadan tezlik muammosi		
		Uy vazifasi						Uy vazifasi		
		Manbalarga qarang						Manbalarga qarang		
		Tebranish davri va chastotasi						Chiziqli grafik tenglamasi (butun sonlar)		
		Uy vazifasi						Uy vazifasi		
		Manbalarga qarang						Manbalarga qarang		

Bundan tashqari, yana bitta ingliz tili va o'zbek tilidagi juda foydali ta'lim resurslariga boy <https://thephysicsaviary.com/> platformadan ham ta'lim oluvchilar va beruvchilar foydalanishi mumkin.

Unda tabiiy fanlar bo'yicha simulyatsiyalar, amaliy ishlar va ta'limiy o'yinlar mavjud. Shuningdek, unda o'qituvchilar uchun turli ishlanmalar ham berilgan [4].

Umuman olganda, bugungi kunda raqamli olam sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish natijasida juda jadallik bilan rivojlanib bormoqda va biz bu olamda o'zimizni erkin, xavfsiz va o'z ezgu maqsadlarimizga erishish ishonchli his qilishimiz uchun ta'lim ham raqamlashishi zarur.

Ayniqsa, bu har tomonlama foydali va

shu bilan birga xavf-xatardan holi bo'lmagan axborot makonida bolalarimiz yonida barchamiz, ota-ona, o'qituvchi, psixolog va jamoatchilik ishtirok etishi juda zarur.

Bugungi kunda internetdan foydalanuvchilar soni dunyo bo'yicha 5,8 mlrd (Yer aholisining 72%)ni, O'zbekistonda esa internetdan foydalanuvchilar soni 31 million kishidan oshdi (aholining 86%), ularning 29,5 millioni mobil aloqa foydalanuvchilari [5]. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, raqamlashtirish yaqin kelajakda orqaga qaytmaydigan jarayon bo'lib, insoniyatdan bu yo'nalishdagi ko'nikmalarni rivojlantirib borish zarurati dolzarbligicha qolmoqda.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki,

doimiy ravishda ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish va raqamlashtirishning dolzarb muammolari va yechimlariga oid ilmiy tadqiqotlar, tahlillar va tajriba-sinovlar olib borilishi maqsadga muvofiq. Chunki, ta'lim-tarbiya jarayonida, shaxsning shakllanishida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish va raqamlashtirishning ahamiyati katta, ayniqsa, ta'siri, ayrim hollarda salbiy ta'siri katta. Demak, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va raqamlashtirish beqiyos ta'sir kuchiga ega vosita sifatida faqat va faqat ta'lim sifatini ko'tarishga, sifatli ta'lim orqali taraqqiyot va inson farovonligiga xizmat qilmog'i lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Цифровая зависимость: как номофобия стала угрозой здоровью детей в 21 веке. Современная эпидемия?! <https://bim-portal.ru/stati/tsifrovaya-zavisimost-nomofobiya-epidemiya/>.
2. Khan Academy ta'lim portali. <https://www.xanakademiya.uz/>.
3. Tabiiy fanlar va matematika uchun interaktiv simulyatsiyalar. <https://phet.colorado.edu/>.
4. Tabiiy fanlar va matematika bo'yicha ta'lim resurslari. <https://thephysicsaviary.com/>;
5. O'zbekistonda internetdan foydalanuvchilar soni to'g'risidagi ma'lumot. <https://www.spot.uz/ru/2022/12/15/shermatov>.

PEDAGOG KADRLARNING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHINI TASHKIL ETISH VA MALAKA OSHIRISHDAN KEYINGI FAOLIYATI SAMARADORLIGI NATIJALARI

E.Alkarov,

*Raqamli ta'lim texnologiyalarini takomillashtirish
ilmiy-tadqiqot bo'limi mudiri*

G'.Otamurodov,

*Raqamli ta'lim texnologiyalarini takomillashtirish
ilmiy-tadqiqot bo'limi yetakchi ilmiy xodimi*

B.Xurramov,

*O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish
akademiyasining Elektron ta'lim bo'limi prokurori*

Annotatsiya: mazkur maqolada pedagog xodimlarning uzluksiz kasbiy rivojlantirish (malaka oshirish) ta'limi jarayoni va malaka oshirishdan keyingi faoliyatini nazorat qilish samaradorligini aniqlashda "Uzluksiz kasbiy ta'lim" maxsus elektron platformasi imkoniyatlaridan foydalanish yuzasidan nazariy va amaliy ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: malaka oshirish tizimi, uzluksiz kasbiy rivojlanish, kredit-modul tizimi, nazorat, monitoring, so'rovnoma o'qituvchining kasbiy ehtiyoji.

Abstract: this article provides theoretical and practical information on the use of the special electronic platform "Continuous Professional Education" in determining the effectiveness of monitoring the process of continuous professional development (training) and post-training activities of pedagogues.

Keywords: professional development system, continuous professional development, credit-module system, control, monitoring, survey teacher's professional needs.

Bugungi kunda hayotni ilm-ma'rifat va ta'limning taraqqiyotisiz tasavvur etib bo'lmaydi, insoniyat fan o'qi atrofida aylanayotgandek go'yo. Jahonning yetakchi davlatlarida ta'limni rivojlantirish birinchi galdagi vazifa sifatida belgilanishi ham bejiz emas. Negaki, mamlakatning kelgusi ravnaqi aynan shu sohada qo'lga kiritilgan yutuqlari bilan chambarchas bog'liqdir [1].

Zamonaviy ta'limning asosiy islohotlaridan biri pedagog kadrlar malakasi oshirish muammosidir. Chunki, ta'lim tizimidagi sezilarli o'zgarishlar, bevosita o'qituvchilarning malakasi, kasbiy, psixologik va pedagogik darajasini oshirish bilan bog'liq. Shu sababli dunyoning ko'plab rivojlangan mamlakatlarida ta'lim mazmunini yangilash hamda o'qituvchining obro'-e'tiborini kuchaytirish

bo'yicha chora-tadbirlar amalga oshirilmogda [2].

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 17-yanvardagi "Xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 25-son qarorida uzluksiz kasbiy malaka oshirish jarayonlarini tashkil etish va uni boshqarish yuzasidan aniq yo'nalishlar [3]:

- xalq ta'limi tizimidagi rahbar, pedagog va mutaxassis xodimlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish jarayoniga tinglovchining alohida o'quv modullari bo'yicha o'qishi va ballarda ifodalanadigan o'zlashtirishini o'z ichiga olgan ta'limning kredit-modul tizimini joriy qilish tartibi;

- xalq ta'limi xodimlarining shaxsiy kasbiy salohiyatining individual va jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda hayot davomida o'sishi jarayonini qamrab olgan "Uzluksiz kasbiy ta'lim" maxsus elektron platformasi orqali kompetentlik darajasini oshirish va kasbiy mahoratini takomillashtirish mexanizmi;

- uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida tinglovchilarning an'anaviy malaka oshirish bilan bir qatorda kasbiy o'qitishning uyg'unlashgan, ish jarayoni bilan birgalikda olib boriladigan, masofaviy va boshqa turlarini joriy etish tartibi;

- xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish kursi bitiruvchisining qayta tayyorlash va malakasini oshirish bo'yicha umumiy bilim va kasb tayyorgarligi darajasiga qo'yiladigan talablar;

- xalq ta'limi xodimlari malakasini oshirish faoliyati bilan shug'ullanadigan ixtisoslashgan ta'lim tashkilotlari reyestrini yuritish tartibi belgilab berildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 25-yanvardagi "Xalq ta'limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo'l-

lab-quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4963-son qarori asosida tasdiqlangan "Xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini yanada takomillashtirish" bo'yicha "Yo'l xaritasi"da A.Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot institutiga 2021-yil 1-martdan boshlab bosqichma-bosqich xalq ta'limi xodimlarining **"Lifelong learning"** tamoyili asosida uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslarining o'quv dasturlarini va videokontentini ishlab chiqish va platformaga joylashtirish yuzasida topshiriq berilgan.

"Yo'l xaritasi"da belgilangan topshiriqlarni amalga oshirish maqsadida 2021-yilda onlayn uzluksiz kasbiy rivojlantirish (malaka oshirish) kurslarini tashkil etishda "UPGRADE" loyihasi doirasida 2 ta yo'nalish (maktab direktorlari va fan metodistlari) bo'yicha 61 ta kurs va ushbu kurslar uchun 297 ta kontent materiallari, 2022-yil uchun Pedagogika markazlari professor-o'qituvchilari tomonidan 32 ta yo'nalish bo'yicha 171 ta kurslar uchun 998 ta kontent materiallari hamda 2023-yil uchun "Uzluksiz kasbiy rivojlantirish – 2022" loyihasi doirasida 25 ta yo'nalish bo'yicha 272 ta kurslar uchun 1029 ta hamda Pedagogika markazlari tomonidan 12 ta yo'nalish bo'yicha 96 ta kurs uchun 398 ta kontent materiallari ishlab chiqildi va amaliyotga joriy etildi [4].

2023-yilda uzluksiz kasbiy rivojlantirish (malaka oshirish) jarayonlari Xalq ta'lim vazirligining 2022-yil 19-iyuldagi 236-son buyrug'iga asosan rahbar, metodist va pedagog o'qituvchilar 8 ta kompetensiya bo'yicha ishdan ajralgan holda (Pedagogika markazlari, malaka oshirishga ixtisoslashtirilgan oliy ta'lim muassasalari va nodavlat ta'lim tashkilotlarida) hamda onlayn ("Uzluksiz kasbiy ta'lim" elektron plat-

formasida) tarzda malaka oshirish uchun imkoniyat yaratildi [4].

2023-yil jami 10 655 ta ta'lim muassasida faoliyat olib borayotgan 574 233 nafar rahbar va pedagog xodimlar "Uzluksiz kasbiy ta'lim" elektron platformasi orqali ro'yxatdan o'tgan bo'lib, 157 739 nafarini erkak va 414 122 nafarini ayol xodimlar tashkil etadi. Jumladan, Maktab va maktabgacha ta'limi boshqarmasi boshliqlari va bo'lim mudirlari – 108 nafar, metodistlari – 2 479 nafar, ta'lim muassasalari rahbarlari – 10 957 nafar, 507 239 nafar pedagog xodimlar, Axborot resurs markazi (kutubxona) rahbar va xodimlari – 9 357 nafar, Ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari mutaxassislari pedagoglari – 620 nafar, direktor o'rinbosarlari – 24 569 nafar, Barkamol avlod bolalar maktabi to'garak rahbarlari – 1 002 nafar, Maxsus ta'lim muassasasida tarbiyachilari 1 033 nafar va trenerlar – 81 nafarni tashkil etadi [5].

Xalq ta'lim vazirining 2022-yil 30-dekabrda 390-sonli buyrug'iga binoan 2023-yilda 500 413 nafar rahbar va pedagog xodimlarni uzluksiz kasbiy rivojlantirish (malaka oshirish) kurslariga jalb etish rejalashtirilgan bo'lib, shundan, Pedagogika markazlarida – 269 101 nafar, "Uzluksiz kasbiy ta'lim" maxsus elektron platformasi orqali 143 197 nafar, malaka oshirishga ixtisoslashtirilgan oliy va nodavlat ta'lim muassasalarida 88 115 nafari malaka oshirishi belgilangan [5].

2023-yilda uzluksiz kasbiy rivojlantirish (malaka oshirish) jarayonini tashkil etishda umumta'lim maktablaridagi ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etish borasida bugungi kundagi muammoli holatlar, o'qitishdagi vaziyatlar yuzasidan kontent yaratish bo'yicha tashkil etilgan ishchi guruh tomonidan 2022-yil sentabr oyida mavzular banki shakllantirildi va so'rovnoma tarzda tegishli yo'nalishlar bo'yicha mutaxassis-

lar fikri o'rganilib, tanlov asosida mavzular shakllantirildi.

Modullar bo'yicha mavzularni shakllantirishda Xalq ta'lim vazirining 2022-yil 19-iyuldagi 236-sonli buyrug'iga asosan 8 ta kompetensiya bo'yicha egallashi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar asos qilib olindi.

Amaliyotga joriy etilishi yuzasidan 2023-yilda 36 soatga mo'ljallangan uzluksiz kasbiy rivojlantirish (malaka oshirish) kurslari uchun mo'ljallangan 22 soat mutaxassislik fanlari modullari ishchi o'quv-mavzu reja va dasturi ishlab chiqildi. Jumladan, ***"Fandagi yangiliklar, fanni o'qitishning dolzarb masalalari"*** va ***"O'quvchilar kompetensiyalarini baholash usullari va vositalari"*** moduli bo'yicha mavzulari umumiy o'rta ta'lim muassasalari tabiiy fanlar o'qituvchilarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish maqsadida tuzilgan.

Dasturga kiritilgan mavzular barcha fan o'qituvchilarining yuqori kasbiy salohiyatga ega bo'lishlariga asosiy tayanch bo'lib xizmat qilishi, ya'ni, darsni tashkil etishga qo'yilgan zamonaviy talablar va uning mashg'ulot samaradorligini oshirishdagi ahamiyati, darslarda pedagogik texnologiyalarni qo'llash, kompyuter dasturlari yordamida tayyorlangan didaktik vositalardan foydalanish, virtual laboratoriya mashg'ulotlarining o'quv-metodik ta'minoti, masalalar turlari, ularni yechish metodlari, o'quvchilarning nazariy olgan bilimlarini amaliyotda qo'llay olish ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha tavsiyalar berib borishi nazarda tutilgan. Ushbu ishchi o'quv-mavzu reja va dasturlar asosida kontent materillari ham tayyorlangan bo'lib, onlayn malaka oshirish kurslari uchun elektron platformaga joylashtirildi.

Shuning bilan birgalikda, Xalq ta'limi vazirligi hamda A.Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti hamkorligida xalq

ta'limi tizimidagi pedagog xodimlarning onlayn malaka oshirish kurslarini tashkil etish bo'yicha "Uzluksiz kasbiy rivojlantirish – 2022" loyihasi doirasida barcha fanlar bo'yicha tasdiqlangan reja asosidagi video darslar, interaktiv ma'ruzalar va bir qator kontentlar tayyorlandi.

"Uzluksiz kasbiy ta'lim" maxsus elektron platformasida uzluksiz kasbiy rivojlantirish (malaka oshirish) jarayoni va malaka oshirishdan keyingi faoliyatini nazorat qilish samaradorligini o'rganish

ga taqdim etilayotgan modullarning mazmunini boyitish, kelgusida uzluksiz kasbiy malaka oshirish jarayonlarini tashkil etilish va malaka oshirishdan keyingi faoliyatini tahlil qilish imkoniyatini beradi.

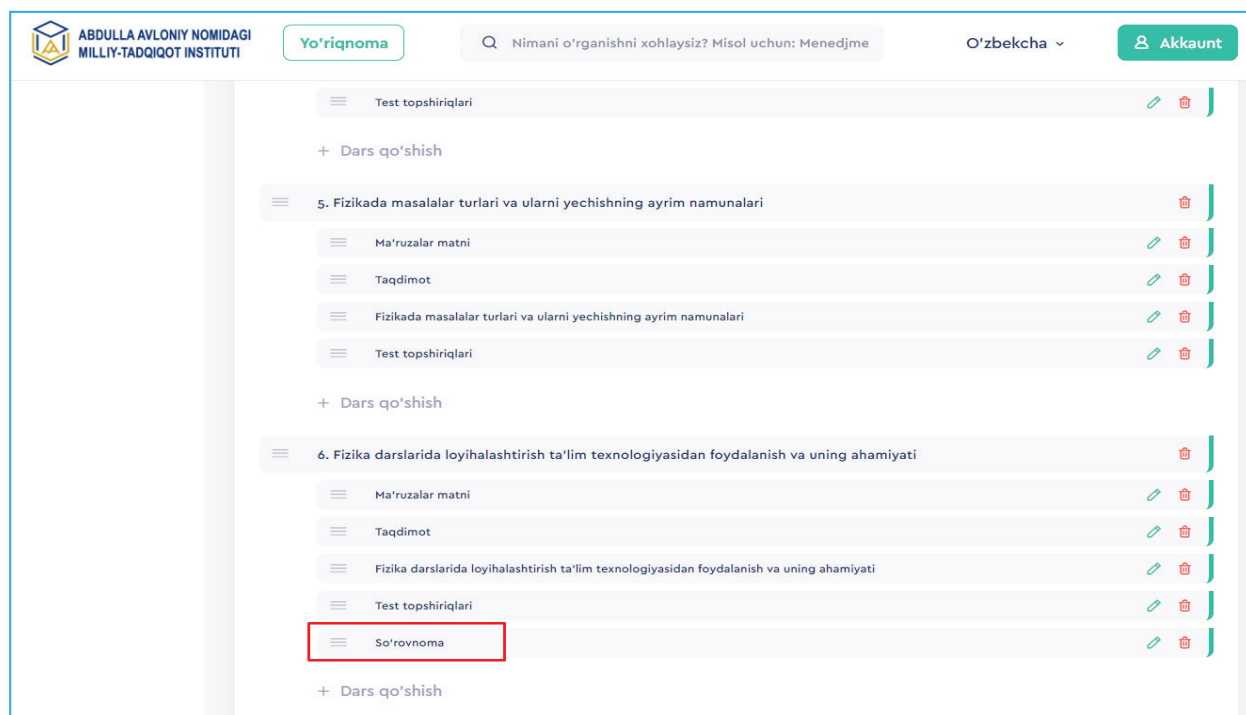
Rahbar va pedagog xodimlarning 2023-yil uchun offlayn va oylayn taqdim etilgan malaka oshirish jarayonlari va uzluksiz kasbiy malaka oshirishda o'rgangan bilimlarini amaliyotda qo'llash yuzasidan rahbarlar, pedagoglar fikrlarini o'rganish yuzasidan so'rovnomalar o'tkazildi. Jumladan:

1-rasm. Kurs yakunida pedagog xodimlardan so'rovnomalar o'tkazish.

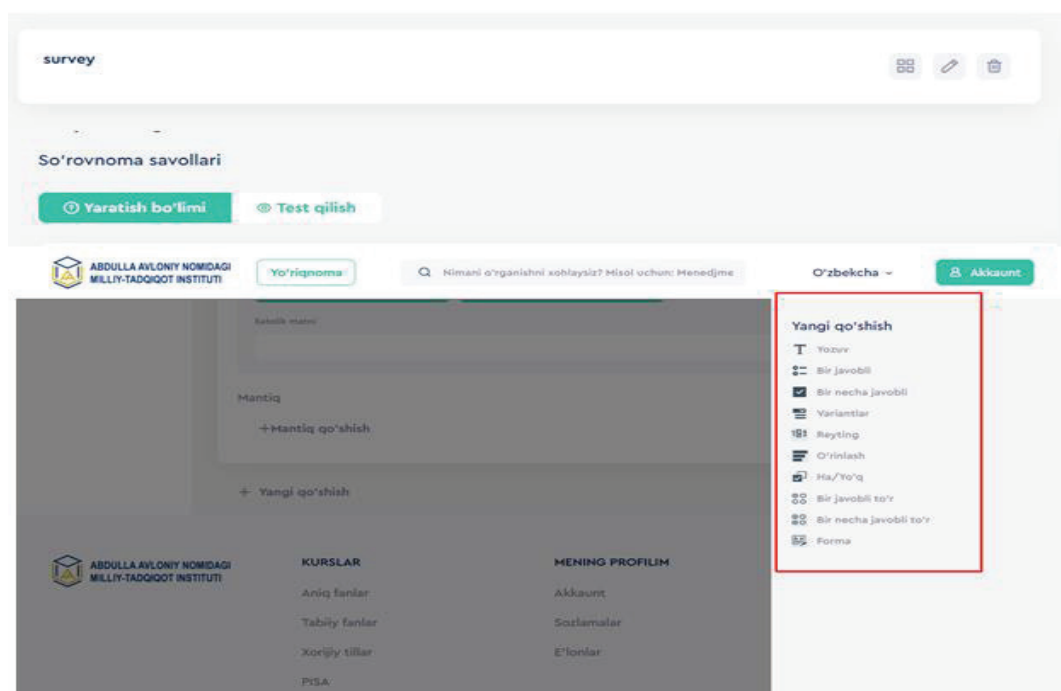
maqsadida har bir kurs yakunida so'rovnomalar o'tkazish imkoniyati yaratilgan.

"Uzluksiz kasbiy ta'lim" maxsus elektron platformasidan so'rovnomalar yaratish funksiyasi yordamida turli xil ko'rinishdagi interaktiv so'rovnomalar tayyorlash, o'tkazish, umumlashtirish va tahlil qilish imkoniyatini mavjud bo'lib, bu so'rovnomalar orqali kurs tinglovchilari-

Rahbar va pedagog xodimlarning pedagogika markazlarida offlayn va platforma orqali onlayn tashkil etilgan uzluksiz kasbiy malaka oshirish jarayonida o'rgangan bilim, ko'nikma, malaka hamda kompetensiyalarini o'z kasbiy faoliyatida qo'llash bo'yicha onlayn o'tkazilgan so'rovnomada jami 37 168 nafar rahbar va pedagog xodimlar ishtirok etishdi.

2-rasm. Har bir kurs yakunidagi so'rovnomalar.

3-rasm. Turli ko'rinishdagi interaktiv so'rovnomalar yaratish.

Pedagogika markazlari kurs tinglovchilarining uzluksiz kasbiy malaka oshirish jarayoni bo'yicha fikrlarini o'rganish yuzasidan o'tkazilgan so'rovnomada jami 442 nafar rahbar va pedagog xodimlar ishtirok etishdi. Shundan, 81 nafari Toshkent

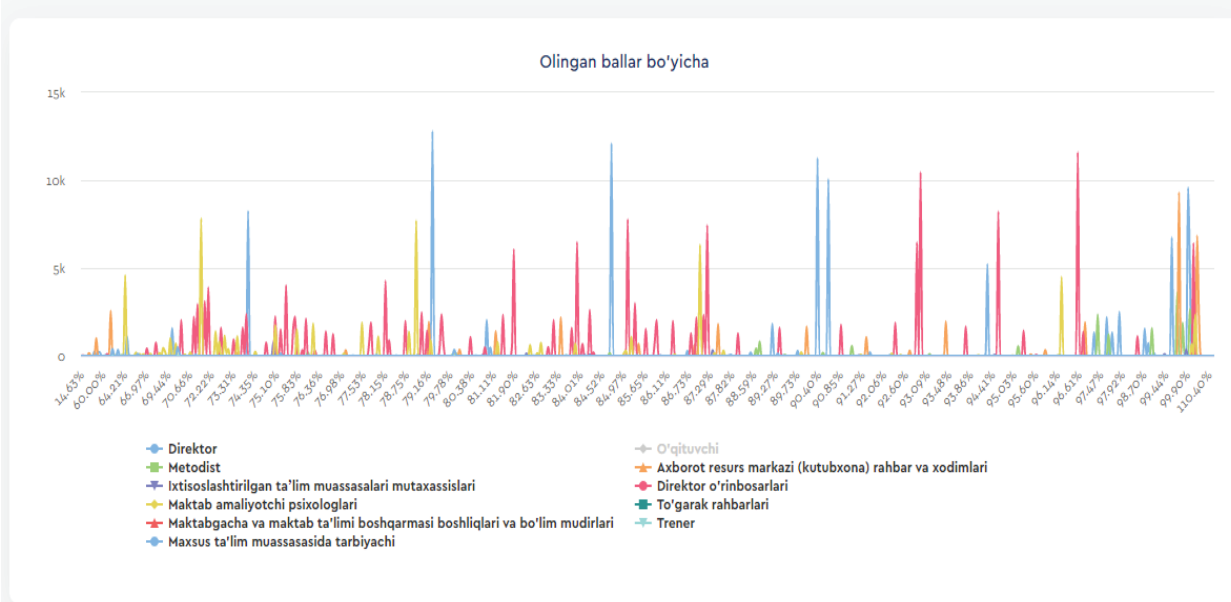
shahar pedagoglarni yangi metodikalar-ga o'rgatish milliy markazi offlayn tarzda uzluksiz kasbiy malaka oshirayotgan tinglovchilarda va 361 nafar onlayn tarzda ishtirok etishdi.

O'zlashtirish va Diagnostika

4-rasm. “Uzluksiz kasbiy ta’lim” maxsus elektron platformasidan ro’yxatdan o’tgan foydalanuvchilarning kursdan oldin diagnostika va kursdan keyingi o’zlashtirish ko’rsatkichlari.

Bilim darajasi

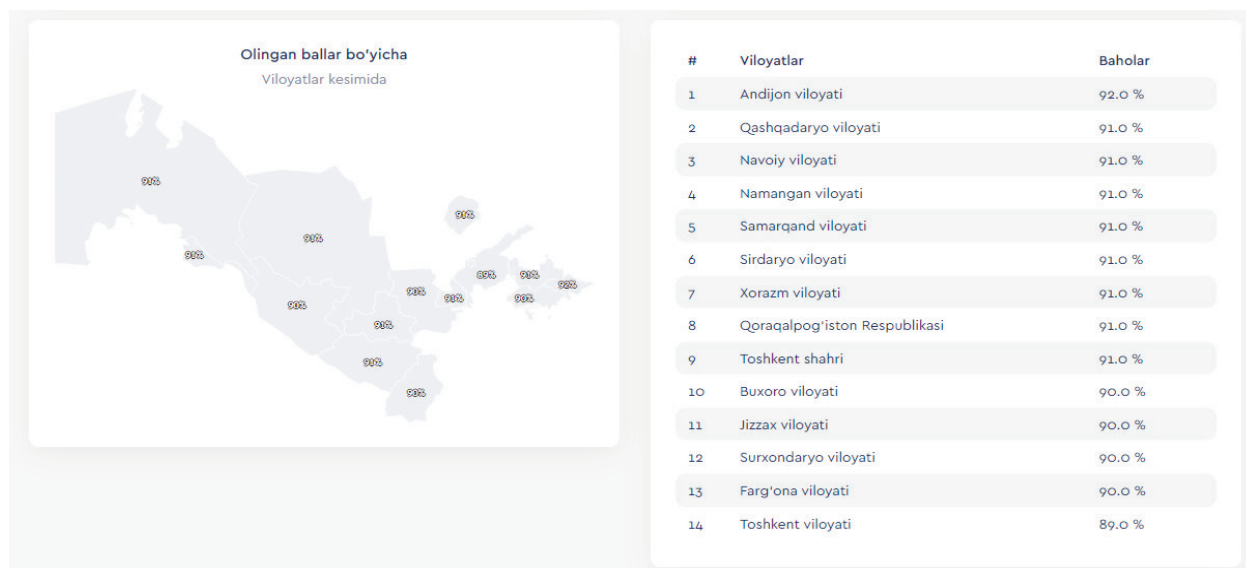
5-rasm. “Uzluksiz kasbiy ta’lim” maxsus elektron platformasidan ro’yxatdan o’tgan foydalanuvchilarning bilim darajasi bo’yicha ko’rsatkichlari.

Hozirda “Uzluksiz kasbiy ta’lim” maxsus elektron platformasida umumiy holda monitoring qilish imkoniyati mavjud bo’lib, rahbar va pedagog kadrlarning quyidagi holatlari bo’yicha tahlil etish mexanizmi mavjud.

2022-yilda 473 ming nafar pedagog va 7,5 ming nafar direktorlar kompetensiya

asosida to’liq diagnostikadan o’tkazildi va malakasi oshirildi. Respublikamiz bo’yicha **9985** nafar maktab direktorlari “Uzluksiz kasbiy ta’lim” elektron platformasidan ro’yxatdan o’tgan va diagnostika ishlari amalga oshirilgan.

Direktorlarning faoliyatga doir muhim sanalgan **8** ta kompetensiya bo’yicha **diag-**

6-rasm. “Uzluksiz kasbiy ta’lim” maxsus elektron platformasidan ro’yxatdan o’tgan foydalanuvchilarning olingan ballar yuzasidan hududlar bo’yicha ko’rsatkichlari.

Kurslar				
Kurslarni o'zlashtirish				
#	Kurslar	O'zlashtirish	Lavozimi	Mutaxassisligi
1	LISTENING COMPETENCE	100.0%	O'qituvchi	Ingliz tili ,
2	1095001 -5 modul. Inklyuziv ta'limni joriy etish kompetentligi (Turkman tili va adabiyoti)	100.0%	O'qituvchi	Turkman tili va adabiyoti ,
3	1554001 - O'zini-o'zi rivojlantirish, uzluksiz kasbiy rivojlanishning o'ziga xos bevosita va bilvosita shakllari	100.0%	Direktor	Maktab direktori ,
4	1556001 - O'zbekistonda inklyuziv ta'limni joriy etish: mohiyati, muammo va yechimlari	100.0%	Direktor	Maktab direktori ,
5	14723002 - Ta'limiy faoliyatida sun'iy intellektga asoslangan dasturlardan samarali foydalanish	100.0%	Pedagogika markazlari professor-o'qituvchilari	Pedagogika markazlari professor-o'qituvchilari ,
6	1546001 - Metodik faoliyatning me'yoriy-huquqiy asoslari	100.0%	Metodist Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'lar va bo'lim mudirlari	Boshlang'ich ta'lim (metodist) , Ona tili va adabiyoti, o'zbek tili va qardosh tillar(metodist) , Rus tili va adabiyoti (metodist) , Xorijiy tillar(metodist) , Aniq fanlar , Ijtimoiy fanlar , Tabiiy fanlar , Amaliy fanlar , Tuman (shahar) xalq ta'limi bo'limi mudiri , Viloyat (Toshkent shahar) xalq ta'limi boshqarmasi boshlig'i ,

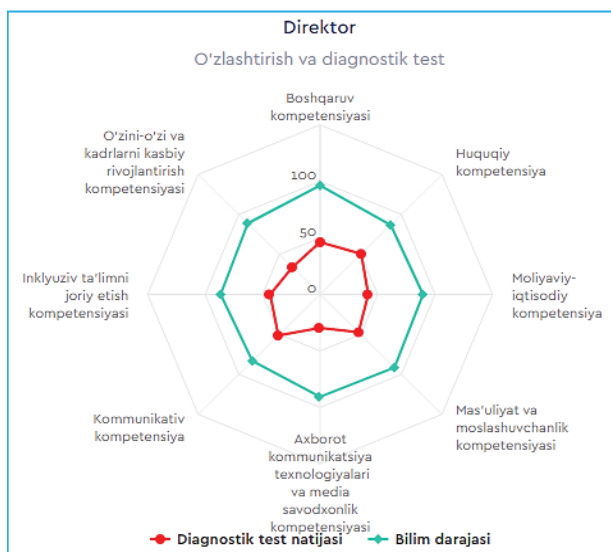
7-rasm. “Uzluksiz kasbiy ta’lim” maxsus elektron platformasidan ro’yxatdan o’tgan foydalanuvchilarning kurslarni o’zlashtirish bo’yicha ko’rsatkichlari.

nostika va **o’zlashtirish** natijalari tahlillari o’rtacha o’zlashtirish ko’rsatkichi **36,3%** ga ortganini ko’rsatmoqda. Jumladan:

Kompetensiyalar bo’yicha oladigan bo’lsak hozirgi kunda maktab direktorlarida ta’lim muassasasini samarali boshqarish bo’yicha ko’nikmasi **(41,3%)** past ekanligini ko’rishimiz mumkin. Bundan tashqari Moliyaviy-iqtisodiy kompetentligi ham **(44,8%)**

pastligi so’nggi yillarda maktab rahbari na-faqat direktor, balki menejer bo’lish kerak, degan maqsadga javob bermasligini ko’rsatmoqda. Maktab direktorlarining Axborot kommunikatsiya texnologiyalari va media savodxonlik kompetensiyasi ham **(47,8%)** talabga javob bermasligini ko’rishimiz mumkin.

Umuman olganda Davlat talablari va Direktor kasb standartida belgilangan hamda

- Boshqaruv kompetensiyasi 41,3/89,3%
- Huquqiy kompetensiya 54,1/82,9%
- Moliyaviy-iqtisodiy kompetensiya 44,8/81,9%
- Mas'uliyat va moslashuvchanlik kompetensiyasi 49,2/84,1%
- Axborot kommunikatsiya texnologiyalari va media savodxonlik kompetensiyasi 47,8/82,7%
- Kommunikativ kompetensiya 48,9/85,6%
- Inklyuziv ta'limni joriy etish kompetensiyasi 48,8/81,1%
- O'zini-o'zi va kadrlarni rivojlantirish kompetensiyasi 51,8/89,4%

maktab direktorlari egallashi lozim bo'lgan kompetensiyalar bo'yicha ko'nikmalari pastligi bir qator islohotlarni amalga oshirish zarurligini ko'rsatmoqda.

Quyida Respublikamizdagi 7500 nafar direktorlarning diagnostika va o'zlashtirish ko'rsatkichlari tahlillari keltirilgan.

Direktorlarning uzluksiz kasbiy malaka oshirish kurslaridan oldingi diagnostika natijalari:

Diagnostika natijasi	Darajalar	Direktorlar soni va ulushi	Diagnostika ko'rsatkichi (%)
	Qoniqarsiz	4260 (56,8%)	47,3
	Qoniqarli	2535 (33,8%)	59,7
	Yaxshi	705 (9,4%)	72,6
Jami:		7500 (100%)	60

Direktorlarning uzluksiz kasbiy malaka oshirish kurslaridan malaka oshirishdan keyingi o'zlashtirish ko'rsatkich natijalari

Malaka oshirgandan so'ng	Darajalar	Qoniqarsiz		Qoniqarli		Yaxshi		A'lo	
		O'qituvchilar soni va ulushi	Diagnostika ko'rsatkichi (%)	O'qituvchilar soni va ulushi	Diagnostika ko'rsatkichi (%)	O'qituvchilar soni va ulushi	Diagnostika ko'rsatkichi (%)	O'qituvchilar soni va ulushi	Diagnostika ko'rsatkichi (%)
	Qoniqarsiz	362 (8,5%)	49,3	2475 (58,1%)	65,3	1359 (31,9%)	76,7	64 (1,5%)	86,1
	Qoniqarli			114 (4,5%)	68,5	2127 (83,9%)	81,4	294 (11,6%)	86,2
	Yaxshi					329 (46,7%)	84,2	376 (53,3%)	86,9
	Jami:	362 (4,8%)	49,3	2589 (34,5%)	66,9	3815 (50,9%)	80,8	734 (9,8%)	86,4

**Hududlar kesimida direktorlar va pedagog xodimlar uzluksiz kasbiy malaka oshirish kurslaridan
oldingi diagnostika natijalari**

N ^o	Hududlar	O'quvchilarning kompetensiyalarini baholash kompetentligi	Ta'limning normativ-huquqiy hujjatlarini bilish va kasbiy faoliyatda foydalanish masalalari	Fandagi yangiliklar va fanini o'qitishning dolzarb masalalari	Mas'uliyat va moshavchanlik kompetensiyasi	Axborot kommunikatsiya texnologiyalari va media savodxonlik kompetensiyasi	Kommunikativ kompetensiya	Inklyuziv ta'limni joriy etish kompetensiyasi	O'zini-o'zi va kadrlarni rivojlantirish kompetensiyasi	O'rtacha
1	Qoraqalpog'iston Respublikasi	46,1	49,0	41,7	48,8	23,6	50,6	44,1	33,3	42,1
2	Andijon viloyati	42,0	49,8	40,9	46,6	21,9	51,9	40,7	28,0	40,2
3	Buxoro viloyati	44,6	48,4	39,9	46,1	24,4	51,8	42,1	33,7	41,4
4	Jizzax viloyati	42,7	48,2	34,3	41,4	21,6	50,7	41,8	32,3	39,1
5	Qashqadaryo viloyati	42,3	48,4	36,5	43,9	21,4	49,3	38,5	29,7	38,8
6	Navoiy viloyati	57,9	61,2	52,1	53,4	34,8	57,4	57,7	44,9	52,4
7	Namangan viloyati	46,6	48,3	40,6	49,1	21,8	51,6	41,4	34,7	41,8
8	Samarqand viloyati	42,9	46,9	36,9	43,8	24,3	49,5	37,9	31,4	39,2
9	Surxondaryo viloyati	44,5	51,7	37,9	45,5	24,3	49,0	43,1	33,6	41,2
10	Sirdaryo viloyati	48,2	53,3	43,1	48,9	26,3	52,7	43,8	34,5	43,9
11	Toshkent viloyati	46,6	50,7	40,5	47,6	23,7	49,9	41,9	31,1	41,5
12	Farg'ona viloyati	45,2	52,0	39,5	45,9	24,6	51,7	41,4	32,6	41,6
13	Xorazm viloyati	48,9	51,8	46,9	51,2	24,8	53,8	44,7	36,8	44,9
14	Toshkent shahri	41,5	48,9	45,0	45,3	24,0	51,4	43,7	28,9	41,1
	O'rtacha	45,7	50,6	41,1	47,0	24,4	51,5	43,0	33,3	42,1

Pedagog xodimlarning uzluksiz kasbiy malaka oshirish kurslaridan oldingi diagnostika natijalari

Diagnostika natijasi	Darajalar	Pedagoglar soni va ulushi	Diagnostika ko'rsatkichi (%)
	Qoniqarsiz	284273 (60,1%)	51,6
	Qoniqarli	167442 (35,4%)	61,3
	Yaxshi	21285 (4,5%)	73,7
	Jami:	473000 (100%)	62,2

Pedagog xodimlarning uzluksiz kasbiy malaka oshirish kurslaridan malaka oshirishdan keyingi o'zlashtirish ko'rsatkich natijalari

Malaka oshirgandan so'ng	Darajalar	Qoniqarsiz		Qoniqarli		Yaxshi		A'lo	
		O'qituvchilar soni va ulushi	Diagnostika ko'rsatkichi (%)	O'qituvchilar soni va ulushi	Diagnostika ko'rsatkichi (%)	O'qituvchilar soni va ulushi	Diagnostika ko'rsatkichi (%)	O'qituvchilar soni va ulushi	Diagnostika ko'rsatkichi (%)
	Qoniqarsiz	19046 (6,7%)	52,7	168290 (59,2%)	64,7	89546 (31,5%)	79,8	7391 (2,6%)	86,2
	Qoniqarli			5358 (3,2%)	67,4	136465 (81,5%)	83,6	25619 (15,3%)	87,1
	Yaxshi					7620 (35,8%)	81,9	13665 (64,2%)	88,7
	Jami:	19046 (4,03%)	52,7	173648 (36,7%)	66,1	233631 (49,4%)	81,8	46675 (9,9%)	87,3

Respublikamizdagi 473 ming nafar pedagog xodimlarning diagnostika va o'zlashtirish ko'rsatkichlari ham tahlil qilindi.

Yuqoridagi keltirilgan ma'lumotlardan foydalanib direktorlar va pedagog xodimlarning uzluksiz kasbiy malaka oshirish kursi mazmunini takomillashtirish, kurs-

dan keyingi pedagogik faoliyatdagi samaradorligini aniqlash va aniqlangan tahlillar asosida tizimni rivojlantirishning asosiy omili sifatida qarash mumkin. Bu esa uzluksiz kasbiy malaka oshirish ta'limi jaryonlarida har tomonlama professional pedagogni shakllantirishga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Umurzoqov O'. Ta'lim tizimi islohotlari O'zbekistonda yangi Uyg'onish davri poydevorini yaratadi. <https://xs.uz/uzkr/post/talim-tizimi-islohotlari-o'zbekistonda-yangi-uygonish-davri-poydevorini-yaratadi>.
2. Аймукатов А.Т., Ескалиева С.Б. Система повышения квалификации педагогов: от традиции к инновациям <https://anyflip.com/frooq/tdlq/basic>.
3. <https://lex.uz/docs/-5828765>.
4. <https://onlinedu.uz/manager/courses/1>
5. "Raqamli ta'lim texnologiyalarini takomillashtirish" ilmiy-tadqiqot bo'limida bajarilgan ishlar bo'yicha 2023-yil I-chorak hisoboti.

UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QITUVCHILARINING BIR KUNLIK HAYOTIGA NAZAR YOXUD STATISTIK KO'RSATKICHLAR SOLISHTIRMASI

I.Muradov,

A.Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot
instituti katta ilmiy xodimi

Annotatsiya: umumta'lim maktablari o'qituvchilarining hayotini, ularning o'tayotgan har bir kunini aniqlash hamda uni chuqur bilish barcha uchun qiziqarli bo'lsa kerak albatta? Ushbu maqoladan maqsad – mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan umumta'lim maktablari o'qituvchilari va Rossiya Federatsiyasi o'qituvchilari o'rtasidagi o'zaro solishtirish, ular o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar mavjudligini bilish hamda oxir-oqibat bundan tegishli xulosalar chiqarishdir.

Kalit so'zlar: o'qituvchi, bilim berish, rol, so'rovnoma, Rossiya Federatsiyasi va O'zbekiston Respublikasi, solishtirish.

Аннотация: всем должно быть интересно узнать о жизни учителей сегодня, их буднях. Для нас имеет большое значение сравнение учителей, работающих в нашей стране, с учителями зарубежных стран, особенно учителей Российской Федерации, и знать сходства и различия между ними.

Ключевые слова: учитель, образование, роль, опрос, Российская Федерация и Республика Узбекистан, сравнение.

Abstract: it must be interesting for everyone to find out about the life of teachers today, their every day? It is of great importance for us to compare the teachers working in our country with those of foreign countries, especially the teachers of the Russian Federation, and to know the similarities and differences between them.

Keywords: teacher, education, role, survey, Russian Federation and the Republic of Uzbekistan, comparison.

“Shaxsan men o'qituvchi deganda – zamon bilan hamqadam bo'lgan jonkuyar, ziyoli shaxsni, maktab deganda – bilim va ma'rifat yog'dusi taralib turadigan, Uchinchi Renessans poydevori qo'yiladigan tabarruk maskanni ko'z oldimga keltiraman” –

Shavkat Miromonovich Mirziyoyev.

O'qituvchi salohiyatini belgilaydigan jihat bu uning o'quvchilarga bilim berish qobiliyati va ularga ijobiy ta'sir ko'rsatishi hisoblanadi.

Bugungi kunda dunyoda o'qitish turli xil ko'rinish(shakl)larga ega, chunki bir vaqtning o'zida o'qituvchi ham ota-ona, ham maslahatchi, ham murabbiy, ham namuna bo'lishi zarur.

Avvalo, o'qituvchining asosiy vazifasi bilim berishdir va bu o'qitishdan kelib chiqadi. O'qitish odatda ma'lum bir o'quv dasturiga rioya qilishni va o'quvchilarga nima o'rgatilayotganini tushunishlarini ta'minlashni o'z ichiga oladi. O'qituvchining boshqa barcha rollari aynan shu roldan kelib chiqadi, chunki agar o'qituvchi bilim berish bo'yicha o'zining asosiy mas'uliyatini bajara olmasa, bolaga boshqa har qanday ko'rinishda ta'sir ko'rsatishi qiyin bo'lishi mumkin.

Garchi o'qituvchilar o'zlarini namuna sifatida ko'rmasalar ham, haqiqat shundaki, ular aslida shunday hisoblanishadi. O'quvchilarning har kuni yoki haftada o'qituvchilar bilan o'tkazadigan vaqti ularning o'quvchilarga ma'lum darajada ta'sir qilishiga imkon beradi. Bu ta'sirni ijobiy yoki salbiy holatga keltirish albatta o'qituvchiga bog'liqdir.

O'qituvchi bo'lish faqat o'quv dasturi bo'yicha dars berishdan tashqari, bolani parvarish qilish hisoblanadi. O'qituvchilar nafaqat bilim beradi, balki xarakterni shakllantirishda ham yordam beradi. O'qituvchining roli muayyan dars rejasi va ish jadvaliga rioya qilgan holda oshadi. O'quvchilar ham, o'qituvchilar ham doimo birga bo'lganligi sababli, o'qituvchi beixtiyor tashqi ota-onaga aylanadi. O'qituvchilar bola faoliyatini to'g'ri yo'lga qo'yishga yordam beradigan murabbiy hisoblanadi. Bu rolda o'qituvchi o'quvchini

eng yaxshi bo'lishga undashi, shuningdek, o'quvchilarning ilhom va maslahat manbai bo'lishi mumkin.

O'qituvchining vazifasi bolalarni tarbiyalash, o'qitish va jamiyatga foyda keltiradigan shaxs qilib tarbiyalashdir. O'qituvchilarning sinfdagi, jamiyatdagi va umuman dunyodagi roli avvalgi davrdagidan boshqacha tus oldi. Vaqt o'tishi bilan o'qituvchilarga amal qilishlari kerak bo'lgan maxsus o'quv dasturi va uni o'qitish bo'yicha ko'rsatmalar berildi.

Bugungi kunda o'qituvchilarning roli o'quvchilarga maslahat berish va bilimlarni hayotda qanday ishlatish hamda qo'llashni o'rgatishdan iboratdir. O'qituvchilar bugungi kunda o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berishning zamonaviy yo'llarini izlashmoqda. Bunga yaqqol isbot sifatida so'ngi yillarda xalqaro talablar asosida chop etilayotgan o'quvchilarni kreativ va mustaqil fikrlashlarini rivojlantirishga xizmat qiladigan darsliklar, o'quv qo'llanmalarni ko'rishimiz mumkin.

Shuningdek, o'qituvchilarning hayoti, ularning o'tayotgan har bir kunini bilish barcha uchun qiziqarli bo'lsa kerak. Mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan o'qituvchilarning xorij mamlakatlari, xususan, Rossiya Federatsiyasi o'qituvchilari bilan solishtirish, ular o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar mavjudligini bilish biz uchun katta ahamiyatga ega hisoblanadi.

Shu maqsadda, A.Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot institutining <https://t.me/avluniyuz> [2] va https://t.me/raqamli_pedagogik_xizmatlar [3] kanallarida **“O'qituvchining bir kuni”** – nomli so'rovnoma tashkil qilingan edi. Ushbu muddat davomida 117 200 nafardan ortiq foydalanuvchilar so'rovnoma savollari bilan yaqindan tanishishgan.

Rossiya Federatsiyasida amalga oshirilgan ilmiy-tadqiqot ishida keltirilgan statistik ma'lumotlar hamda olingan so'rovnoma natijalari asosida solishtirma tahlil ishlari amalga oshirildi.

Tahlil jarayonida O'zbekiston Respublikasi va Rossiya Federatsiyasidagi umumiy holat bir-biriga yaqin ekanligi, ammo ba'zi farqli jihatlar ham borligini ko'rish mumkin.

So'rovnoma ishtirokchilarining 74 foizi o'qituvchilar ish jarayonida 80 foiz vaqtini tik oyoqda o'tkazishini, Rossiya Federatsiyasida esa bu ko'rsatkich 79 foiz ekanligini ko'rish mumkin.

Respondentlarning 39 foizi o'qituvchilarning 1 kunda belgilangan me'yordan tashqari 3-4 soatgacha ishlashini aytishgan, Rossiya Federatsiyasida bu holat 4-5 soatni tashkil etadi.

Qatnashchilarning 37 foizi o'qituvchilar kun davomida 4,5-5 soat baland ovozda gapirishlari, Rossiya Federatsiyasida esa 3,5-4 soat ekanligiga e'tibor qaratsak, O'zbekistonlik o'qituvchilar rus hamkasblariga qaraganda 0,5-1 soat ko'proq baland ovozda gapirishar ekan.

O'qituvchilarning 72 foizi vitaminlar qisman yetishmasligi va to'g'ri ovqatlanishning asosiy qoidalariga rioya qilmasligini ta'kidlashgan bo'lsa, Rossiya Federatsiyasida bu ko'rsatkich 80 foiz. Bu ikki mamlakat o'qituvchilarining 70 foizdan ortig'ida ushbu muammo mavjud ekanini ko'rsatadi.

Respondentlarning asosiy qismi mamlakatimizdagi barcha maktab rahbarlari va o'qituvchilari yuqori darajada stress ostida yurishini, aniq, lingvistik fanlar, boshlang'ich sinf o'qituvchilari hamda sinf rahbarlari o'rta darajada stress ostida yurishini aytishgan. Rossiya Federatsiyasida esa direktorlar va ularning o'rinbosarlari yuqori darajada, aniq, lingvistik fanlar hamda boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'rta darajada stress holatiga tushishar ekan.

So'rovnoma ishtirokchilarining 37 foizi maktabdagi jami o'qituvchilar tarkibining 86 foizi ayol o'qituvchilarni tashkil etishini alohida ta'kidlashgan, Rossiya Federatsiyasida esa bu ko'rsatkich 85 foiz ekan.

Munosabat bildirganlarning 69,4 foizi o'qituvchilarning 1 sutkada 5-6 soat ux-

lashini ma'lum qilishgan, Rossiya Federatsiyasida bu holat 6 soatni tashkil etadi.

Ishtirokchilarning 59,2 foizi o'qituvchilarning bor yo'g'i 10 foizi ertalabki sog'lomlashtiruvchi mashg'ulotlari bilan shug'ullanishini bildirishgan, Rossiya Federatsiyasida esa 14 foiz ekanligi aniqlangan.

O'qituvchilarning asosiy qismi 1 kunda 2-3 marta ovqatlanishini ta'kidlashgan. Bu holat Rossiya Federatsiyasida ham shunday ekan.

Respondentlarning 71,4 foizi o'qituvchilarning 90 foizi sihatgohlarda yoki dengiz sohilida dam ololmasligini ma'lum qilishgan, Rossiya Federatsiyasida esa bu 80 foiz ekanligini ko'rish mumkin. Har ikki davlat o'qituvchilari dam olish va sog'lig'ini qayta tiklashda juda kam imkoniyatga ega ekanliklarini e'tirof etishmoqda.

Yuqorida keltirilgan barcha mezonlar bo'yicha solishtirish, tahlil ishlari amalga oshirildi. Xulosa o'rnida shuni ta'kid-

lashimiz lozimki, O'zbekistondagi o'qituvchilarning ish samaradorligini yanada yuqorilashi ta'lim sifatiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shuni hisobga olgan holda bir nechta takliflarni bildirishimiz mumkin.

Birinchidan, maktabda o'qituvchilar uchun turli sog'lomlashtiruvchi mashg'ulotlarni bepul tashkil etish zarur. Sababi o'qituvchilar dars mashg'ulotlaridan so'ng ushbu faoliyat turlari (fitnes, yoga, sport mashg'ulotlari, yugurish, suzish, gimnastika, yengil atletika) bilan bemalol shug'ullanadi va buning natijasida inson tanasi va miyasi dam oladi. Pirovardida esa barkamol avlodni shakllanishiga zamin yaratiladi.

Ikkinchidan, yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, ikki mamlakat ko'rsatkichlari barcha jabhalarda bir-biriga juda yaqin ekan. Ko'rsatilgan kamchiliklarni bartaraf qilsak, mamlakatimiz maktab ta'limi tizimi yanada muvaffaqiyatli odimlashiga ishonamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'qituvchi va murabbiylar kuni umumxalq bayrami tabrigi. 29.09.2022.
2. <https://t.me/avloniyuz>
3. https://t.me/raqamli_pedagogik_xizmatlar

YOSHLARNI ZAMONAVIY KASBLARGA O'RGATISH – KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISHNING OMILI SIFATIDA

J.Saitmurodov,
Renessans ta'lim universiteti
Ijtimoiy-siyosiy fanlar kafedrası v.b.b. dotsenti

Annotatsiya: ushbu maqolada taraqqiy etgan Yangi O'zbekistonni barpo qilishda, yoshlarni zamonaviy kasblarga o'rgatish bo'yicha amalga oshiralayotgan islohotlar va ularning amaliy natijalari tadqiq etiladi. Shuningdek, bugungi zamonaviy nemis jamiyatining rivojlanishida alohida o'rin tutuvchi Fridrix Hegelning jamiyatning taraqqiy etishida bartaraf etilishi majburiy bo'lgan kambag'allikni qisqartirish bo'yicha g'oyalari qiyosiy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Yangi O'zbekiston, rivojlanish, ijtimoiy taraqqiyot, kambag'allik, qashshoqlik, zamonaviy kasblar, yoshlar.

Abstract: this article examines the reforms that can be implemented in the construction of a developed New Uzbekistan, and their practical results, in order to train young people in modern occupations. Also, the ideas of who has a special place in the development of modern German society, are comparatively analyzed.

Keywords: New Uzbekistan, development, social progress, poverty, poverty, modern professions, youth.

Kirish. 2023-yilning 18-mayida Samarqand shahrida o'tkazilgan "Kambag'allikni qisqartirishga bag'ishlangan II xalqaro forum"da O'zbekiston Respublikasi yetakchisi Shavkat Mirziyoyev o'z nutqini quyidagi so'zlar bilan boshladi: "Hozirgi tahlilali dunyoda kambag'allikni qisqartirish masalasi oldimizdagi eng muhim vazifalardan biri ekanini barchamiz yaxshi anglab turibmiz. Bu muammoga ilg'or tajriba va yangi yondashuvlar asosida birgalikda yechim topish hamda ularni hayotga izchil tatbiq etish bugun har qachongidan ham dolzarbdır". Haqiqatan ham bugun dunyoning ko'plab mamlakatlari o'z taraqqiyot yo'lini belgilab olgan. Bu yo'lda ular qator sinovlarga duch kelmoqda. Kambag'allik esa, shunday muammo-

lardan biridir. Har qanday rivojlanayotgan yoki rivojlangan mamlakatlar ham bu holat bilan doim kurash olib borishga majbur, dunyo o'sish va rivojlanishda. Avvalo, biz kambag'allik tushunchasining nima ekanligi va uning qashshoqlik tushunchasidan farqini ajratib olishimiz zarur, ko'plab kishilar o'z nutqlarida ushbu ikki tushunchani aynanlashtirib gapiradi. Shu sababdan ikki tushunchani bir-biridan farqli jihatlarini ajratib olishimiz kerak.

Kambag'allik – jamiyat va uning a'zolarining o'z moddiy-ma'naviy ehtiyojlarini qondirishdagi chegaralanganlik holatidir, ya'ni ma'lum bir inson o'z oilasini boqishi, kiyintirishi, ta'lim olishi yoki kasalxonada davolatishida yetishmovchiliklarga duch kelishini anglatadi. Qashshoqlik esa, inson

hayot kechirishi uchun zarur bo'lgan tabiiy resurs va vositalarning yo'qligi yoki yetishmasligidir. Bu holat o'z ichiga ochlik, to'yib ovqat yemaslik, turar joy, sog'lik va boshqa muhim hayotiy ehtiyojlarni oladi. Yuqoridagi ta'riflar shuni ko'rsatadiki, kambag'allik va qashshoqlik bir xil tushunchalar emas, balki ular o'rtasida farq mavjuddir. Kambag'allik inson ehtiyojlarini qondirishdagi cheklanganlik holati bo'lsa, qashshoqlik esa, tabiiy ehtiyojlarni qondirish imkoniyatlarining yo'qligi yoki og'irligidir.

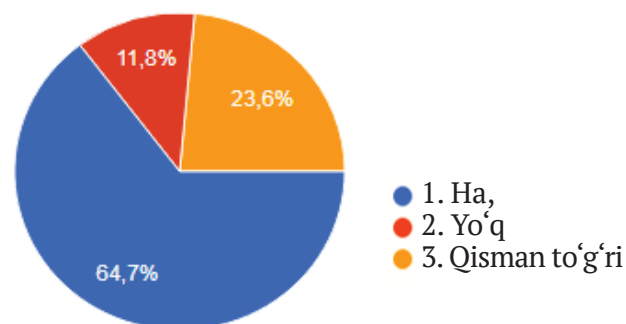
Biz ushbu maqolamiz orqali ijtimoiy taraqqiyotga halal beruvchi kambag'allikni, yoshlarni zamonaviy kasblarga o'rgatish orqali kamaytirish masalalarini nemis jamiyati tarixi va bugungi Yangi O'zbekistonni barpo qilish yo'lidagi islohotlar kesimida ko'rib chiqamiz.

Tahlil va natijalar. Jahon tajribasiga nazar solsak, rivojlangan davlatlar kambag'allikni qisqartirishda yoshlarni kasb-hunarga o'rgatishga alohida urg'u beriladi. Masalan, bugungi Germaniya ijtimoiy taraqqiy etgan kadrlar salohiyati yuqori bo'lgan ijtimoiy davlatdir. Ushbu davlat o'zining taraqqiyot darajasiga osonlikcha yetib kelmagan va uning o'ziga xos tarixiy bosqichlari mavjud.

Ko'plab nemis faylasuflari jamiyatning taraqqiy etishiga oid o'z qarashlarini ijtimoiy-siyosiy muhit og'irligiga qaramay ilgari surganlar. Shunday faylasuflardan biri nemis mutafakkiri Fridrix Hegel edi. Xo'sh, F.Hegel XVIII asr oxiri XIX asr boshlarida ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli ancha og'ir bo'lgan nemis jamiyatida kambag'allikni qisqartirish to'g'risida qanday qarashlarni ilgari surdi va unga qanday yechim taklif qiladi? Hegel falsafiy ta'limoti bu "taraqqiyot" to'g'risidagi ta'limotdir. Jamiyat va uning har bir a'zosi, shuningdek, davlatning farovonligiga erishish faylasufning asl maqsadi desak adashmagan bo'lamiz.

Farovonlik o'z navbatida kambag'allik va qashshoqlik kabi tushunchalarning aksi bo'lib, Hegel farovonlik ta'minlangan fuqarolik jamiyatini yaratishda bevosi-ta kambag'allik va qashshoqlikka qarshi turadi. Uning fikricha, insonda o'z-o'zini qo'llab-quvvatlashdan kelib chiqadigan "o'z huquqlarini bilmaslik, to'g'rilik, or-nomus va vijdon hislari yo'qolsa, kambag'allik paydo bo'ladi"[2]. Demak, insonning o'z-o'zini ichki-ruhiy tomondan idora qilmasligi va o'zini isloh qilmasligi kambag'allikka sabab bo'ladi.

Buni biz jamiyatning turli qatlamlari orasida 2022-yil 4-oktabrdan – 12-oktabrigacha 484 nafar respondent orasida o'tkazilgan so'rovnoma natijalarida ham ko'rishimiz mumkin.

Jamiyatda kishilarning o'z huquqlarini bilmaslik, to'g'rilik, or-nomus va vijdon hislarini yo'qotishi kambag'allikni keltirib chiqarishi mumkin.

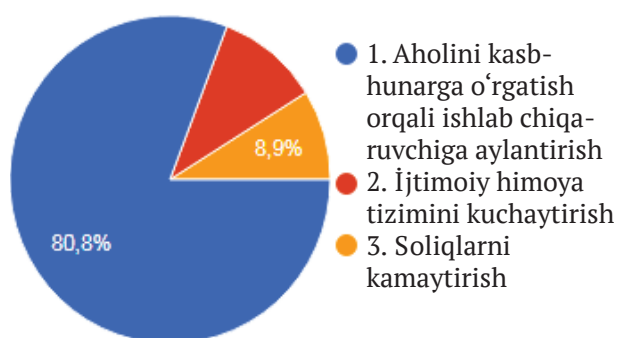
Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Hegel mavjud nemis jamiyati uchun ham dolzarb bo'lgan kambag'allikning bartaraf etilishi bo'yicha o'zining qat'iy fikriga ega bo'lgan. Kambag'allikdan qanday qutulish kerakligi haqidagi muhim savol, ayniqsa, hozirgi zamonda jamiyatni bezovta qilgan va hayajonga solgan savoldir. Agar kambag'allarni oddiy turmush tarzi darajasida ushlab turish yoki to'g'ridan-to'g'ri badavlat tabaqalar zimmasiga yoki davlat muassasalarida, masalan, boy kasalxona-

lar, cherkovga tegishli mulklar yoki monastirlarga yuklangan bo'lsa, ...bu fuqarolik jamiyati tamoyiliga ham, unga a'zolarining sha'niga va mustaqillik tuyg'usiga ham zid bo'lar edi" [2].

Hegel fikriga ko'ra, kambag'al qatlamni boy tabaqa vakillari yoki davlat va cherkov muassasalariga bog'lab qo'yilishini fuqarolik jamiyati tamoyillariga zidligining sababi, ularda boqimandalik va dangasalik tuyg'usining paydo bo'lishiga qarshi turish edi. Bizningcha ham kambag'allar bevosita o'zlari bog'lab qo'yilgan tashkilotlardan yordam olishsa, ularda hech qanday mehnat bilan shug'ullanmasdan kafolatli yashash fikri paydo bo'lishi tabiiy holdir.

Hegelning fikricha, agar kambag'allarning tirikchiligi to'g'ridan-to'g'ri emas, balki "mehnat yoki ishlash orqali ta'minlangan bo'lsa, mahsulot miqdori ko'payadi va bu iste'molchilarning o'zlari ishlab chiqaruvchiga aylanib, kambag'allar soni juda oz bo'lar edi" [2].

Biz yuqoridagi fikrlarga bugungi kun nuqtayi-nazaridan qaraydigan bo'lsak ham, ular o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q. Buni rasm ko'rinishidagi havolada ham ko'rishimiz mumkin.

Kambag'allikni aholini kasb-korga o'rgatish va ularga ish o'rni yaratish orqali yengish usuli ko'plab davlatlar tomonidan amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, XX asr oxiri va XXI asrda qashshoqlikka barham berishni o'zining eng birlamchi siyosati deb e'lon qilgan Xitoy Xalq Respublikasi bu sohada

katta yutuqlarga erishdi va millionlab kambag'allik sharoitida yashovchi xitoyliklarni bu hayotdan qutqardi.

Tadqiqot metodologiyasi. Yuqorida biz Hegelning jamiyat taraqqiy etishida kambag'allikni qisqartirish haqidagi g'oyalari bilan tanishar ekanmiz ushbu g'oyalarning O'zbekistondagi islohotlar bilan bog'liq ekanligini ham ko'rishimiz mumkin. Bugun "Yangi O'zbekiston" shiori ostida aholining kambag'alligiga barham berish yuzasidan keskin kurash boshlandi. Jumladan, bu haqda hattoki, davlat rahbari o'z ma'ruzalari bilan xalq oldida chiqishlar qilmoqda: "Biz O'zbekistonning yangi tarixida ilk bor "kambag'allikni kamaytirish haqidagi qat'iy qarorimizni butun dunyoga ochiq e'lon qildik va uni qisqartirish bo'yicha keng qamrovli ishlarni boshladik"[1]. Demak, O'zbekiston davlatchiligi aholi kambag'alligini kamaytirishni ob'ektiv zarurat sifatida tushungan va buni fuqarolik jamiyatini yaratishning zaruriy sharti sifatida qabul qilgan.

O'tgan 1991-2016-yillardagi O'zbekiston Respublikasi yuritgan ijtimoiy-iqtisodiy siyosat kambag'allik darajasini kamaytirish haqida deyarli so'z ochmagani haqiqatdir. 2016-yil oxiridan boshlab O'zbekiston hukumati ochiq va oshkoralik siyosatini o'z faoliyatining asosiy tamoyillaridan ekanligiga urg'u berib, kambag'allikni kamaytirishda strategik qadamlar tashlamoqda. Bu sohada amalga oshirilgan islohotlar quruq qog'ozda emas balki, amaliy ishlarda o'z ifodasini ko'rsatmoqdaki, buni biz 2020-2021-o'quv yilidan 339 ta kasb-hunar maktablari, 206 ta kollejlari, 187 ta texnikumlar faoliyati yo'lga qo'yilganida ko'rishimiz mumkin. Ushbu boshlang'ich, o'rta, o'rta maxsus professional ta'lim muassasalarining asosiy maqsadi yoshlarni bugungi ehtiyojlardan kelib chiqib, zamonaviy kasblarga

o'rgatishdan iboratdir. Ushbu mexanizm yoshlarni yildan yilga o'ziga chorlamoqda va ularning soni ko'payib bormoqda. Birgina 2022-2023-o'quv yilida kasb-hunar maktablarini 184.3 ming nafar, kollejlarni 95.4 ming nafar, texnikumlarni 119 ming nafar o'quvchi kasb-hunar olib tamomlaydi. Samarqandda o'tkazilgan "Kambag'allikni qisqartirishga bag'ishlangan II xalqaro forum"dagi nutqida Sh.Mirziyoyev "bir yilda mamlakatimizda kambag'allik darajasi 17 foizdan 14 foizga pasayib, 1 million fuqaro kambag'allikdan chiqarilganini alohida ta'kidlashim lozim" deya fikr bildirdi. Ushbu ko'rsatkich natijalariga yuqoridagi kambag'allikni qisqartirishda yoshlarni zamonaviy kasblarga o'rgatishda qo'llanilayotgan mexanizmning ham hissasi bor deb hisoblaymiz.

Xulosa va takliflar. Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, so'nggi yillarda O'zbekistonda jamiyat va uning asosiy qadriyati bo'lgan inson hayotini yanada

yaxshilash va zamon ruhiga moslashtirish uchun ko'plab islohotlar olib borilmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy taraqqiyotga erishishda bartaraf etilishi shart bo'lgan kambag'allikni qisqartirish bo'yicha keng ko'lamliliklar jahon tajribasidan kelib chiqqan holda amaliyotga tatbiq qilinmoqda. Shuningdek, nemis mutafakkiri Fridrix Hegelning kambag'allikni qisqartirishga doir yechimining bugungi O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar bilan hamohang jihatlarini ko'rib chiqdik. Kambag'allikni qisqartirishda asosiy strategik omil vazifasini bajaruvchi yoshlar qatlamini zamonaviy kasb-hunarga o'rgatish, ularda o'z sohasi bo'yicha zaruriy ko'nikma, mahorat va tajribani hosil qilish bo'yicha aniq maqsadli tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ushbu amalga oshirilayotgan ishlarni mutlaqlashtirishdan yiroqmiz, lekin o'tgan davr bilan qiyoslanganda yoshlarni zamonaviy kasb-hunarga o'rgatish sohasida oldinga siljish kuzatilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – T.: "O'zbekiston", 2021.
2. Hegel G.W.F. The Philosophy of Right / Translated by S.W.Dyde. Ontario, 2001.

TA'LIM BOSHQARUVIDA LIDERLIKNI SHAKLLANTIRISH DAVR TALABIDIR

Sh.Daminova,

*A.Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti,
monitoring bo'limi uslubchisi*

Annotatsiya: ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktab rahbarlarining liderlik sifatlarini rivojlantirish, liderlik va rahbarlik tushunchalari, olimlar, mutafakkirlarning mazkur masalalarga qaratilgan fikrlari, qonuniyatlari jamlangan.

Kalit so'zlar: lider, liderlik, jamoa, guruh, liderlik sifatleri, kompetensiya, boshqaruv, hukmronlik, natija.

Abstract: this article summarizes the development of leadership qualities of general secondary school principals, the concepts of leadership and management, as well as the opinions and principles of scientists and researchers focused on these issues.

Keywords: leader, leadership, team, group, leadership qualities, competence, management, dominance, result.

Bugungi kunda mamlakatimizda ta'lim tizimini rivojlantirish, ta'lim-tarbiya jarayonlariga xalqaro darajada milliy an'analarga mos ravishda yangicha tus, yangicha sayqal berish orqali yuqori darajaga olib chiqishda boshqaruv kadrlariga bo'lgan ehtiyoj dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shu o'rinda ta'lim muassasalari boshqaruviga malakali, tajribali, xususan, har tomonlama yetuk mutaxassislarni tayyorlash, mavjud mutaxassislar orasidan munosiblarini tanlab, saralab olish olish muhimdir.

Shu o'rinda "kimlarni tayyorlash kerak, rahbarlarnimi yoki liderlarni?" degan o'rinli savol berilishi ehtimoldan holi emas.

Avvalombor, **lider** va **rahbar** tushunchalariga to'xtalsak maqsadga muvofiq bo'ladi.

Liderlik – bu shaxsning o'z ortidan ergashtirish, kishilarni bir maqsad atrofi-

da birlashtirishga asoslangan, boshqaruv xususiyatlarini o'zida jamlagan, qisman tug'ma qobiliyat va ko'p qirrali ijtimoiy hodisadir. Liderlik fenomeni ma'lum bir guruhning barcha yoki ko'pchilik a'zolarining manfaatlariga daxldor bo'lgan muayyan umumiy maqsadga intiladigan, har qanday uyushgan guruhlarda namoyon bo'ladi. Guruh faoliyati bevosita shu guruh tomonidan tanlangan va tan olingan, yuqoridagi talablarga javob bera oladigan liderning ta'siri tufayli guruh a'zolari tomonidan ixtiyoriy ravishda tashkil etiladi.

Lider – jamoada obro'ga ega bo'lgan, jamoa a'zolari, hamkorlar, muayyan munosabatlarni amalga oshiruvchi boshqa shaxslarga ta'sirini o'tkaza oladigan mavqega ega bo'lgan shaxsdir.

Demak, lider va rahbar tushunchalari o'rtasida o'ziga xos o'xshashlik va farqlar mavjud.

Ayrim tadqiqotchilar rahbar tushunchasiga ijtimoiy shaxs sifatida ishlab chiqaruvchi kuchlar va ishlab chiqarish resurslarini birlashtirib, uning asosiy harakatlantiruvchi kuchini boshqaruvchi sifatida omilkorlik bilan ish yurituvchi shaxs, har qanday ishni amalga oshirish uchun, avvalo, mustaqil qaror qabul qiladigan va natijada tadbirkorlik, ishbilarmonlik faoliyati maqsadini belgilaydigan, o'z sohasiga yangi g'oya, yangi tashabbus, yangi texnologiyalarni joriy etuvchi tadbirkor, har qanday muvaffaqiyatsizliklarni oldindan ko'ra oladigan, zarur bo'lganda, faoliyatini qayta boshlash uchun o'zida kuch-g'ayrat topa oladigan shaxs degan ta'rifni beradilar [4].

Rahbar boshqaruv jarayoni, topshiriqlar ijrosi, umumiy nazorat bilan mashg'ul bo'lib qolish ehtimoli katta. Bugungi rahbar ijtimoiy kelib chiqishi, iqtisodiy axvoli, unga "xayrihox" bo'lgan, yuqori lavozimlarda ishlaydigan kishilarning qo'llab-quvvatlashi, yoyinki, ota-onasining ham mansabdor bo'lishi va o'zining uddaburonligi bilan ahamiyatli bo'lib qolgan nazarimizda.

Bizningcha, bunday boshqaruv rahbarning o'ziga va salohiyatiga ishonib emas, balki kuch bilan boshqaruv hisoblanib, jamoada erkinlik, ijodkorlik, shaffof, adolatli va demokratik boshqaruv muhitini "bo'g'ib" qo'yadi. Ta'lim sohasining yosh avlodga ta'lim va tarbiya berish mas'uliyati bilan ahamiyatli ekanini hisobga oladigan bo'lsak, bugungi kunda ta'lim muassasalari boshqaruviga zamon bilan hamnafas, turli vaziyatlarda jamoasiga yetakchilik qilishga qodir, insonparvar, o'z ustida mustaqil ishlab charchamaydigan, har tomonlama namuna bo'la oladigan izlanuvchan kishilarni tayinlash zarurdir.

Ko'pchilik mutaxassislarning fikriga tayangan holda, darhaqiqat, bugungi kun-

da har bir rahbar juda ko'p sohalarni, har bir sohaning o'ziga xos murakkabliklarini yaxshi bilishi, oldiga quygan maqsadini his etishi, rahbarlik madaniyati va etikasini chuqur anglashi, boshqaruvda o'ziga bo'lgan ishonchi yuqori bo'lishi lozim, degan xulosaga keldik. Buning uchun rahbarda liderlik sifatleri namoyon bo'lishi kerak.

Izlanishlar jarayonida Teodor Ruzveltning "Liderlik qonunlari" bestselleridan jamlangan liderlik bo'yicha bebaho saboqlariga alohida ahamiyat berildi. Quyida uning lider sifatleri va rahbarning yo'l qo'yishi mumkin bo'lmagan xatolar bayon etilgan qimmatli qarashlaridan ayrimlarini keltirib o'tamiz.

- Boshqalarni ergashtira olish uchun odamning o'zi o'rnak va namuna bo'lmog'i zarur.

- Chinakam lider uchun eng muhimi – harakatchan voqelik bilan yaqin va to'g'ridan-to'g'ri aloqada bo'lishdir. So'zda emas amalda yasha va lider bo'l.

- Xodimlarning mustaqilligi, tashabbusi va jonbozligini siyla, ammo hech qachon orqada qolib ketishiga yo'l qo'yma va e'tiborsiz qoldirma. Qo'llab-quvvatlash, asosli tanqid va ko'mak kishilar samarali ishlaydigan va faol hayot kechiradigan sharoitni yaratadi.

- Butun umrini g'alaba va mag'lubiyatlardan holi tussiz g'ira-shiralikdan iborat hayotda o'tkazadigan irodasi sustlarga qo'shilib yashagandan ko'ra omadsizlikdan hadiksiramay, yuksak maqsadlar va haqiqiy zafarlar uchun tavakkal qilgan a'lo.

- Agar yuksak maqsadni ko'zlagan kurash mag'lubiyat bilan yakunlansa ham, u ko'rilgan zarardan ham ko'ra qimmatliroqdir. Rahbar xodimlariga ta'lim muassasasini emas, balki ularning o'zini taraqqiy etishi muhimligini anglatmog'i lozim.

- Liderlik mohiyatan yakkalik emas. Ammo liderga ko'pchilik umid bog'lagani uchun u maksimal darajada o'ziga ishonga bo'lishi kerak. Boshqalar unga bo'ylashi-shini hisobga olgan holda har bir harakat va so'zlarini obdon o'ylashi lozim. Biroq liderlikning eng tub mohiyati qaror qabul qilish jarayonini qarorga, qaror esa harakatga aylanadigan onda o'zini ko'rsatishdir. Chinakam lider bu asnoda faqat o'ziga ishonishi kerak.

- Samarali lider hamisha mahsulli ishga intiladi. Bularni u inson tabiati va ehtiyojlarini teran anglashi orqali amalga oshirishi shart.

- Jasurlik – liderlikning muhim sifatidir. Agar senda jasurlik yetishmasa, uni tarbiyala. Seni qo'rqitgan vaziyatlardan chetga qochma. Qo'rquvni his qil. Tez-tez va to'laqonli qo'rqinchli vaziyatlarni yengib o't – jasur odamga aylanasan. Hayotingdan qoniqish hosil qilmaysanmi? O'zingni o'zgartir! O'zing o'zgarmasang – olam o'zgarmas!

- O'z xodimlaringga kabinetningda o'tirmagan holda o'rgat. Odamlar oldiga chiq, ular bilan yuzma-yuz uchrash. O'rgata turib o'rgan. Ishni ularning nigohi bilan ko'rishga urinib ko'r. Ular bilan birlash. Ishda namuna bo'l. Gaping va ishing orasida uyg'unlik bo'lishiga intil.

- Lider bu – ustoz, zero u bilimlarni o'ziga tashnalik bilan singdiradi va o'zgalarga o'rgatadi. O'z sohangdagi qimmatli ma'lumotlarni hamkasblaring va hamkorlaring bilan baham ko'r. Bu senga va dunyoga foyda keltiradi.

- Hukmronlik qanchalar katta bo'lsa, mas'uliyat ham shunga yarashadir. Ko'plab rahbarlar xodimlarni hukmronlik bilan bog'liq imtiyozlar bilan ishtiyoqlantirishga urinib xatoga yo'l qo'yadilar.

- Kimdir seni o'ylashga, boshqasi esa

harakatga undasa, sen o'z yo'lingni – novatorlik yo'lini tanla [3].

Liderlik ko'pchilik olimlar, tadqiqotchilar, mutaxassislar tomonidan turli nuqtai nazarlardan keng miqyosda o'rganilgan va hamon o'rganilmoqda. Zamona-viy tadqiqotlarda liderlik turlicha talqin qilinadi:

Fransuz siyosatshunosi Jan Blondel “Liderlik shaxsda mavjud bo'lgan aksariyat aspektlarning jamlanishi asosida shakllanadi. Liderlar eng harakatchan va aqlli, yuksak natijalarga erishish ko'zlaydigan, o'z maqsadiga erishish uchun jon jahdi bilan harakat qiladigan, boshqalar bilan erkin muloqot qilish ko'nikmalariga ega, maqsadga erishish yo'lida ijtimoiy ta'sir o'tkazishda hamjihatlikda, tizimli ravishda ish ko'radigan kishilar orasidan tanlanadi” degan fikrni bildiradi [1].

Shuningdek, uning liderlik hokimiyat boshqaruvining bir turi, uning o'ziga xos xususiyati yuqoridan pastga yo'nalish bo'lib, bunday hokimiyatning boshqaruvchisi ko'pchilik emas, balki bir shaxs yoki kichik guruh kishilaridir – “liderlik bir yoki bir nechta shaxslar tomonidan amalga oshiriladigan hukmronlik” ekanini ta'kidlaydi.

Amerikalik yozuvchi, orator, motivator Djon Maksvell “Liderlikning 21 muqarrar qonuni” kitobida o'zining hamda ko'plab kishilarning shaxsiy tajribasidagi sinovlarga tayangan holda liderlikning muqarrar va o'zgarmas qoidalari ishlab chiqdi. Bu qonunlarga ko'ra liderlar **kuchli xarakter, xarizmatiklik, o'z ishiga fido-yilik, muloqotchanlik, kompetentsiya, jasorat, aql-idrok, diqqat, saxiylik, tashabbuskorlik, tinglashni bilish, ishtiyoq, ijobiy munosabat, muammolarni hal qilish, odamlar bilan kelisha olish, mas'uliyat, ishonch, intizomlilik,**

boshqalarga xizmat qilishga tayyorlik, o'rganishdan qochmaydigan, uzoqni ko'ra oladigan sifatlarga ega bo'lishi darkor [2].

Ma'lumki, liderlik – bu ma'lum guruhdagi tabiiy ijtimoiy-psixologik jarayon bo'lib, guruh a'zolarining xatti-harakatlariga, ularning ongiga shaxsiy ta'sir o'tkazishga, liderning shaxsiy fazilatlar va u ta'sir o'tkazmoqchi bo'lgan kishilarning fazilatlariga asoslanib amalga oshiriladigan harakatdir.

Bizning nuqtai nazarimizdan, liderlikni rivojlantirib borish jamoani boshqarish va erishiladigan maqsadlarning natijadorligini oshirishga xizmat qiladi. Liderlikni rivojlantirish bo'yicha quyidagi tartiblarni amalda sinab ko'rish tavsiya etiladi:

Shaxsiy motivatsiyani rivojlantirish;

Shaxsiy intellektual va axloqiy liderlik fazilatlarini rivojlantirish;

Liderning ijtimoiy kompetensiyasini va uning guruh a'zolari bilan munosabatlarida xayrixohligini ta'minlash;

Vaziyatni tez va to'g'ri baholash, guruh a'zolarining xususiyatlari va qiziqishlarini

hisobga olish ko'nikmalarini egallash;

Guruh manfaatlarini hisobga olish, guruh a'zolarining individual maqsadlarini tashkiliy maqsadlar bilan birlashtirishda, ehtiyojlarni inobatga olish, alohida guruh a'zolarining va butun jamoaning manfaatlarini ifodalash va himoya qilish;

Buzg'unchi guruhlarining yoki shaxslarning paydo bo'lishi oldini olish;

Rahbar faoliyatida rasmiy va norasmiy liderlikning uyg'unligini ta'minlash.

Biz ta'lim muassasalari rahbarlarida liderlikni rivojlantirish ta'lim tizimida ijtimoiy o'zgarishlarga va natijada jamiyatning ijobiy rivojlanishiga olib kelishiga ishonamiz. Bugungi kunda maktab ta'limi rahbar xodimlarini menejerlikka tayyorlash, ularning malakasini oshirish jarayonlarida muvaffaqiyatli boshqaruvni yo'lga qo'yish uchun har bir rahbar o'zining liderlik sifatlarini ro'yobga chiqarsagina samarali natijalarga erishish imkoniyatini qo'lga kiritishi mumkinligini yetkazish zarur. Zero, har qanday jamoani boshqarish uchun liderlik sifatlarga ega bo'lish 50% natijadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Блондел Ж., Политическое лидерство: Путь к всеобъемлющему анализу. – М.: Российская академия управления, 1992. – С. 135.
2. Jon K.Maksvell., Liderlikning muqarrar 21 qonuni: tarjima. – T.: "Info Capital Group", 2018. – 304 b.
3. Liderlik qonunlari, Adabiy-badiiy nashr /Ruzveld Teodor; – T.: "Sharq-ziyo zakovat", 2021.
4. <https://znano.ru/media/rahbarlik-psihologiyasi-hodimlarni-bosharishning-moiyati-va-asosij-bosichlari-2521045>

TA'LIM SIFATI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA O'QUVCHILAR OPTIMAL SONINING TA'SIRI

M.Badalova,

*A.Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti
bo'lim mudiri*

Annotatsiya: ushbu maqola dolzarb muammoga bag'ishlangan bo'lib, unda boshlang'ich sinflarda o'quvchilar sonining ko'pligi ta'lim sifati va samaradorligiga salbiy ta'siri yoritilgan. Respublika ta'lim tizimida boshlang'ich sinf o'quvchilarining optimal soni o'rganilib, ilmiy taklif va xulosalar bildirilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ta'lim sifati, samaradorlik, o'quvchilarning optimal soni.

Abstract: this article is devoted to the actual problem, in which the negative impact of the large number of students in primary classes on the quality and efficiency of education is highlighted. The optimal number of primary school students in the republic's education system was studied, scientific proposals and conclusions were presented.

Keywords: primary education, quality of education, efficiency, optimal number of students.

Bugungi kunda davlatimiz tomonidan maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha ko'plab islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, birgina maktab ta'limini rivojlantirish borasida: 2022-yilda xalq ta'limida islohotlarini amalga oshirish bo'yicha 16 ta normativ-huquqiy hujjatlar, xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2 ta farmoni, 5 ta qaro-ri, 1 ta farmoyishi va 9 ta hukumat qaro-ri, 2022-2026-yillarda Xalq ta'limi tizimini rivojlantirishning Milliy dasturi qabul qilinishi, birinchidan, hukumatimiz tomonidan xalq ta'limi tizimiga e'tiborni anglat- sa, ikkinchi tomondan mazkur tizim taraqqi- yoti Vatan kelajagi uchun naqadar muhim ekanligini isbotlaydi. Shuni ta'kidlash joiz- ki, ta'lim tizimini rivojlantirishda eng mu- him omillardan biri rivojlangan davlatlar

ta'lim tizimini o'rganish orqali ta'lim sifa- tini oshirishdir.

Rivojlangan davlatlarning ta'lim tizimi sifati samaradorligini o'rganar ekanmiz, ularning bugungi kundagi muvaffaqiyat- lari bir necha omillarga bog'liqligini ko'ra- miz. Tadqiqotchilar sinfda o'quvchilar op- timal sonda bo'lishini shu omillardan biri sifatida keltirishadi. So'nggi yillarda G'arb davlatlarida maktablarda sinf qamrovini kamaytirish bo'yicha ishlar amalga oshi- rilmoqda va bu islohotlar ko'pincha mu- vaffaqiyatli amalga oshmoqda. Buning sa- bablaridan biri sifatida G'arb davlatlaridagi demografik ko'rsatkichlarning yildan yilga pasayotganligi ko'rsatiladi.

Sinfda, ayniqsa, boshlang'ich sinflarda o'quvchilar sonining belgilangan me'yor- lardan ko'p ekanligi dars samaradorligiga

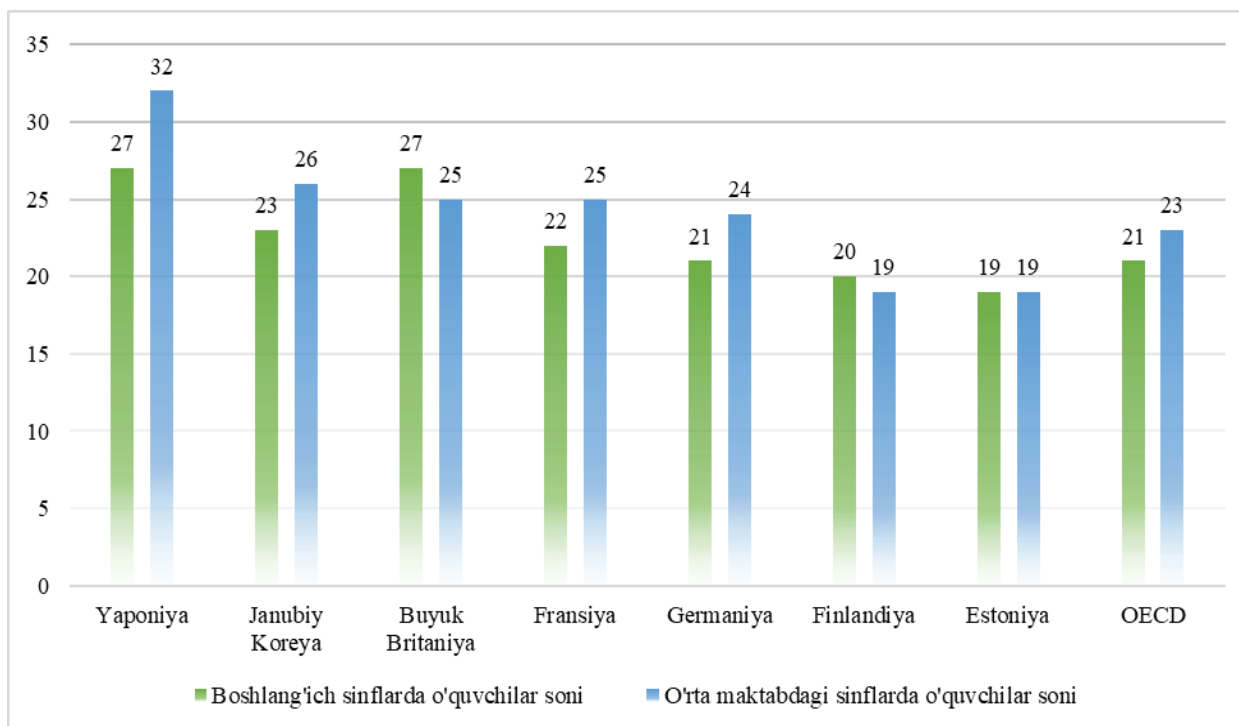
erishishga hamda o'quvchilarning o'zlash-
tirish ko'rsatkichlarining keskin tushib ke-
tishiga olib kelishi mumkin. Qonun hujjat-
larida, jumladan, Vazirlar Mahkamasining
2017-yil 15-martdagi "Umumiy o'rta ta'lim
to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi
qaroriga muvofiq, sinfda o'quvchilar soni
35 nafardan ortmasligi kerak. Ammo ba'zi
hududlarda, jumladan, demografik natija-
lari yuqori bo'lgan shahar maktablarining
ba'zi sinflarida o'quvchilar soni 40-45 na-
farni tashkil etishini kuzatish mumkin.
Bunday holatda sifatli ta'lim haqida ga-
pirishning o'zi haqiqatdan yiroq sanaladi.
Masalan, Sinfda 35 nafar o'quvchi bo'lsa,
ularning har biriga 1 daqiqadan berilsa
ham, 35 daqiqa vaqt ketadi. Ushbu muam-
moning muqobil yechimlari hamda mav-
jud chet el tajribasini o'rganish maqsadida
qator G'arb va Sharq davlatlarida bosh-
lang'ich va o'rta maktablarda o'quvchilar
sonining qanday belgilanganligini o'rga-
nish maqsadida G'arb olimlaridan Matthew

M., Grover J., Michael G., Braker B., Farrie
D., Sciarra D., Jackson, Kirabo C., Johnson,
Rucker C., Schanzenbach D., Achilles C.,
Shin Y., Bascia N., Heilig J., Williams A., Jez
S., Jepsen C., Rivkin S., Babcock P., Betts J.,
King J., Lubienski S., Magnuson K., Ruhm
C., Waldfogel J., Finn J. kabi tadqiqotchil-
lar qator ilmiy izlanishlar olib borganlar.
Respublikamiz olimlaridan Sh.Sharipov,
B.Abdullayeva, A.Akromov, A.Xalikov, F.Ib-
ragimova, M.Toshpulatova, A.Sadikovalar
ta'lim tizimi mazmunini takomillashtirish
bo'yicha ko'plab ilmiy tadqiqotlar o'tka-
zishgan. Ammo Respublika maktab ta'li-
mi tizimida sinflarda o'quvchilar sonining
ko'pligi hozirgi kunda ham muammo sifa-
tida qaralib kelinmoqda.

Ta'lim sifati va samaradorligini oshi-
rishda o'quvchilarning optimal sonini bel-
gilash yuzasidan xalqaro tajribalar ham
o'rganildi. Masalan, quyidagi 1-diagramma
ko'rsatkichlaridan ko'rinib turibdiki, aho-
li soni nisbatan ko'p bo'lgan Yaponiya va

1-diagramma

**Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti davlatlarida sinflarda
o'rtacha o'quvchilar soni:**

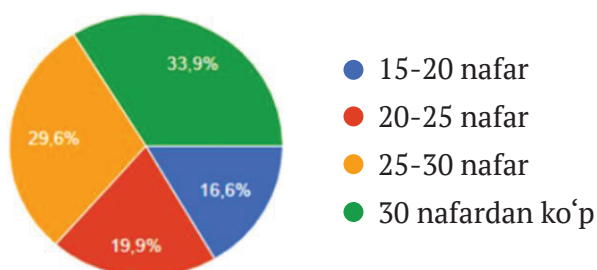
Janubiy Koreya kabi davlatlarda boshlang'ich va o'rta maktablarda qamrab olingan o'quvchilar soni G'arb davlatlaridagi ko'rsatkichlardan yuqoriroq. Sharq davlatlarida o'quvchilar sonini ko'proq ekanligi bevosita ushbu davlatlarda demografik ko'rsatkichlarning yuqoriligi bilan izohlanadi. Demak, demografik ko'rsatkichlar yuqori bo'lgan davlatlarda kam sinfli maktablarni tashkil etish murakkabligicha qolmoqda.

Mamlakatimizda mavjud maktablardagi boshlang'ich sinflarda o'quvchilar sonining ko'pligi darslarni samarali tashkil etishda murakkabliklarni vujudga keltirmoqda. Respublikadagi mavjud holatni aniqlash hamda boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning optimal sonini belgilash maqsadida boshlang'ich sinflarda faoliyat olib borayotgan pedagog xodimlar o'rtasida onlayn so'rovnoma o'tkazildi. Mazkur tadqiqotda jami **2705 nafar** respondentlar ishtirok etishdi. (2-diagramma)

2-diagramma

Siz faoliyat yuritayotgan maktabda boshlang'ich sinflarda o'quvchilar soni necha nafarni tashkil etadi?

(har bir sinf doirasida)

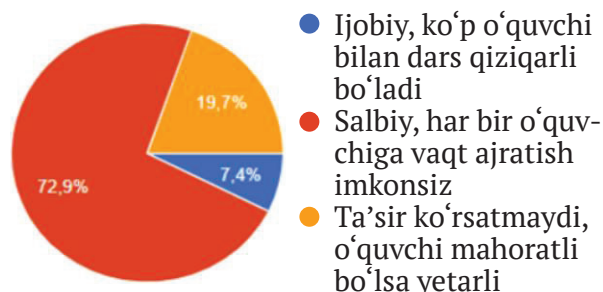

Yuqoridagi so'rovnoma natijalari tahliliga ko'ra, **33,9%** respondentlar o'z sinflarida 30 nafardan ko'p o'quvchi tahsil olayotganligini ma'lum qilishgan.

Shuningdek, so'rovnomada ishtirok etgan qariyb **73%** respondentlar sinfda o'quvchilar sonining ko'p bo'lishi dars samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, deb hisoblashadi. (3-diagramma)

3-diagramma

Boshlang'ich sinflarda bir sinfda o'quvchilarning belgilangan me'yordan ko'pligi dars samaradorligiga qanday ta'sir ko'rsatadi?

Shuningdek, so'rovnomada ishtirok etgan **89%** boshlang'ich sinf o'qituvchilari sinfda o'quvchilar sonini kamaytirish o'quvchilarni fanlarni o'zlashtirishlari va darsni samarali tashkil etishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, deb hisoblashadi. (4-diagramma)

4-diagramma

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar sonini kamaytirish bolalarning fanlarni o'zlashtirishi hamda dars samaradorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi deb hisoblaysizmi?

So'rovnomadagi "Boshlang'ich sinflarda ko'zlangan dars samaradorligiga erishish hamda o'quvchilarning fanlarni o'zlashtirish uchun bir sinfda nechta o'quvchi bo'lishi kerak, deb hisoblaysiz?" mazmunidagi savolga **50%**dan ko'p respondentlar "20-22 nafar" degan javobini berishgan.

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar sonining ko'p ekanligi murakkab mavzularni tushuntirish pedagogga qiyinchiliklar

tug'diradi. UNICEFni o'rganish natijalariga ko'ra, to'rtinchi sinf o'quvchilarining atigi 42,9% o'qigan mavzuni tushunishlari mumkin ekan. O'quvchilar yaxshi o'zlashtirishlari shart bo'lgan fanlar – ona tili, matematika darslari guruhlariga bo'lib o'tilmaydi. Natijada o'quvchilarda fanlarni o'zlashtirish bilan bog'liq muammolar yaqqol ko'zga tashlanib turadi. Bunday holat barcha fanlarda kuzatiladi. Sifatli ta'lim hamda samarali darslarni tashkil etishda sinfdagi o'quvchilarning optimal sonini aniqlash hamda ushbu masala yuzasidan aniq chora-tadbirlar belgilash bugungi kunda muhim sanaladi. Olib borilgan tadqiqot ishlari natijasi asosida, umumta'lim muassasalarining sinflari o'quvchilar sonidan kelib chiqib, quyidagi me'yorlar asosida komplektlash taklif qilinadi:

- shahar hududi va tuman markazlarida – 18–25 nafargacha;
- qishloq hududlarida – 16–25 nafargacha (olis (tog'li, cho'lli) hududlarda joylashgan umumta'lim muassasalari bundan mustasno).

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, boshlang'ich sinflarda o'quvchilar soni 25 nafardan oshmasligi lozim:

Bu birinchidan ta'lim-tarbiya sifati yuksalishiga olib kelsa, ikkinchidan o'qituvchi barcha o'quvchilar bilan yakka tartibda ishlashiga imkoniyat yaratadi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun dars davomida 45 daqiqani quyidagi taqsimlashni tavsiya qilish mumkin:

1. Tashkiliy qism (4 daqiqa)
2. O'tilgan mavzuni takrorlash (7 daqiqa)
3. Yangi mavzuni o'rganish (15 daqiqa)
4. Yangi mavzuni mustahkamlash (10 daqiqa)
5. O'quvchilarni baholash (9 daqiqa)

Tadqiqot natijalariga ko'ra, sinflarda bolalar sonining ko'pligi sababini quyidagicha izohlash mumkin:

- Ota-onalar farzandlarini faqat o'zlari xohlagan maktablarga berishni afzal ko'radilar va bu nomutanosib taqsimotni yuzaga keltiradi.

Shu sababdan tuman markazlari va shaharlardagi maktablarda o'quvchilar soni me'yordan sezilarli darajada oshib ketgan, chekka hududlardagi maktablarda esa bolalarni qamrab olish yetarli darajada emas. Binobarin, uzoq hududlarda infratuzilma talab darajasida emas, shuning uchun hamma markazlarga intiladi.

- Ota-onalar farzandlarini tajribali o'qituvchiga ta'lim olish uchun berishni xohlashadi. Natijada muayyan sinflarda o'quvchilar soni haddan oshib ketishiga sabab bo'lmoqda. Bu jarayon ham o'z navbatida sinfdagi o'quvchilarni o'zlashtirishga jiddiy ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sh.M.Mirziyoyev "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz" – T.: O'zbekiston–2016.
2. Anorqulqova G., Karimov A. Xorijiy mamlakatlar ta'lim tizimining o'ziga xos yo'nalishi uslub va tahlili. Xalq ta'limi ilmiy metodik jurnali. 2017-yil. 3-son.
3. <https://lex.uz/docs/-5013007>
4. https://www.norma.uz/uz/qonunchilikda_yangi/maktabdagi_sinfda_nechta_uquvchi_bulishi_kerak.
5. <https://www.uzedu.uz/oz/talim-sifatini-oshirish-muammo-yechim-istiqlol>.
6. <https://kun.uz/uz/news/2022/03/17/maktablardagi-talim-sifati-sinfdagi-oquvchilar-soniga-bogliqmi>

BIOLOGIYA FANI BO'YICHA

MILLIY O'QUV DASTURINI AMALDAGI TAHLILI

A.Mamataliyev,

*A.Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti
Umumiy o'rta ta'lim mazmuni va metodikalari
ilmiy-tadqiqot bo'limi katta ilmiy xodimi*

Annotatsiya: maqolada tabiiy fanlar bo'yicha milliy o'quv dasturlarini amaldagi tahlili, xususan, biologiya fanidan milliy o'quv dasturining mazmuni, me'yoriy huquqiy hujjatlarda aks etishi va hozirgi holati yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: milliy o'quv dasturi, taraqqiyot, modernizatsiya, yangilanish, chiziqli, spiralsimon, kompetensiya.

Abstract: in the article, the actual analysis of the national curriculum in natural sciences, especially the content of the national curriculum in biology its reflection in regulatory legal documents, and its current status is highlighted.

Keywords: in the article, the national curriculum of natural sciences, development, modernization, renewal, linear, spiral, competence.

Mamlakat iqtisodiyotining barqarorligi, barcha sohalarida rivojlangan davlatlar bilan raqobatlasha olishi o'z navbatida mehnat bozoridagi kadrlarga bog'liq. Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantiradigan kadrlar esa ta'lim muassasalarida o'qib, ulg'ayadi. Demak, sifatli ta'lim tizimi sifatli kadrlarni, sifatli kadrlar esa rivojlangan, boy jamiyatni quradi.

Shu nuqtayi nazardan mamlakatimiz o'z taraqqiyotining yangi davriga qadam qo'ygan bugungi kunda inson kapitaliga sarmoya kiritish, ta'limni isloh qilish ustuvor vazifalardan biriga aylandi.

Bugungi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jadallik bilan rivojlanayotgan, globallashuv va dunyo bozorida raqobat tobora kuchayib borayotgan bir davrda demokratik taraqqiyot, modernizatsiya va yangilanish borasida ko'zlangan natija-

larga erishishda hal qiluvchi kuch bo'lgan bilimli va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash bosh maqsadimizdir.

Inson hayotining har bir jabhasi bir-biri bilan shu qadar bog'langanki, ularni ajratib bo'lmaydi. Bu – iqtisodiyot, bu – ta'lim, bu – tibbiyot, bu – madaniyat, bu – o'zaro ijtimoiy munosabatlar, bu – siyosat. Hayot davom etar ekan, avvalgi munosabatlar eskiradi, yangilari yuzaga keladi, jumladan, ta'lim tizimida ham. **1950-yillarda** insonni fazoga olib chiqqan ta'lim bugungi tezkor zamonda hozirgi avlodning talab va ehtiyojlariga mos kelmay qoldi. Innovatsion raqamli texnologiyalar davri boshlandi.

Bugungi kunda bizning mamlakatimizda ham o'qituvchilar malakasini oshirish, ularni uzluksiz kasbiy rivojlantirish borasida ham ko'plab ishlar olib borilmoqda. Bu borada ko'plab xalqaro va xorijiy tashkilot-

lar bilan hamkorlik aloqalari yo'lga qo'yildi va qo'yilmoqda.

Xalqaro maydonda o'z mavqeyini mustahkam egallayotgan mamlakatimiz uchun, shubhasiz, barcha sohalarda malakali, jahon mehnat bozori talablariga batamom javob beruvchi salohiyatli kadrlar kerak. Demak, ta'lim muassasalarining asosiy **vazifasi** chuqur bilim, teran tafakkur hamda keng dunyoqarashga ega vatanparvar fuqarolarni, raqobatbardosh kadrlarni tarbiyalashdan iboratdir. Zero, Prezidentimiz aytganidek, najot – ta'limda, mamlakatimiz va xalqimiz taqdiri esa bilimli, zakovatli, ijodkor va bunyodkor yoshlar qo'lidadir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108-son Farmoniga asosan 2021-yil 1-martga qadar malakali pedagog, ilmiy xodimlar, psixolog va xorijiy ekspertlarni (shu jumladan, Finlyandiyaning malakali mutaxassislarini) jalb qilgan holda Milliy o'quv dasturi ishlab chiqildi. Bu jarayonda tayanch umumta'lim muassasalari belgilanadi va 2021-2022-o'quv yilidagi ta'lim jarayonida tajriba-sinov tariqasida joriy qilindi. Shuningdek, pedagog kadrlar tayyorlaydigan OTM hamda litsenziyaga ega nodavlat ta'lim tashkilotlari xalq ta'limi xodimlari malakasini oshirish huquqiga ega bo'ldi [1].

Ta'lim tizimini isloh qilayotgan mamlakatlar uchun xalqaro tajribalarni o'rganish, tahlil qilish hamda ulardan foydalanish, shuningdek, nufuzli xalqaro ta'lim tashkilotlari bilan hamkorlik aloqalarini yo'lga qo'yish muhim ahamiyatga ega.

Avvalgi o'quv dasturidan farqli ravishda yangi Milliy o'quv dasturi mazmuni **50% nazariya 50% amaliyot**dan iborat.

Fanlar soni va o'quv yuklamalari optimallashtirilib, o'quvchilar qiziqishiga ko'ra fanlarni tanlab o'qish imkonini beruvchi

variativ o'quv dasturlar asosida hayotga va kasbiy faoliyatga tayyorlash imkoni yaratildi [2].

Biologiya fanidan Milliy o'quv dasturining amaliyotga joriy etish bo'yicha o'tkazilgan 2022-yildagi amaliy o'quv-seminarida Milliy o'quv dasturini **3-, 6-, 7-, 10-sin**flarda amaliyotga joriy etuvchi **300 dan ortiq pedagog** kadrlar qamrab olindi.

Ta'kidlash lozimki, Xalq ta'limi vazirligi tomonidan mahalliy olimlar va **UNICEF** xalqaro ekspertlari bilan birgalikda Milliy o'quv dasturi loyihasi ishlab chiqilgan. Milliy o'quv dasturi loyihasini tayyorlashda **246 nafar** milliy **ekspertlar**, jumladan, **119 nafar** maktab o'qituvchilari, Oliy ta'limdan **105 nafar** professor-o'qituvchilar, **22 nafar** fan metodistlari, shuningdek, **UNICEF** va **USAID** xalqaro tashkilotlari orqali jalb qilingan **16 nafar** xalqaro ekspertlar ishtirok etgan [3]. Bu sohada biologiya fanidan Milliy o'quv dasturining komponentlari malaka talablari (DTS), fan konsepsiyalari, o'quv reja, fan o'quv dasturlari, o'qitish metodologiyasi, baholash tizimi shakllantirildi.

Milliy o'quv dasturini amaliyotga joriy etish maqsadida 2021-2022-o'quv yili uchun barcha fanlar bo'yicha o'tgan davr mobaynida tanlov asosida saralab olingan mualliflar ishtirokida biologiya fanidan 2022-2023-o'quv yili uchun esa **6-, 7-, 8-, 9-, 10-, 11-sin**flar uchun o'quv adabiyotlari zamonaviy talablar asosida tayyorlandi.

Biologiya fani bo'yicha:

o'quvchilarning jamoaviy ishlash ko'nikmasi ham individual ishlash ko'nikmasi bilan birdek shakllantiriladi. Darsliklarga o'qituvchi va o'quvchilar uchun birdek yangilik bo'la oladigan shunday

amaliy topshiriqlar kiritildiki, ularni faqat jamoada ishni taqsimlash orqali bajarish mumkin.

O'quvchilarni mantiqiy fikrlashga va olgan bilimlarini amalda qo'llashga yo'naltirilgan topshiriqlarga urg'u berilib, imkon qadar raqamlardan qochishga harakat qilindi. Negaki bola kundalik hayotda chuvalchang uzunligini bilishi emas, bu haqidagi yaxlit bilimlarni egallashi muhim.

Milliy o'quv dasturi asosida fanlar **chi-ziqli** tartibda emas, **spiralsimon** tarzda o'qitiladi. Ya'ni mavzular takroriy emas, bir-birini mantiqan davom ettiruvchi hamda soddadan murakkabga tomon yo'naltirilgan tarzda kiritiladi. Shuningdek, **6-, 7-, 8-, 9-sinf biologiya** darsliklaridagi **spiral-lar** bir xil mavzular asosida shakllantirilgan bo'lsa, 10-sinf darsligi mavzular darajasi sabab quyi sinf darsliklaridagi spiraldan biroz farq qiladi[4].

O'quvchilarning tabiat to'g'risidagi ilmiy dunyoqarashlarini shakllantirish, tafakkurini rivojlantirishda tabiat qonunlarini asoslab berishda biologiya, tabiat va geografiya, fizika, kimyo, iqtisodiy bilim asoslari va tadbirkorlik asoslari o'quv fanlari muhim ahamiyat kasb etadi. Tabiatda ro'y berayotgan hodisa va jarayonlar, tirik organizmlarning rivojlanish bosqichlari, tabiat va jamiyat qonunlariga insoniyatning ko'rsatadigan ta'sirlari haqida ilmiy va amaliy bilimlar majmuasini yoritish tabiiy va iqtisodiy fanlar blok-modulining asosiy vazifasini belgilab beradi [5].

STEAM yondashuvi asosida tabiiy va iqtisodiy fanlar yo'nalishida o'quvchilarning egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini kundalik hayot bilan bog'liqligini ko'rsatishda dars va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda o'quv tadqiqotlarini o'tkazish, tajribalarni bajarish, loyiha-

lashtirishga yo'naltirilgan ijodkorligini tarbiyalash, yangiliklar yaratishga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirishga qaratilgan.

O'quvchilar mantiqiy fikrlashini va amaliy ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan xalqaro baholash dasturlari (PISA, TIMSS) talablariga mos keladigan topshiriqlar bilan ishlashga mo'ljallangan amaliy mashg'ulotlar, laboratoriya ishlari hamda mustaqil bajarishga va ijodiy, kreativ fikrlashga undovchi amaliy topshiriqlar bilan ishlashni yosh avlod ongiga singdirish **biologiya fani** o'qituvchisi oldidagi asosiy **vazifalardan** biri sanaladi.

Biologiya fanidan Milliy o'quv dasturida umumiy o'rta ta'lim tizimida o'quvchilarda **fanga oid kompetensiyalar** bilan birgalikda **tayanch kompetensiyalar** shakllantirilishi belgilab berilgan. Tabiiy fanlari orqali o'quvchilarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish ular o'zlashtirgan bilimlari asosida egallagan ko'nikma va malakalarini turli vaziyatlarda qo'llay olishga qaratilishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Jumladan, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda davlat tili, xorijiy tillarni o'zlashtirishda mustaqil, ijodiy fikrlash, yozma va og'zaki ravon bayon etish malakalarini shakllantirishda tabiiy fanga oid atamalarni to'g'ri talaffuz qilish, izohlab berish hamda erkin muloqot qilishga o'rgatish zarur.

Fanlarni o'qitishda **axborot bilan ishlash kompetensiyasini** samarali rivojlantirish imkoniyatlarini kengaytiruvchi zamonaviy axborot-telekommunikatsiya vositalaridan muntazam foydalanish zarur. Bunda o'quvchilarni fanga oid axborotlarni turli manbalardan izlash, tahlil qilish va axborot xavfsizligiga rioya qilgan holda axborot vositalari bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishda mobil qurilma (te-

lefon, planshet va boshqa gadjet) lardan foydalanish tavsiya etiladi.

O'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasini shakllantirishda umuminsoniy fazilatlariga ega bo'lish, Vatanni sevish, huquqiy, iqtisodiy bilimlarga ega bo'lish, yangiliklarga intilish va o'zlashtirgan nazariy bilimlari asosida mustaqil qaror qabul qilishga, jamiyatda ro'y berayotgan progressiv va innovatsion o'zgarishlardan xabardor bo'lish hamda ulardan kundalik hayotda foydalana olishga o'rgatish zarur.

Ijtimoiy-emotsional va fuqarolik kompetensiyasini shakllantirishda fuqarolik burch, ijtimoiy va siyosiy rivojlanish, favqulodda vaziyatlar, ekologik muammolar haqida bilimlarga ega bo'lish hamda badiiy va san'at asarlarini tushunish, ularni asrashda tashkilotchilik xislatlarini rivojlantirishdan iborat.

Hozirgi ilm-fan, texnika va sanoat jadal rivojlanayotgan, ijtimoiy, ekologik holat munosabatlari o'rganilayotgan vaqtda maktablarda biologiya fanini mazmun jihatdan yangicha o'qitish (STEAM yondashuvi) ham zaruriyat, ham zamon talabidir.

Biologiya fanining ahamiyati uning fan-texnika va texnologiya taraqqiyotida, ishlab chiqarish sohalari va kundalik hayotda tutgan o'rni bilan belgilanadi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida biologiya fanini o'qitish o'quvchilarning hayotiy tasavvurlari bilan amaliy faoliyatlarini umumlashtirish orqali biologik bilimlarni amalda qo'llay olish salohiyatini shakllantirish va rivojlantirishdan iborat.

Biologiya fanini o'qitishning maqsadi:

O'quvchilarning mantiqiy fikrlay olish qobiliyati, aqliy rivojlanishi, o'z-o'zini ang-

lash salohiyatini tarkib toptirish, ularda milliy, umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish hamda zarur bo'lgan bilim ko'nikma, malakalarni egallashi, ulardan kundalik hayotlarida foydalanishga va o'quvchilarga tirik organizmlarning tuzilishi, kelib chiqishi, ko'payishi, xilma xilligi, o'zaro munosabatlari, muhofazasi, tabiat va inson hayotidagi ahamiyati haqidagi bilimlarni shakllantirish, bu borada fikr-mulohaza yuritishga o'rgatish, olgan nazariy bilimlarini amalda qo'llash mahoratini shakllantirishdan iborat.

Biologiya fanini o'qitishning vazifalari:

Asosiy biologik tushunchalar, nazariyalar va qonuniyatlar bilan tanishtirish, nazariy bilimlarini amaliyotda qo'llash malakalarini shakllantirish; tirik organizmlarni kuzatish, tahlil qilish, ularda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni tarkib toptirish hamda ijtimoiy hayot va ta'lim olishni davom ettirishlari uchun zarur bo'lgan bilimlarni egallashi, hozirgi zamon talablari, ta'lim sohasidagi jahon andozalari va milliy rivojlanish manfaatlariga mos keladigan tafakkur va bilimlarni egallashi, shu bilan birga ulardan kundalik hayotlarida foydalana olishga o'rgatish;

o'quvchilarni o'zlarining va o'zgarining salomatliklarini saqlashga, sog'lom turmush tarziga rioya qilishga yo'naltirish;

biologiya ta'limi mazmunining hozirgi ijtimoiy hayot va fan-texnika yutuqlari bilan bog'lanishini ta'minlash asosida o'quvchilarni ongli ravishda kasb tanlashga yo'naltirish;

tabiat va uning barcha boyliklariga oqilona munosabatda bo'lish fazilatlarini yosh avlod ongiga singdirish;

biologik bilimlar zaminida mahalliy o'simlik va hayvon turlari, seleksiya yu-

tuqlari, qadimda yashab ijod etgan buyuk allomalar va hozirgi olimlarning biologiyaga oid ishlari bilan tanishtirish orqali o'quvchilarni milliy istiqbol va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, biologiyadan olgan bilimlarini hayotda qo'llay olish kompetensiyalarini shakllantirishni talab qilmoqda.

STEAM yondashuvi zamon talablari asosida xalqaro miqyosida o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berishda umumta'lim fanlari bo'yicha fanlararo bog'lanish va amaliy yondashuvni kuchaytirishga qara-

Mazkur o'quv dasturda biologiya fani ixtisoslashtirilgan ta'lim uchun qo'shimcha soatlar bilan berilgan. Bunda ajratilgan qo'shimcha soatlarni taqsimlashda o'qituvchilar ijodiy yondashgan holda, o'zlashtirilishi qiyin mavzular hamda amaliy mashg'ulotlarga e'tibor qaratishlari tavsiya etiladi. Bunda o'quvchilarning ijodkorligi va amaliy ko'nikmalari rivojlantiriladi. Bunda o'quvchi yoshlarning qiziqishlarini ertaroq aniqlash va iqtidorini, ijodkorligini rivojlantirishga yo'naltirish, yangiliklarni hayotga tatbiq etish orqali ilmiy izlanuv-

tilgan. Shu sababdan, biologiya fani geografiya, kimyo, fizika, informatika fanlari bilan integratsiya qilgan holda o'qitiladi. Biologiya fanini o'qitishda o'simliklar va ularning ahamiyati, hayvonlarning tuzilishi, odam organizmining boshqarilishi va funksiyalari, odam anatomiyasi, fiziologiyasi va gigiyenasi, hujayralar shakli va tuzilishi, seleksiya sohasida yangi navlar yaratishga qaratilgan tushunchalar shakllantiriladi.

Dasturning yana bir jihati shundan iboratki, spiralsimon shaklda ma'lumotlar berilib, bunda o'quvchilarning bilim, ko'nikmalarini amaliyotda qo'llashga e'tibor qaratilgan.

chanligi hamda yaratuvchanligini rivojlantirishni inobatga olingan.

O'quv dasturida o'quvchilarni mantiqiy fikrlashini va amaliy ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan xalqaro baholash dasturi (PISA, TIMSS) talablariga mos keladigan topshiriqlar bilan ishlashga mo'ljallangan **amaliy mashg'ulotlar, laboratoriya ishlari** va mavzularda o'quvchilar mustaqil bajarishga va ijodiy fikrlashga undovchi **loyiha ishi** va nazorat ishlari uchun alohida soat ajratilgan. Shuningdek, mavzularda o'quvchilar mustaqil bajarishga va ijodiy fikrlashga undovchi **amaliy topshiriqlar** berilishi maqsadga muvofiq.

Amaliy mashg'ulot tarkibiga mash-

g'ulotning bajarish tartibi va uni o'tkazish uchun zarur jihozlar nomi keltiriladi. O'quvchi berilgan topshiriq bo'yicha tajriba o'tkazadi va olingan natijalariga ko'ra xulosa yozadi. Amaliy mashg'ulot namoyishli tajriba xarakteriga ega bo'lib, unga alohida dars soati ajratiladi.

Laboratoriya ishi o'tilgan o'quv materialini asosida tavsiya etilayotgan ishning maqsadi, uni bajarish tartibi va o'tkazish uchun zarur jihozlar to'plamini o'z ichiga oladi. O'quvchi laboratoriya ishida o'lchov ishlarini bajaradi, natijalari asosida jadvalni to'ldiradi, hisoblaydi hamda xatoliklarni aniqlaydi va xulosa yozadi.

O'quv-loyiha ishini tashkil etishdan oldin o'qituvchi loyiha ishi bo'yicha topshiriqlar tizimini ishlab chiqadi. O'quv-loyiha ishlari mavzu o'tilishidan oldin (muddat topshiriq turidan kelib chiqib, o'qituvchi tomonidan belgilanadi) o'quvchilarga topshiriq sifatida beriladi. Sinf-dagi o'quvchilar yakka yoki guruhlariga bo'linib, mavzu bo'yicha belgilangan vaqt davomida mustaqil ravishda turli manbalar (darslik, internet)dan axborotlar yig'adi, loyiha qurilmasini shakllantiradi va o'quv-tadqiqot ishini o'tkazadilar. Loyiha

ishida ta'lim oluvchilar ishni rejalashtirish, uni bajarish, xulosa chiqarish, ish natijasi yuzasidan taqdimot o'tkazadilar. Loyiha ishi o'quvchilarda izlanuvchanlik va ijodkorlik faoliyatining shakllanishiga xizmat qiladi.

Amaliy topshiriq tarkibi mashg'ulot mavzusiga oid jihozlar ro'yxati, mashg'ulot mavzusiga oid matn, rasm, grafik yoki jadval orqali ifodalanadi. O'quvchi berilgan topshiriqlarni tavsiya etilgan jihozlar, matn, rasm, grafik va jadvaldan foydalanib bajaradilar va o'z xulosalarini bayon qiladilar. Amaliy topshiriqlar o'tilgan mavzular kesimida yoki fanlararo aloqadorligini qamrab oluvchi topshiriqlar bo'lishi mumkin

Biologiya fanidan Milliy o'quv dasturi bilim, ko'nikma va malakalarning ilmiy jihatdan qanday qilib kundalik hayot bilan bog'liqligini ko'rsatish orqali sinfdagi dars mashg'ulotlari va maktabdan tashqari kundalik faoliyatida o'quvchilarning o'quv tadqiqotlarini o'tkazish, tajribalarni bajarib ko'rish, loyihalashtirishga yo'naltirilgan ijodkorligini tarbiyalash, yangiliklar yaratishga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirishga qaratilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-may "2022–2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi PF-134-son Farmoni.
2. <https://qalampir.uz/news/uzbekistonda-yangi-milliy-uk-uv-dasturi-ishlab-chik-iladi-28191>
3. <https://xs.uz/uzkr/post/yangi-milliy-oquv-dasturi-avvalgilaridan-nimasi-bilan-farq-qiladi>
4. https://uza.uz/uz/posts/milliy-oquv-dasturining-ahamiyati-va-samarasi_393748
5. <https://uza.uz/uz/posts/milliy-oquv-dasturining-ahamiyati-va-samarasi>
6. <https://kun.uz/news/2020/11/13/milliy-oquv-dasturi-asosida-mavzular-soni-40-foizga-qisqarishi-kutilmoqda-respublika-talim-markazi>

MAKTAB O'QUVCHILARINI BAHOLASHNING JAHON TAJRIBASI VA O'ZBEKISTONDA BAHOLASHNING AYRIM MUAMMO VA KAMCHILIKLARI BO'YICHA MULOHAZALAR

M.Mansurov,
A.Avloniy nomidagi milliy tadqiqot
instituti yetakchi ilmiy xodimi

Annotatsiya: maqolada baholash va uning umumta'lim maktab o'quvchilarini iqtidor, qobiliyatini ro'yobga chiqarishdagi ahamiyati, jahon tajribasi hamda O'zbekiston ta'lim tizimida baholash borasidagi normativ hujjatlar va ularning tahlili bayon etilgan.

Kalit so'zlar: baholash, baholash vositalari, baholash usullari, Blum taksonomiyasi, normativ hujjatlar.

Abstract: the article describes assessment and its importance in realizing the talents and abilities of general education school students, world experience and normative documents on assessment in the educational system of Uzbekistan and their analysis.

Keywords: assessment, assessment tools, assessment methods, taxonomy of knowledge, normative documents.

Baholash – nafaqat o'zlashtirilganlik darajasini, balki o'quvchilar ichida **iqtidor va qobiliyatga** ega bolalarni ham aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa, o'quvchilarni muntazam ravishda turli olimpiada va xalqaro tanlovlarda qatnashib, ko'pgina yutuqlarga erishishlari uchun zamin yaratibgina qolmay, kelajakda **o'z kasbining yetuk bilimdoni, har sohada kerakli kadrlar** bo'lishlari uchun poydevor yaratadi. Baholash o'quvchilar umumta'lim fanlaridan olgan bilimlari bilan bir qatorda, **kompyuter savodxonligi, tanqidiy fikrlash, ijodkor va tashabbuskorlik, olgan bilimni hayotda qo'llay olish qobiliyatini** ham rivojlantiradi. O'quvchilarning qaysi fandan bilim,

ko'nikma va qiziqishlari yuqorilik darajasi ertaroq aniqlanadi. Bu esa ularni kelajakda **to'g'ri kasb** tanlashga yo'naltirishda yordam beradi [1].

An'anaviy maktab modelida o'qituvchilar mavzuni o'qitish uchun faqat belgilangan vaqtga ega. Dars mazmunni tushunmagan o'quvchilar ortda qolaveradi. Chunki o'qituvchi keyingi mavzuga o'tishi kerak. Bu tizim ayrim o'quvchilarnigina muvaffaqiyatga erishishiga xizmat qiladi. Chunki barcha o'quvchilar materialni o'rganish uchun har xil vaqt kerak bo'ladi. Blum taksonomiyasi doirasida **baholash tizimi** o'quvchilarni yomon baholar uchun o'qituvchini ayblay olmaydi. Balki o'qituvchi o'quvchini dars mazmunni o'zlashtir-

maguncha ularga qancha vaqt kerak bo'lsa, shuncha **imkoniyat** beriladi. Ular mavzuni yaxshiroq tushunish va o'zlashtirish uchun mos keladigan yo'lni topmaguncha o'qituvchi bilan ishlaydi [3].

O'qituvchi o'quvchilarga yangi ma'lumotlarni o'zlashtirish uchun vaqt kerakligini hisobga olishi lozim. O'quvchi biror narsa haqida noto'g'ri fikr bildirsa ayblashga shoshish kerak emas. Ularga to'liq tushunish uchun vaqt berish, agar tushunmasa ularga yanada samaraliroq tushuntirish uchun yangi usullarni topish lozim. Rag'batlantiruvchi o'qituvchi oxir-oqibat **akademik muvaffaqiyatga** olib keladigan maqsadga yo'naltirilgan xatti-harakatlar bilan birga o'quvchini **o'ziga ishonchni oshiradi**. O'quvchilar doimo nimani o'rganishlari, bilim va ko'nikmalar qanday baholanishini biladi. Shuning uchun tegishli vosita, material va resurslarni **baholash va tanlash** juda muhimdir [2].

Germaniya, Buyuk Britaniya va AQShda baholash o'quv dasturining tarkibiy qismi bo'lib, o'qituvchini o'quvchilar bilan ishlash samaradorligini oshirish maqsadida o'quv reja **baholash modellari** beradi. Bu o'z navbatida o'quvchilar imkoniyatlarini hisobga olgan holda moslashuvchan o'quv dasturlar bilan ishlash imkonini beradi.

O'quvchilar bilimini baholashda Blum taksonomiyasi rivojlangan **Buyuk Britaniya, AQSh, Yaponiya, Janubiy Koreya, Singapur** singari davlatlar ta'lim tizimida keng foydalanib kelinmoqda. Bu o'z navbatida o'quvchining keyingi ma'lumotlarni o'rganishga o'tishdan oldin zaruriy bilimlarni o'zlashtirish darajasiga erishishga alohida ahamiyat qaratiladi. O'quvchi fanni o'zlashtirishda, eng avvalo, **teskari aloqa**

ya'ni o'qituvchi va o'quvchi munosabatlari to'g'ri yo'lga qo'yilganligi hamda yuqori, o'rta va quyi o'zlashtiruvchi o'quvchilar uchun aniq **vaqt mezonlari** belgilangan. Ushbu mezonga **o'quvchining ushbu fanga bo'lgan qobiliyati, og'zaki nutq qobiliyati, ta'lim sifati hamda taqdim etilayotgan yordam sifati** [4] kabi omillarga alohida ahamiyat qaratiladi.

Blum taksonomiyasi o'quvchining **eslab qolish, tushunish, amaliyotda qo'llash, tahlil qila olish, baholash, yaratish** kabi bosqichlar asosida baholanadi. Ushbu konsepsiya to'laonli ishlashi uchun, avvalo, o'quvchi **tushunishdan** oldin uni **eslab qolishi**, konsepsiyani qo'llash uchun uni **tushunishi**, jarayonni **baholashi** uchun uni **tahlil** qilgan bo'lishi, xulosa **chiqarish** uchun to'liq **baholashni** tugatgan bo'lishi zarur [5].

Baholash o'quvchining fanlarni o'zlashtirish darajasi va uning fikrlash doirasini, o'zining bilim va ko'nikmalariga asoslanib, ma'lum bir mavzuda **ilmi ravishda muhokama qila olishini, o'quvchida o'zlashtirish saviyasi** necha foiz ekanligini ko'rsatib beruvchi jarayondir. Nafaqat o'zlashtirganlik darajasini, balki ta'lim oluvchilar ichida **iqtidorli va qobiliyatli** o'quvchilarni aniqlashda ham muhim omil sanaladi [6]. Shuningdek, o'quvchilarni ta'limning keyingi bosqichiga tayyorlash, **kasb tanlashga yo'llash ishlarini mukammallashtirishga** xizmat qiladi.

Baholash o'quvchilarga bilim olishga yordam berishi kerak. Shakllantiruvchi baholash samarali o'rganish uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini va teskari aloqa o'rganishni rag'batlantirishini aniqlaydi. **Baholash dars maqsadiga, o'qitiladigan va o'rganiladigan mavzuga**

mos kelishi kerak. Bu shuni anglatadiki, tanlangan baholash vositalari yoki usullari o'quv natijalariga mos kelishi kerak va yuqorida aytib o'tilganidek, natijalarni yozishda ishlatiladigan til baholashdagi ko'rsatmalarga mos kelishi kerak.

Tengdoshlarni baholash va tekshirish o'quvchilarning o'z ishlari bo'yicha bir-birlarini tanqid qilishlari yoki fikr bildirishlari uchun tuzilgan o'quv jarayonini ta'minlaydi. Bu o'quvchilarga boshqalarga fikr mulohazalarni baholash bo'yicha **umrbod ko'nikmalarni** rivojlantirishga yordam beradi. Bu o'z navbatida o'quvchilarga o'z ta'limlari uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishiga olib keladi.

qanday usuli. Dars oxirida o'quvchilardan mavzuning eng muhim fikrlarini yoki eng chalkash tomonlarini indeks kartalariga yozishni so'rash orqali tizimli ko'rib chiqish mumkin. **Ipsativ baholash** – bu oldingi natijalarni ikkinchi urinish bilan solishtiradigan, o'quvchilarni maqsadlar qo'yishga va malakalarini rivojlantirishga undaydigan ta'lim **sifatida** baholash tur-laridan biri. **Normaga asoslangan baholash** – bu shaxsni o'z tengdoshlari guruhi bilan solishtirish uchun mo'ljallangan testlar, odatda milliy standartlarga asoslangan va vaqti-vaqti bilan yoshi, etnik ke-lib chiqishi yoki boshqa demografik ko'r-satkichlarga muvofiq tuzatiladi. O'quvchi

O'quvchilarni baholashda **diagnostik baholash, formativ baholash, summativ baholash, ipsativ baholash, normaga asoslangan baholash, Mezonlarga asoslangan baholash** kabi usullardan keng foydalanib kelinmoqda. **Summativ baholash** – o'quvchilar faoliyatini o'lchash uchun qo'llaniladi. Ko'pincha o'quvchi dars oxirida nimani o'rganganini ochib beradi. **Formativ baholash** – o'quvchilarni bilimini yaxshilashga yordam berish uchun ularning nisbiy faoliyati to'g'risida yo'naltiruvchi fikr-mulohazalarni olishning har

faqat o'zi bilan raqobatlashadigan ipsativ baholashdan farqli o'laroq, me'yorlarga asoslangan baholash **o'quvchilarning yutuqlari haqida xulosa chiqarish uchun keng ko'lamli ma'lumotlardan foydalanadi** [7].

O'quvchilarni baholashda eng avvalo to'g'ridan-to'g'ri ta'lim natijasiga mos kelishi yoki mos kelmasligi, o'lchovni o'quvchi va o'qituvchilar uchun vaqt va resurslar nuqtayi-nazaridan barqaror va oqilona bo'lishini ta'minlashiga e'tibor qaratiladi [8]. Baholash samarali bo'lishi

uchun zarur bo'lgan kontekst va **shartlar**, o'quvchi tomonidan **bajarilishi kerak bo'lgan** vazifalar, o'quvchidan to'planishi kerak bo'lgan **dalillarning aniq** sxemasi, qaror qabul qilish uchun dalil **mezonlari** va hisobot berish **talablari belgilangan bo'lishi zarur**.

Baholash vositalarining maqsadi o'quvchining ilmiy qobiliyatlarini to'g'ri baholashdan iborat. Buni amalga oshirish uchun o'quvchining ish faoliyatini tasdiqlovchi tegishli dalillarni to'plash muhimdir. Sifatni baholash vositasi uchta asosiy yo'nalish bo'yicha malaka dalillarini to'plash imkonini beradi. **Amaliy baholash bo'yicha nazorat ro'yxati**: o'quvchining topshiriqni talab qilinadigan malaka darajasigacha bajarish qobiliyatini baholaydi. **Bilimlar testi**: o'quvchining baholash materialini konseptual tushunishi va malakasini baholaydi. **Uchinchi tomon hisoboti**: o'quvchining ko'nikma va bilimlarni turli vaziyat va sharoitda qo'llash qobiliyatiga qarab baholaydi.

O'qituvchilar o'quvchilarga o'z taraqqiyotini osonlik bilan o'lchashga yordam beradigan baholash vositalarini joriy etish muhimdir [9].

Sinfda baholash odatda uchta maqsaddan biriga ega: **o'rganishni** baholash, o'rganish **uchun** baholash, o'rganish **sifatida** baholash kabi tarkibiy qismlardan iborat. O'rganishni baholash odatda **bahoga asoslanadi** va quyidagilarni o'z ichiga oladi. O'rganish sifatida baholash o'quvchini o'quv jarayoniga **faol jalb qiladi**. Bu **tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini o'rgatadi** va **o'quvchilarni o'z oldiga erishish mumkin bo'lgan maqsadlarni belgilashga** va **o'z taraqqiyotini obyektiv baholashga** undaydi [10].

Standartlarga asoslangan baholash o'quvchilarga o'z imkoniyati darajasida o'rganish imkonini beradi va har bir o'quvchi birinchi urinishda muvaffaqiyat qozona olmasligini tushunadi. O'qituvchilar har bir sinf **darajasi va muvaffaqiyati** uchun muhim bo'lgan standartlarni aniqlaydi. O'quvchilar tushunishi va har bir standartning qo'llanilishi ishlash darajasi tavsiflovchilari asosida baholanadi [11].

Ayni vaqtda **o'quvchilarni baholashni fanni o'rganish maqsadlariga moslashtirish strategiyalari belgilanishi zarur**. O'quvchini baholashga, eng avvalo, **topshiriqlar ishlab chiqish va amalga oshirish amaliyoti** muhim ahamiyatga ega [12]. Birgina **Buyuk Britaniya** tajribasiga e'tibor qaratar ekanmiz, baholash o'quv rejaning tarkibiy qismi sifatida ko'rsatib o'tilgan. O'quv rejada o'quvchini rivojlantirishga xizmat qiladigan ko'nikmalar mavjud. Jumladan, **jamoalarda ishlash, og'zaki va yozma muloqot, o'z-o'zini anglash va guruhni baholash, mustaqil ishlash, tanqidiy fikrlash va tahlil qilish, o'z-o'zini boshqarish, olingan bilimni amaliyotda qo'llay olish, tadqiqot va axborot savodxonligi** kabi ko'nikmalar shakllangan bo'lishi qayd etilgan.

Umumta'lim maktab o'quvchilarini baholash O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 15-martdagi 140-son "**Umumiy o'rta ta'lim to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida**"gi qaroriga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Davlat test markazining 2010-yil 25-iyundagi 2117-sonli "**5-9-sinf o'quvchilarining bilimlari sifatini nazorat qilishning reyting tizimi to'g'risidagi nizomni tas-**

diqlash haqida”gi Qarori umumiy o’rta ta’lim maktablarida 5-9-sinf o’quvchilari-ning bilimlarini baholash va ularning reytingini aniqlash tizimini belgilaydi. Ushbu qarorning 5-bandi, v-kichik bandiga muvofiq o’quvchilarning **bilimi, ko’nikma va malakani** baholashda **haqqoniylik, ishonchlilik va qulay shaklda baholash** prinsiplariga rioya etilishini ta’minlash belgilab qo’yilgan [13].

O’quvchilarning bilim saviyasi va o’zlashtirish darajasi so’rovlar, nazorat ishlari yoki testlar tarzida **joriy va oraliq** nazorat turlarini o’tkazish orqali baholanadi. Har bir nazorat turi qanday shaklda o’tkazilishidan qat’iy nazar, **besh ballik** (“5”, “4”, “3”, “2”, “1”) usulda butun sonlar yordamida baholanadi [14].

O’zbekiston Respublikasida maktab o’quvchilarini baholash bo’yicha mavjud normativ hujjatlar tahlili shuni ko’rsatmoqdaki, 140-sonli Nizom asosida qabul qilingan 2010-yil 25-iyundagi 2117-sonli Qaror 5-9-sinf o’quvchilarni baholashga xizmat qiladi. Vaholanki, bugungi kunda maktablar **11 yillik tizimga** qaytarilgan. Agar maktablarda 10-11-sinflar ham 2017-2018-o’quv yilidan qayta tiklangan ekan, 10-11-sinf o’quvchilari shuncha vaqtdan buyon qaysi mezon asosida baholanmoqda? Ikkinchi eng dolzarb masala shundan iboratki, ushbu Nizomda boshlang’ich sinf o’quvchilarin **baholash** ko’zda tutilmagan. Ammo umumta’lim maktab boshlang’ich sinflari 2-sinfdan boshlab baholanadi. Boshlang’ich sinflarni baholash Nizomda Finlandiya tajribasidan kelib chiqib, boshlang’ich ta’limda baholash ko’zda tutilmagan bo’lsa, o’quvchilar o’zlashtirish kerak bo’lgan **bilim va ko’nikmalar** qaysi **mezon** asosida aniqlanmoqda va **sinfdan sinfga** ko’chirilmoqda? Bunday

savol, albatta, ta’lim sohasida faoliyat olib borayotgan har qanday vijdonli insonni o’ylantirishi tabiiy.

Umumiy o’rta ta’lim to’g’risidagi Nizomda boshlang’ich ta’lim o’quvchilarda o’qish, yozish, sanash, o’quv faoliyatining asosiy **malaka va ko’nikmalari, ijodiy fikrlash xislatlari, o’zini-o’zi nazorat qilish, nutq va xulq-atvor madaniyati, shaxsiy gigiyena va sog’lom turmush tarzi asoslarini egallashni ta’minlashga yo’naltiriladi** deb ko’rsatib o’tilgan. Ammo boshlang’ich sinf o’quvchilarini baholash turlari va baholash mezonlari ko’rsatilmagan. Ushbu Nizomning 4-bob 34-bandida Umumta’lim muassasalarining **V-XI sinflar o’quvchilari tegishli fanlardan bosqichli nazoratlarni muvaffaqiyatli topshirganlaridan so’ng** keyingi sinfga o’tkazilishi qayd etilgan. Ammo boshlang’ich sinflar qaysi mezonlar asosida sinfdan sinfga ko’chirilishi qayd etilmagan.

Maktab o’qituvchilari bilan olib borilgan suhbat asnosida shu narsa ma’lum bo’ldiki, o’qituvchilar **baholash usullari, baholash mezonlari va baholash vositalari** to’g’risida yetarli ma’lumotga ega emas. O’qituvchilar uchun bugungi kunda ortiqcha qog’ozbozlikni oldini olish maqsadida yaratilgan elektron jurnal <https://kundalik.com/> ni o’quvchilarni bilimini baholash vositasi sifatida tasniflanmoqda. Afsuski, bu hech qanday vosita emas, balki o’quvchilarni davomati va o’zlashtirish ko’rsatkichlari o’qituvchi tomonidan qo’yilgan va respublika bo’yicha umumiy statistika-ni aniqlashga xizmat qiladi. O’quvchilar qobiliyat va iqtidorini oshirishga xizmat qilmaydi.

Hozirgi kunda yangi baholash tajriba sinovdan o’tkazilmoqda, ya’ni

2023-2024-o'quv yilidan maktab ta'limiga summativ va formativ baholash tizimi joriy etilmoqda. Buning uchun Toshkent shahridan 60 ta, boshqa hududlardan esa 181 ta maktab tanlab olingan. Yangi baholash tizimi mezonlarga asoslangan bo'lib, bunda o'quvchining aniq qaysi bilimi, ko'nikmasi asosida baholanishi oldindan ishlab chiqilgan bo'ladi. Shu asosida ularning bilimi, olgan bilimni amaliyotga qo'llashi, mulohaza, mushohada qilish ko'nikmalari ham baholanadi.

Formativ baholash, asosan, o'quvchini yo'naltirish, rag'batlantirish xususiyatiga ega. Bu o'quvchiga ko'proq rag'bat, motivatsiya berishga xizmat qiladi. Summativ baholash esa ma'lum bir bob yakunida o'quvchi egallashi kerak bo'lgan standart, bilim va ko'nikmalar baholanadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki, bugungi kunda ta'lim sohasiga tegish-

li shu darajada ko'p normativ hujjat qabul qilinganki, o'qituvchi ushbu normativ hujjatlarning aslida qaysi biri amalda ishlaydi yoki yo'qligi haqida axborotga ega emas. **Ikkinchidan**, boshlang'ich sinflarda amaliyotda faqat birinchi sinflar baholanmaydi. Ikkinchi sinfdan boshlab o'quvchilar baholab kelinmoqda. Bu qanday normativ hujjatga asoslanganligi esa mavhumligicha qolmoqda ya'ni o'quvchilarni baholash tartibi mavjud emas. **Uchinchidan**, mavjud amaldagi normativ hujjatlardagi kamchiliklar bartaraf etilmagan. **To'rtinchidan**, 10-11-sinf o'quvchilar ayni vaqtda kasbga yo'naltirib o'qitish tashabbusi ilgari surilmoqda hamda o'quvchilarni kamida bitta kasb egasi bo'lishi kerakligi kun tartibiga aylandi. Bu esa 10-11-sinf o'quvchilarini baholash mezonlari va usullarini qayta ko'rib chiqish va jahon andozalariga moslashtirishni taqazo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://uza.uz/uz/posts/talim-baholash-mohiyatiga-nazar?q=%2Fposts%2Ftalim-baholash-mohiyatiga-nazar>
2. <https://www.teacheracademy.eu/blog/improve-teacher-performance/>
3. <https://otus.com/guides/mastery-learning/>
4. https://en.wikipedia.org/wiki/Mastery_learning
5. <https://tips.uark.edu/using-blooms-taxonomy/>
6. <https://yuz.uz/news/umumtalim-fanlarini-bilish-darajasini-baholashning-milliy-test-tizimi-nima-uchun-kerak?view=tdyuuning-xorijdagi-ilk-fakulteti-ochildi>
7. <https://www.prodigygame.com/main-en/blog/types-of-assessment/>
8. <https://www.mentimeter.com/blog/interactive-classrooms/best-assessment-tools>
9. <https://cloudassess.co/au/blog/online-learning-and-assessment-2/>
10. <https://arts-impact.org/evaluation/assessment-tools/>
11. <https://www.mapleton.k12.oh.us/StandardsBasedAssessment.aspx>
12. <https://teaching.cornell.edu/programs/faculty-instructors/consultations>
13. <https://elib.buxdu.uz/index.php/pages/referatlar-mustaqil-ish-kurs-ishi/item/10625-2021-05-19-10-57-21>
14. <https://advice.uz/uz/document/1746>

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA IBORALAR MA'NOSI USTIDA ISHLASH USULLARI

S.To'rayeva,

A.Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot
instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: maqolada iboralarni o'quvchilar nutqida faollashtirish, iboralar ma'nosi ustida ishlash haqida metodik tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: iboralar, frazeologizmlar, turg'un birikmalar, dars, iboralar lug'ati, tautologiya, frazeologiya, frazeologik zaxira, so'zning leksik ma'nosi, iboralar ustida ishlash bosqichlari.

Abstract: the article contains methodological recommendations for activating phrases in students' speech and working on the meaning of phrases.

Keywords: phrases, phraseological units, stable combinations, lesson, phrase dictionary, tautology, phraseology, phraseological reserve, lexical meaning of a word, stages of work on phrases.

Zamonaviy metodikada o'quvchi nutqida frazeologik zaxirani boyitish va turg'un birikmalardan foydalanish ko'nikmasini rivojlantirishning xilma-xil usullari ishlab chiqilgan. Ammo ayni damda ona tili va o'qish savodxonligi darsliklarida bu kabi usullar deyarli kiritilmagan, bundan tashqari, o'qituvchilar iboralar ustida ishlashga oid hech qanday metodik ko'nikmaga ham ega emas. Zamonaviy o'qitish tizimida buni amalga oshirish ona tili ta'limi oldidagi asosiy vazifalardan hisoblanadi.

Ona tili va o'qish darslarida ma'lum bir badiiy asarni o'rganish jarayonida iboralarni tavsiflovchi topshiriqlardan foydalanish juda qulay va samarali usullardan biri hisoblanadi. Bu kabi usullardan foydalanishda o'quvchiga mo'ljallangan har xil turdagi o'quv lug'atlari (iboralar, izohli, imlo, sinonim, omonim, antonim) yordam-

ga keladi. Tavsiflovchi mashg'ulotlarni, ya'ni tahlil darslarini lug'atlarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Afsuski, bugungi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun faqat barmoq bilan sanarli o'quv lug'atlari yaratilgan bo'lib, bunga F.Safarov "Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun izohli lug'at", "Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun iboralar lug'ati", N.Mahmudovning "So'z sandiqchasi", Z.To'ychiyevaning "Imloni o'rganamiz", "Rasmli izohli lug'at", Miraziz A'zamning "Ming bir so'zni bilaman" nomli lug'atlarni kiritish mumkin. Eng achinarli holat shuki, bu lug'atlarning aksariyati o'quvchilar qo'lga yetib bormagan. Qo'lida lug'ati bor bo'lgan o'quvchilar ham o'quv lug'atidan foydalanish ko'nikmasiga ega emas.

Iboralar ustida ishlashni turli xil sinfdan tashqari dars-mashg'ulotlarida ham tashkil etish mumkin.

Bunda xorij metodikasida qo'llanilayotgan samarali usullar qo'l keladi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi har doim shuni unutmasligi kerakki, iboralarni o'rganish ma'lum bir tizimda, izchillikda amalga oshirilsagina iboralarni o'qitish yaxshi samara beradi. Iboralar ustida ishlashni quyidagilarni inobatga olish zarur:

1. O'quv dasturidagi mavzular va belgilangan malaka talablari asosida tashkil etish;
2. O'quvchining yosh xususiyatini inobatga olish;
3. O'quvchilarning tayyorgarlik darajasini hisobga olish;
4. Iboralarni o'qitishda uzluksizlik va izchillikni ta'minlash.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqida iboralarni faollashtirishning asosiy maqsadi ona tilini o'rganishga bo'lgan qiziqishni rivojlantirish, o'zbek tilining turg'un birikmalari haqidagi tasavvurni boyitish, ulardan nutqda foydalanishga o'rgatishdan iborat. Boshlang'ich sinflarda iboralar ustida ishlash soddadan murakkabga qarab borish usuli orqali tashkil etiladi. Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida o'qituvchi o'quvchilar e'tiborini matn tarkibidagi iboralarga qaratadi. Bunda u o'quvchining so'zlashuv nutqiga xos bo'lgan iboralarga to'xtalib o'tadi, masalan: *aqli kirdi*,

aqli shoshdi, yuragi yorildi, qulog'iga kirmaydi, ko'zi tushdi, ikki oyog'ini qo'lga olib va hokazo (namunalar ona tili va o'qish savodxonligi darsliklardan olingan).

Iboralar ma'nosi ustida ishlash bosqichlari:

1. Matn tarkibidagi iboralar tahlili. Matn tarkibidan sodda ma'noli gaplardagi iboralarni izohlash kichik yoshdagi o'quvchilarga qiyinchilik tug'dirmaydi. Bu o'quvchining tilga bo'lgan sezgirligi, faol fikrlash qobiliyati va nutqiy faoliyatning rivojlanishiga asos bo'ladi. O'quvchilar matn konteksti asosida ayrim iboralarining izohi va mazmunini osongina tushuntiradi. O'qituvchi esa bu metodik ish jarayonini mohirona boshqarib boradi: qiyin vaziyatlarda xatolarni tuzatadi, ibora ma'nosini izohlashga yo'naltiruvchi savollar beradi, o'quvchilarni fikr ustida bahs-lashishga undaydi, iboralarni ifodali, jonli va obrazli talaffuz qilishni talab qiladi. Bu ish jarayoni o'quvchilar uchun juda qiziq bo'ladi.

Masalan, quyidagi iboralarni o'qitishda bu usuldan foydalanish mumkin: *ikki-uch og'iz so'zlamok* – ozgina, andak gapirmok, *bo'yniga tushmok* – biror vazifani yuklamok, *ko'zi tushib qolmok* – tasodifan ko'rmoq, ko'rib qolmok, *boshi qotmok* – nima qilarini bilmay gangib qolmok, *qo'l urmaslik* – biror ishni bajarishni xohlamaslik, *terga botmok* – ko'p kuch sarflamok.

2. O'quvchilarga notanish bo'lgan turg'un birikmalar – idiomalar ustida ishlash. Bunda o'quvchilarga tarkibidagi so'z komponentlari tushunarsiz bo'lgan turg'un birikmalarni tahlil qilish nazarda tutiladi. Masalan, *alifni kaltak deyolmaydi* g'irt savodsiz, hech narsani bilmaydi. O'qituvchi faqat ibora ma'nosini emas, balki o'quvchiga tushunarsiz bo'lgan *alif* so'zining

ma'nosini ham izohlab berishi kerak: *alif* – *arab alifbosining birinchi harfi va uning nomi*. Arab alifbosida “a”, “o” tovushlarini kichik bir to'g'ri chiziq bilan ifoda etuvchi birinchi harfning nomi [8. 20-b]. O'quvchiga iboraning etimologiyasi haqida ham qisqacha ma'lumot beriladi, yoki berilgan ibora izohi ma'nodosh ibora orqali tushuntiriladi.

O'quvchilarga notanish bo'lgan quyidagi iboralar izohi yuqorida ko'rsatilgani kabi berib boriladi: *dumi xurjunda* – *challa*, *oxiriga yetkazilmagan ish*, *almisoqdan qolgan* – *juda eski*, *qadimgi*, *avzoyi buzuk* – *kayfiyati*, *ko'rinishi yomon*, *yomon tomonga o'zgargan*, *esxonasi chiqib ketdi* – *nihoyatda qattiq qo'rqdi*, *fig'oni falakka chiqmoq* – *juda jahli chiqmoq*, *ruhan ortiq darajada bo'g'ilib*, *oh-voh qilmoq*, *hafsalasi pir bo'ldi* – *kutgani amalga oshmaganidan xafa bo'ldi*, *kalaning uchini topmoq* – *jumboqni hal qilish yo'lini topmoq*, *kavushini to'g'rilab qo'ymoq* – *haydab yubormoq*, *kuzatmoq*, *yulduzni benarvon uradigan* – *har qanday ishni abjirlik bilan qiladigan*.

3. Erkin va turg'un birikmalar orasida semantik bo'g'liqlikni o'rnatish. Bunda o'qituvchi o'quvchilarni so'z birikmalarini o'z va ko'chma ma'noga ajrata bilishga o'rgatishi kerak. Ko'chma ma'no vazifasini ochish matndagi iboralarini to'g'ridan-to'g'ri, metaforik bo'lmagan adekvat so'zlar bilan almashtirish orqali oson amalga oshiriladi. Odatda o'quvchilar so'zlardagi metaforik hodisani yaxshi anglay olmaydi, ko'p hollarda u ifodalab kelgan ma'noni to'g'ridan-to'g'ri qabul qiladi, bu holat matn mazmunini to'liq idrok etishga to'sqinlik qiladi.

Sifatning nutqimizdagi, fikrni aniq va tushunarli ifodalashdagi o'rnini puxta o'zlashtirishga erishish uchun ma'no-

dosh va zid ma'noli sifatlar ustida ishlash, o'qish darslarida sifatning o'z va ko'chma ma'noda ishlatilishini kuzatish maqsadga muvofiq [7, 159-bet]. O'quvchilarda ko'chma ma'nolikni tushuntirishda sifatlardan foydalanish yaxshi samara beradi. Sifatni o'rganish jarayonida o'quvchi shaxs va narsaning xususiyati, holatiga, xatti-harakatiga baho berishni o'rganadi. Baho berish avval o'xshatishlar orqali, so'ng iboralar orqali amalga oshiriladi. Masalan, *jahli chiqqanidan rangi ko'karib ketdi* – *jahli chiqqanidan ko'zi qonga to'ldi*, *bu gaplar Salimjonga moydek yoqib juda xursand bo'ldi* – *bu gaplardan Salimjon do'ppisini osmonga otdi* kabi.

Tushunchani shakllantirish jarayonida so'zning leksik ma'nosi, uning gap tarkibida boshqa so'zlar bilan birga kelgandagi ma'nosi asta-sekin aniqlanib, oydinlashtirilib boriladi, og'zaki va yozma nutqda so'zni uslubiy to'g'ri ishlatish ko'nikmasi orta boradi. Buning uchun o'quvchilar so'zning ko'p ma'noliligi, o'z va ko'chma ma'noda ishlatilishi, sinonim va antonim so'zlar bilan elementar tanishtiriladi [7, 145-bet]. Tilning turg'un birikmalari so'zdagi ko'chma ma'noni izohlashda katta ahamiyat kasb etadi, chunki ularda so'zlar soni kam, badiiy qurilishga ega, qofiyadoshligi esa o'quvchini eslab qolishi uchun juda qulay.

Iboralardagi ko'chma ma'nolik elementar tarzda mavhumlikdan aniqlikka qarab borish yo'li orqali tushuntiriladi. Chunonchi, *dili vayron* – *xafa*, *ichiga chiroq yoqsa*, *yorishmaydi* – *g'amgin*, *ko'ngli yumshoq* – *rahmdil*, *ammamning buzog'i* – *landavur*, *anqoning urug'i* – *kamyob*, *noyob*, *burnini yerga ishqalamoq* – *jazolamoq*, *holdan toymoq* – *toliqmoq*, *darmonsizlanmoq*, *oyog'ini yerga tekkizmay* – *zudlik bilan*.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari metaforik iboralar ma'nosini tushunishga qiynaladi. O'qituvchi oldidagi muhim vazifalardan biri – iboralar ma'nosini izohlash metodlarini to'g'ri tanlay olishda belgilanadi. Bu holda o'qituvchi ibora ma'nosini izohlashda nazariy metodlardan (suhbat, hikoya, ko'rsatmalilik) foydalanadi, iboraning ma'nosini izohlash, kelib chiqish tarixini so'zlab berish, rasmlar orqali ko'chma ma'nolikni tushuntirish kabilardan foydalanishi mumkin. Metafora hodisasi iboralarda juda ko'p uchraydi, ular tarkibidagi so'zlar ko'chma ma'no ifodalaydi. Iboralar atrof-muhitdagi voqelikni sodda, yorqin, obrazli, rang-barang va vizual shaklda nutqda taqdim etishga yordam beradi. Shu sabab ham iboralar nutqda tayyor holda qo'llaniladi, u so'zlovchining bo'layotgan voqelikka kuchli emotsiyasini nutq orqali ifodalash imkonini beradi.

4. Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida iboralar tahlilini lug'at ishlari bilan

birgalikda olib borish. Bunda o'quvchilar iboralarni izohi bilan yozish mumkin bo'lgan kichik lug'at daftarchalarini tutishi kerak. Shu bilan birga o'quv lug'atlaridan ham foydalanishlari mumkin.

Mana yillar davomida butun boshlang'ich ta'lim tizimi jarayonida yuqoridagi olti nomdagi lug'at yaratilgan xolos. Afuski, bu lug'atlar kam sonlarda nashr qilinib aksari o'quvchilar qo'ligacha yetib bormagan. Shu sabab ham boshlang'ich sinf o'quvchilarida lug'at bilan ishlash ko'nikmasi deyarli shakllanmagan. Darslarda lug'at ishi faqat o'qituvchi tomonidan olib boriladi. Bu ish o'quvchi lug'atini boyitishda yetarli darajada samarador bo'la olmaydi. Biz ham tadqiqot ishimiz jarayonida, avvalo, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun iboralarning rasmlil izohli lug'atini yaratdik. Chunki biz ilgari surayotgan muammo yechimlaridan biri o'quvchilar uchun iboralar lug'atini ishlab chiqish va uni amaliyotga joriy etishdir. Yaratilgan

iboralar lug'atida jami 800ga yaqin ibora-ning izohi berilgan. Har bir ibora ishtiroki-dagi misollar maktab darsligiga kiritilgan matnlardan olingan. Shu bilan birga ayrim iboralarga rasmlar ishlangan. Bu rasmlar metaforik ibora ifodalab kelayotgan ko'chma ma'nolikni to'liq tasavvur etish imkonini beradi. Lug'atga, asosan, o'quvchilarga tanish asar konteksida uchraydigan iboralar kiritilgan. Bunday ish turi og'zaki nutq qismlarini yaxshiroq assimilyatsiya qilish va mustahkamlashga yordam beradi. Frazeologik birliklar ustida ishlashda o'quvchilarga ko'pincha frazeologik birlikma hosil qiluvchi fe'llarni o'rgatish lozim bo'ladi.

Masalan, **bermoq** – *adabini bermoq, boy bermoq, dalda bermoq, darak bermoq, dodini bermoq, jazosini bermoq, jon bermoq, jonini jabborga bermoq, oro bermoq, sir boy bermoq, soyasiga salom bermoq, so'z bermoq, ta'zirini bermoq, tuz bermoq, yon bermoq, yuz bermoq*);

Olmoq – *fotiha olmoq, "gah" desa, qo'liga qo'nadigan qilib olmoq, ikki oyog'ini tirab olmoq, ixtiyorini olmoq, ko'ziga yosh olmoq, ko'nglini olmoq, otalig'iga olmoq, oldini olmoq, oyog'ini qo'liga olmoq, tilga olmoq, to'nini teskari kiyib olmoq, yo'l olmoq, o'zini tutib olmoq*);

Qolmoq – *lol qolmoq, bosar-tusarini bilmay qolmoq, dong qotib qolmoq, dog'da qolmoq, hayratda qolmoq, hang-u mang bo'lib qolmoq, nazardan qolmoq, og'zini ochib qolmoq, yodida qolmoq, g'aflatda qolmoq va hokazo*.

Ot birikmali iboralar: *anqoning urug'i, ammaning buzog'i, ikki qo'llab, ikki-uch og'iz, ikki dunyoda ham, ipidan ignasigacha, miridan sirigacha, esi joyidami, dumi xurjunda, dili vayron, bir zumda, boshi oqqan tomon, to'rt tomoni qibla, bosh og'rig'i, de-*

vor-darmiyon, dami ichida, gapning po'st-kallasi;

Adekvat (sifat birikmali) iboralar (*avzoyi buzuq, nafsi buzuq, qo'li egri, qo'li uzun, ichi tor, bag'ri keng, yuragi qora, tili uzun, fe'li keng, fe'li tor, ko'ngli oq, ko'ngli ochiq, qo'li ochiq, tili shirin, qulog'i ding, qalbi pok, ko'zi ko'r, qulog'i kar, joni shirin, ikki enlik, gapning sirasi, gapga no'noq, dimog'i chog', boshi baland va hokazo*).

O'qituvchi o'quvchilarga iboralar lug'atchasida sifat birikmali iboralarni kiritishda o'zbek adabiy tili va so'zlashuv nutqida tez-tez uchraydigan frazeologik birliklar – atamalar mavjudligini tushuntirishi kerak.

Iboralarni faqat ona tili va o'qish savodxonligi darslarida emas balki, boshqa fanlarni o'qitish jarayonida ham mavzudagi ma'lumotlar bilan integratsiya qilish o'quvchilar nutqida iboralarni tez faollashuviga olib keladi. Jumladan, tabiiy fandan "Inson tana a'zolari" mavzusida (ko'z, quloq, burun, lab, soch, qo'l, oyoq so'zlari ishtirokidagi iboralar qatorini tuzish); matematikada "100 ichida sonlarni raqamlash" mavzusida (bir, ikki, to'rt, besh, yetti, ming), ingliz va rus tili darslarida "Idiomalar" mavzusida ingliz, rus va o'zbek tili iboralarini qiyoslash) o'zbek iboralarini o'qitish mumkin.

Lug'at va frazeodidaktik ishlarni olib borishda o'qituvchi maktab darsliklarida uchramaydigan, ammo so'zlashuv nutqida keng qo'llaniladigan iboralardan ham unumli foydalanishi mumkin. Bunda o'quvchining u yoki bu ibora izohini yozishi va eslab qolishigina emas, balki uning ma'nosini o'rganishi, o'z nutqida faol va to'g'ri foydalana olishi juda muhimdir. O'qituvchi tomonidan taklif etilgan iboralar ishtirokida gaplar, kichik matnlar tuzish o'quvchilar

See eye to eye	Сойтись с кем-либо во взглядах	Fikrlari bir yerdan chiqdi
Hold one's tongue	Терять голову	Aqlini yo'qotmoq
Give someone the cold shoulder	Оказать кому-либо холодный приём	Odam ayirmoq
Lose one's head	Держать язык за зубами	Tilini tiyib yurmoq
To be busy as a bee	Крутиться как белка в колесе	Qo'li qo'lga tegmay, terga botib
A black sheep	Белая ворона	
Cannot say "boo" to a goose	Мухи не обидит	Qo'y og'zidan cho'p olmagan
To set the fox to keep the geese	Пустить козла в огород	O'z oyog'iga o'zi bolta urmoq

nutqida mazkur iboralarning faollashuviga olib keladi.

Berilgan ibora ma'nosini shu iboraning ma'nodoshi yordamida tushuntirish. Iboralar ustida lug'at ishining keyingi bosqichi sinonim iboralar qatorini tuzish bilan davom ettirilishi mumkin. Ushbu ish turi o'quvchiga notanish bo'lgan ibora ma'nosini yaxshiroq tushunish imkonini beradi. O'qituvchi dars davomida mazkur frazeologik birliklarning ma'no tushlari va qo'llanilishi haqida qisqacha ma'lumot beradi. Shu asosda o'quvchilar yangi ibora bilan tanishadi, uning ma'nosini o'zlashtiradi, o'xshash iboralar o'rtasidagi farqni, nutq vaziyatidan kelib chiqib ulardan foydalanish ko'nikmasiga ega bo'ladi. Bu kabi ish turlarining ahamiyati shundaki, bir tushuncha ma'nosi boshqa bir qancha ma'nodosh tushunchalar orqali ochib beriladi. Iboralarni sinonim tanlash orqali tushuntirish, o'sha ibora mazmunini to'liq tasavvur etish imkonini beradi.

Ma'lumki, frazeologizmlar ma'noni kuchli, obrazli, emotsional-ekspressiv ifodalovchi til birligidir, shu sababli ular-dagi konnotatsiyani anglash uchun frazeologizm ma'nosini unga ma'nodosh bo'lgan so'z semantikasi bilan qiyoslash zarur.

"Frazeologizmlar o'z sinonimlari bo'lmish so'zlarga nisbatan, birinchidan, ma'noni kuchli darajada ifodalasa, ikkinchidan ular obrazlilik ottenkasiga ega" A. Hojiyev, 139-bet.

Chunonchi, so'zlovchining xursandchiligini ifodalovchi frazeologizmlar: *og'zi qulog'ida, terisiga sig'maydi, ko'zi quvnaydi; to'polon, urushqoqlikni ifodalovchi frazeologizmlar: miyasini qattig'ini chiqarmoq, miyasini qoqib qo'lga bermoq, boshiga ko'tarmoq, tegganga tegib, tegmaganga kesak otmoq, quloqni qomatga keltirmoq, qulog'ini kar qilmoq; kuchli hayajonlanish va qattiq qo'rquvni ifodalovchi frazeologizmlar: yuragi yorilmoq, o'takasi yorilmoq, yuragi chiqib ketdi, kapalagi uchmoq, joni halqumiga kelmoq, yuragi tovoniga tushib ketdi kabi.*

Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida bu kabi ish turlari asosida o'qituvchi o'ziga xos frazeologik topshiriqlar turini ishlab chiqishi, amaliyotda samarali qo'llashi mumkin.

Shu bilan birga biror bo'lim yoki umumlashtiruvchi darslarda iboralarga oid turli sinfdan tashqari (viktorina, olimpiada, qiziqarli tadbirlar, ertaliklar, ertaklar olamiga sayohat) mashg'ulotlarni tashkil etish mumkin.

Kattalar nutqida turg'un birikmalar qancha faol bo'lsa, bola uchun nutq shu qadar jozibali va qiziqarli tuyuladi. Kichik yoshidagi o'quvchiga iboralardagi majoziy ma'no katta qiziqish uyg'otadi. *"Ana, aq-ling ham kirib qoldi", "Qish ham eshik qoqmoqda", "Ko'zimning oqu-qorasi", "Tili shirin bolajon"* kabi fikrlar qurshovida o'sgan o'quvchi sekinlik bilan iborani o'z nutqida qo'llay boshlaydi. Bunda ibora va unga teng keladigan so'z ma'nosini chog'ishtirib o'rgatish frazeologik birlik ifodalab kelgan emotsional-ekspressiv ma'no, so'z ma'nosiga qaraganda kuchliroq ekanligini anglay boshlaydi. Bu hodisani xalq og'zaki ijodining yorqin namunasi – ertaklarda kuzatish mumkin.

Ertakni tinglayotgan o'quvchi uning til bo'yoqdorligiga, mazmuniga, voqealar syujetiga shu qadar bog'lanib qoladiki, sekin-asta ertakdagi so'z va iboralarni, obrazlarni nutqiga ko'chirib oladi. Shunisi e'tiborga molikki, bola odatda sodir bo'layotgan xatti-harakat mazmuniga mos so'z o'ylab topadi, harakat va holatdagi fakti frazeologik tasvir yoki tavnologik xarakterdagi erkin birikmalar orqali yetkazishga harakat qiladi.

Tavnologiya – aynan bir ta'rif yoki muhokamaning boshqacha so'zlar bilan qaytarilishi, so'z va iboralardagi o'xshashlik. Tavnologiya poetik tilda nutqning emotsionalligi va ifodaliligini kuchaytirish uchun takror turlaridan biri sifatida qo'llaniladi [9, 213-bet].

Ma'lum bir frazeologik zaxiraga ega bo'lgan o'quvchi, sodir bo'layotgan voqealikka emotsional munosabat bildirish uchun iboralardan foydalanishni boshlaydi. Bu holat nutq ixchamligini ta'minlaydi va obrazli qiladi.

Bola erta yoshdan boshlab sodda ibo-

ralar ma'nosini tushunishni boshlagan bo'lsa, ulg'aygani sari o'quvchi frazeologik birlik ifodalagan ko'chma ma'noni tasavvur eta oladi. Chunki, ibora ifodalagan ma'noning kelib chiqish tarixi o'quvchini doim diqqat markazida bo'ladi. Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida o'quvchi tilning badiiy vositalarini amaliy ravishda o'zlashtirishi kelajakda ulardan nutqda faol qo'llash imkoniyatini beradi.

Frazeologiya tilshunoslikning murakkab va ko'p qirrali bo'limidir. Umuman olganda, iboraning ma'no tuzilishi so'zni-ka nisbatan ancha murakkab, chunki iboradagi ma'no munosabatlari bilan uning komponent tarkibi o'rtasida katta uzilish, nomuvofiqlik mavjud.

Frazeologik birliklar so'zlardan farqli holda reallikdagi muayyan voqea-hodisani faqat ifodalash, nomlash uchun emas, shu bilan birga unga nisbatan modal munosabatni ifodalash maqsadida yuzaga keladi.

O'quvchilarda iboralar ma'nosini anglash, tushunish, nutqda ongli va to'g'ri foydalanish qobiliyati boshqa til birliklariga qaraganda ancha kechroq shakllanadi.

Shu sabab ham o'qitishning frazeodidaktik tizimini doim nazorat qilish va kuzatib borish lozim.

Tadqiqotlar natijasiga ko'ra, bola 5 yoshdan boshlab nutqida iboralarni qo'llay boshlaydi. Kattalar nutqi qanchalik yorqin, obrazli va bo'yoqdor bo'lsa, u bola nutqining ifodali, jozibador va tilning frazeologik qatlamidan foydalanish darajasining o'ziga xosligiga kuchli ta'sir qiladi.

Xorij metodik adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, tilni o'qitishning zamona-viy metodikasi frazeologik birliklar bilan ishlashga oid juda katta materialga ega,

chunonchi, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni ona tilining turg'un birikmalari bilan muntazam tanishtirib borish, iboralaridagi ko'chma ma'nolikni ochib berishga yo'naltirilgan innovatsion yondashuvlar, o'quvchilar nutqida iboralarini faollashtirish bilan tavsiflanadi. Ammo, boshlang'ich ta'lim ona tili va o'qish savodxonligi fani o'quv dasturi va darsliklarida kiritilgan materiallar iboralar ustida ishlashda yetarli darajada imkon bermaydi, shu sabab ham bu sohada qo'shimcha tadqiqotlarni olib borish talab qilinadi.

O'quvchi nutqni rivojlantirish metodikasini ishlab chiqishda iboralardan ham samarali foydalanish mumkinligini inobatga olish zarur. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar lug'atini iboralar bilan boyitish badiiy asar matni ustida ishlash metodikasiga, olib boriladigan lug'at ishining asosiy yo'nalishlariga, obrazli nutqni rivojlantirishga, o'quvchilarda bog'lanishli nutqni shakllantirishga asoslanishi kerak.

Shunga ko'ra, boshlang'ich sinflarda

iboralar ishlashning butun tizimini quyidagicha tashkil etish mumkin:

1. Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida iboralar ustida ishlash lug'at ishlari bilan birgalikda olib borilishi;

2. Iboralarni o'rgatishga oid innovatsion topshiriqlar tizimidan muntazam foydalanish;

3. Iboralarni bilish, tushunish, esda saqlab qolish va nutqda faol qo'llash ko'nikmasini rivojlantirish orqali o'quvchilarda iboralarini qo'llay olish ko'nikmasini shakllantirish;

4. Ona tili va o'qish savodxonligi fanlaridan "Iboralar" mavzusida sinfdan tashqari mashg'ulotlar (to'garaklar, ertaliklar, viktorinalar, zakovat o'yinlari, musobaqalar, kechalar)ni tashkil etish.

Bunda o'quvchilarning o'zbek tili iboralaridan nutqda amaliy foydalanishni o'rgatishga, faol frazeologik zaxirasini boyitishga, nutq madaniyati rivojlantirishga, eng asosiysi, ona tilimizga bo'lgan muhabbatni shakllantirishga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. To'rayeva S.S. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida frazeologik kompetensiyani shakllantirish usullari., Respublika miqyosidagi ilmiy-amaliy anjuman. "Boshlang'ich va maktabgacha ta'lim sifati va samaradorligini oshirish muammolari: innovatsiya, raqamli texnologiyalar va xalqaro tajribalar", Buxoro davlat universitetining pedagogika instituti., 2022-yil, 13-14-may.
2. To'rayeva S.S. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga iboralarini obrazlar yordamida tushuntirish., Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman, "Yangi O'zbekistonni barpo etishda san'at va madaniyatni rivojlantirishdagi muammo va yechimlar" Farg'ona davlat universiteti, 2022-yil 5-oktabr.
3. To'rayeva S.S. Iboralar – boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqini o'stiruvchi vosita sifatida., Guliston davlat universiteti, Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman, "Uzluksiz ta'lim tizimida boshlang'ich ta'lim mazmunini sifat jihatidan yangilash: muammo, yechimlar va rivojlanish istiqbollari" 2022-yil, 5-noyabr.
4. To'xliyeva D., Imloni o'rganamiz. Metodik qo'llanma. – T.: "Bayoz", 2020. – 128-b.
5. To'ychiyeva Z., Boshlang'ich sinflar uchun rasmiy izohli lug'at [Matn]: / Z. To'ychiyeva. – T.: "Bayoz", 2017. – 68-b.
6. Safarov Firuz. Ona tili va bolalar adabiyoti. O'quv qo'llanma. – Buxoro : "Sadriddin Salim Buxoriy" Durdona nashryoti, 2020. – 244-b.
7. Qosimova K., Matchonov S., Gulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. – T.: "Noshir", – 2009, 352-b.
8. Шомақсудов Ш., Долимов С., Долимов У. Кенг уйнинг келинчаги ёки ўзбек халқ матал ва ибораларининг энциклопедияси. – Т.: "Шарқ", 2020. – 640-б.
9. Хомидий. Х., Адабиётшунослик терминлари луғати. – Т.: "Ўқитувчи", 1970. – 299-б.

TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHILARDA KREATIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH VA BAHOLASH

S.Shomurodova,

*Xalqaro Nordik universiteti
Pedagogika kafedrası v.v.b. dotsenti,*

N.Tashtemirova,

*Perfect universiteti Boshlang'ich
ta'lim kafedrası katta o'qituvchisi*

Annotatsiya: ushbu maqolada umumta'lim maktablarida kreativ fikrlashni rivojlantirishning afzalligi, xalqaro baholash dasturidagi kreativ fikrlashning mazmun sohalari va unga oid topshiriq namunasi, baholash mezonni xususida mulohazalar bayon qilingan. Shuningdek, mazkur ilmiy maqolada kreativ fikrlashga oid topshiriqni baholashda e'tibor qaratish lozim bo'lgan jihatlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: kreativ fikrlash, baholash, yozma ifoda, vizual ifoda, ijtimoiy muammo, ilmiy muammo, baholash mezonni.

Abstract: this article describes the benefits of developing creative thinking in a secondary school, the areas of content of creative thinking in the international assessment program and the corresponding task sample, and also comments on the assessment criteria. Also, this scientific article analyzes aspects that should be paid attention to when evaluating a task related to creative thinking.

Keywords: creative thinking, evaluation, writing expression, visual expression, social problem, scientific problem, evaluation criterion.

Bugungi kunda, ta'lim nafaqat o'quvchilarga biror narsani o'rgatish, balki ularga tobora murakkablashib va o'zgarib borayotgan dunyoda, o'ziga bo'lgan ishonch bilan ildam harakatlanish uchun yordam beradigan zaruriy imkoniyatlar bilan ta'minlash jarayoni bo'lmog'i lozim. Ta'lim sifati va samaradorligini oshirish yo'lida xorijiy ilg'or tajribalarni o'rganish, xalqaro standartlarni joriy etish, mavjud tizimni qiyosiy tahlil qilish va zamon talablariga javob beradigan milliy baholash tizimini takomillashtirish maqsadida mamlakatimiz o'quvchilari xalqaro baholash dasturlarida ishtirok etishmoqda.

PISA–2022 xalqaro dasturiga ilk bora o'quvchilarning kreativ fikrlashini baholash yo'nalishi kiritilgan bo'lib, ushbu atama o'quvchilarning tasavvurlarini noodatiy tarzda ifodalash, muammolarga nostandart va samarali yechim topishga undovchi g'oyalarni shakllantirish kompetensiyasi sifatida ta'riflangan. Kreativ fikrlash ko'p hollarda ijodkorlik sifatida tushuniladi, lekin bu nafaqat ijodiy yoki san'at asarlarini yaratish bilan bog'liq tushuncha, balki muammolarni hal qilish kabi boshqa sohalarda ham keng qo'llaniladi.

PISA dasturi kreativ fikrlashni baholashning to'rtta sohasini o'z ichiga oladi:

yozma hamda vizual ifoda, ijtimoiy va ilmiy muammolarni hal qilish [2;4]. O'quvchilarga tadqiqotda ushbu sohalarining har biridan topshiriqlar beriladi va ulardan maqbul javoblarni taqdim etish yoki muammoga nostandart yechim topish so'raladi. Ushbu javoblar ijodiy matn yoki vizual tasvir ko'rinishida muammoning yechimi bo'lishi mumkin.

Yozma ifoda o'quvchilardan tasavvurlarini namoyish etishni va yozma matnlarni turli auditoriyaga tushunarli qiladigan qoidalar va sharoitlarga moslashtirishni talab qiladi. Topshiriqlarda turli shakllardan foydalaniladi:

- erkin iboralar va matnlarni yaratish (ko'rsatilgan hajmiy cheklovlar bilan);
- matn yaratish uchun quyidagi g'oyalardan birini ilgari surish:
- nomsiz multfilmlar, xayoliy illyustratsiyalar yoki bir qator mavhum rasmlar haqida matn yaratish;
- berilgan kommunikativ vazifani hal qilish, masalan, reklama maqsadlarida matnlar yaratish, voqea, kitoblarga izoh berish, adabiy tanlovlar uchun xat yozish, minnatdorchilik bildirish va boshqalar;
- ilmiy muammoni hal qilish, masalan, qahramonlarning ismlari va personajlar uchun g'oyalar topish, davr portretini yaratish va boshqalar.
- keltirilgan matnlarning: sarlavhalar va imzolar, syujetlar va ssenariylar, shiorlar, aforizmlar va tezislarning ijodiylikini baholash;
- o'zi yaratgan yoki boshqalarning matnlarini takomillashtirish.

Vizual ifoda o'quvchilarning izlanishlari, tajriba o'tkazishlari va turli tasviriy vositalar orqali fikrlarini ifoda etishlarini o'z ichiga oladi. Topshiriqlarda quyidagi turli shakllardan foydalaniladi:

- mavjud ssenariy va boshlang'ich mezonlar asosida o'z loyihalari uchun g'oyalarni ishlab chiqish (masalan, loyihaga

kiritilishi kerak bo'lgan detallar matnda mavjud bo'ladi);

- o'zining yoki boshqalarning g'oyalaridagi ijodkorlikni ularning aniqligi, jozibadorligi yoki yangiligi nuqtayi nazaridan baholash;
- ushbu ko'rsatmalarga yoki qo'shimcha ma'lumotlarga muvofiq tasvirlarni takomillashtirish.

Ijtimoiy muammolarni hal qilish o'quvchilarning turli odamlar, muayyan ijtimoiy guruhlarining ehtiyojlarini baholash, his qilish va ushbu guruh yoki shaxs uchun umumiy g'oyalarni ilgari surish, shuningdek, innovatsion takliflar berish qobiliyatiga asoslanadi. Topshiriqlarda quyidagi turli shakllardan foydalaniladi:

- ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan muammoga diqqatni qaratish;
- muayyan ssenariyga mos keladigan ijtimoiy muammolarni hal qilish bo'yicha turli g'oyalarni ilgari surish;
- o'zining yoki boshqalarning yechimlarining o'ziga xosligi, samaradorligi va amalga oshirilishini baholash;
- bilimlarni shakllantirish va yechimni takomillashtirish.

Ilmiy muammolarni hal qilish o'quvchilarning quyidagi kreativ fikrlashlarini o'z ichiga oladi:

- mavjud bilimlarni qo'llash emas, balki yangi g'oyalarni ilgari surish;
- taklif etilayotgan yondashuvlar va yechimlarning o'ziga xosligini aniqlash;
- yechimlarning o'ziga xosligi, samaradorligi va amalga oshirilishini baholash;
- muammoga muqobil yechimni taklif qilish va takomillashtirish.

PISA tadqiqotida kreativ fikrlashning yozma va visual ifodalash sohasi o'quvchilarning tasavvurlarini namoyon etishni baholasa, ijtimoiy va ilmiy muammolarni hal qilish sohasi muammoga nostandart yechim topish va yangi bilimlarni hosil qilishni baholaydi.

Ma'lumki, ilm-fanda kreativ fikrlash ilmiy izlanish ko'nikmalari bilan chambarchas bog'liq, ammo kreativ fikrlashga oid topshiriqlarning ayrim o'ziga xos jihatlari matematik va tabiiy savodxonlik yo'nalishlarini baholashdan farq qiladi:

- kreativ fikrlashni baholashda o'rganilgan bilimni qo'llashdan ko'ra, yangi g'oyalarni ilgari surishga ko'proq e'tibor qaratiladi;

- o'quvchilar tomonidan ilgari surilgan yondashuvlar va yechimlar (javoblar to'g'ri bo'lgan taqdirda) e'tirof etiladi;

- topshiriq optimal yechimi mavjud bo'lmagan vaziyatlardan iborat bo'lishi yoki muammolarga o'quvchi bir nechta ehtimoliy yechimlarni taklif qilishi mumkin.

Mazkur baholash dasturida o'quvchilar ilmiy kontekstlarda kreativ fikrlash jarayonlariga e'tibor qaratadi, ya'ni o'quvchilarning ochiq turdagi muammolarga qanday yondashishi va "eng ma'qul" yoki "to'g'ri" yechim berish qobiliyatiga ko'ra o'ziga xos fikr-mulohazalarni ilgari surishiga e'tibor qaratiladi [3; 26].

5-7-sinf o'quvchilarining muammoga nostandart yechim topish va yangi bilimlarni hosil qilish (ilmiy muammolarni hal qilish) ko'nikmalarini baholashga mo'ljallangan quyidagi namunaviy topshiriq va uni baholash mezonini ko'rib chiqamiz:

Qulupnay uchun joy. Javohir va uning oila a'zolari qulupnayni juda yaxshi ko'rishadi. Shuning uchun ular bu rezavor mevani tomorqalarida yetishtirishga qaror qilishdi. Javohirning oilasiga qulupnayni tomorqaning kerakli joyiga ekish uchun nostandart yechimlarni topishga yordam bering.

1/3 topshiriq. Quyidagi matndan foydalanib, tegishli javobni belgilang.

Javohir va uning oila a'zolari qulupnayni ekish uchun eng yaxshi joyni qanday aniqlash bo'yicha ko'plab g'oyalarni o'ylab topishdi. Masalan, buvisi rezavor mevalarni ekish va yetishtirish bo'yicha qo'llanma bilan tanishib chiqishni taklif qildi. Dadasi esa o'simliklarni ekish va yetishtirishi uchun mo'ljallangan saytlardan birida forum tashkil etish va rezavor mevani ekish uchun joy tanlash bo'yicha fikr almashishni va keyin barcha oila a'zolariga yoqadigan fikrni tanlashni taklif qildi. Har kim o'z fikrini bildirdi. Biroq, g'oyalarning aksariyati juda bir-biriga o'xshash bo'lib chiqdi. Taklif etilgan javoblardan bitta fikrni, yuqoridagilardan keskin farq qiladiganini tanlang.

Javoblardan birini tanlang.

- bog'dorchilik gazetasida qulupnay uchun joy tanlash haqidagi maqolani o'qish
- ijtimoiy tarmoqlarda, masalan, telegramda muammoni muhokama qilish uchun guruh yaratish

- qo'shnilar bilan suhbatlashib, javoblarni tahlil qilish va eng maqbul fikrni tanlash

- yo'lakchalar bo'ylab rezavor mevalarni terib yeyish qulay bo'lishi uchun issiqxonaga, omborga, yozgi oshxonaga va hokazolarga boradigan yo'l bo'ylariga ekish

2/3 topshiriq. Savolga javob yozing.

Javohir birinchi navbatda tomorqaga qaysi qulupnay navini ekish kerakligini aniqlash kerak deb o'yladi. Javohirga tomorqada qulupnay yetishtirish uchun eng yaxshi navlarini aniqlashga yordam berishning kreativ usulini tasvirlang. Kreativ usul – bu kamdan kam uchraydigan va ko'pchilikning xayoliga kelmaydigan usul.

Javobingizni yozib qoldiring.

3/3 topshiriq. Savolga javob yozing.

Qaysi qulupnay navini tomorqaning qayeriga ekishni hal qilishdan oldin, Javohir kreativ g'oyalarni baholamoqchi bo'ldi.

Taklif qilingan g'oyalarni baholang. Quyida tomorqada qulupnayni yetishtirish va unga mos eng yaxshi navlarini aniqlash yuzasidan g'oyalarning to'rt xil varianti keltirilgan. Eng kreativ va oddiy (kreativ bo'lmagan) g'oyalarni saralang.

1) tomorqaning turli joylarida turli xil qulupnay navlarini yetishtirish bo'yicha bir necha yillar davomida o'tkazilgan tajribalar asosida nav va joyni tanlash;

2) tomorqadagi sharoitlarni o'rganib, eng yaxshi qulupnay navlarini tavsiya qiladigan va ularni qayerga ekish kerakligini ko'rsatadigan mutaxassis biologni taklif qilish;

3) qulupnay navlari va ularni ekish uchun eng yaxshi sharoit (joy) haqidagi ma'lumotlarni kitob hamda Internetdan qidirish va uni o'rganish;

4) ikkita savolga javob topish uchun kamida 15-20 qo'shnidan so'rov o'tkazish:

a) sizning tomorqangizda qulupnayning qanday navlari o'sadi?

b) mevalar tomorqaning qaysi joylarida yaxshiroq hosil beradi?

Eng kreativ g'oyalar	Oddiy (kreativ bo'lmagan) g'oyalar

Qulupnay uchun joy topshirig'ining baholash mezonlari

1-topshiriqning tavsifi:

- Baholashning mazmun ko'lami: tabiiy-ilmiy muammolarini hal qilish
- Baholashning kompetentlik sohasi: turli g'oyalarni ilgari surish
- Qiyinchilik darajasi: oson
- Javob shakli: bir nechta javobni tanlash
- Baholash obyekti: taklif etilgan fikrlarga nisbatan farqli fikrni tanlash
- Maksimal ball: 1 ball

Ball	Baholash mezonlari
1	4-javob tanlansa (yo'lakchalar bo'ylab rezavor mevalarni terib yeyish qulay bo'lishi uchun issiqxonaga, omborga, yozgi oshxonaga va hokazolarga boradigan yo'l bo'ylariga ekish).
0	Boshqa javob tanlansa yoki javob tanlanmasa.

2-topshiriqning tavsifi

- Baholashning mazmun ko'lami: tabiiy-ilmiy muammolarini hal qilish
- Baholashning kompetentlik sohasi: kreativ g'oyalarni ilgari surish
- Qiyinchilik darajasi: oson
- Javob shakli: kengaytirilgan javob yozish
- Baholash obyekti: qulupnay navlarini tanlashning kreativ usulini taklif qilish
- Maksimal ball: 2 ball

Ball	Baholash mezonlari
2	G'oya noodatiy bo'lsa, yoki yuqoridagi fikrlarning hech biriga o'xshamasa.
1	Taklif etilgan javob odatiy g'oyalardan biri bo'lsa.
0	G'oya mavzuga, topshiriq talablariga javob bermasa yoki javob yo'q bo'lsa.

3-topshiriqning tavsifi

- Baholashning mazmun ko'lami: tabiiy-ilmiy muammolarini hal qilish
- Baholashning kompetentlik sohasi: g'oyalarni saralash va baholash
- Qiyinchilik darajasi: oson
- Javob shakli: qisqa javob yozish
- Baholash obyekti: kreativ va kreativ bo'lmagan g'oyalarni saralash
- Maksimal ball: 1 ball

Ball	Baholash mezon
1	Kreativ g'oyalar sifatida 1- va 4-javoblar tanlansa, kreativ bo'lmagan g'oyalar sifatida 2- va 3-javoblar tanlansa.
0	Boshqa javob tanlansa yoki javob tanlanmasa.

Aksariyat o'quvchilarda muammo haqida turli mulohazalari va bilimlari bo'lsa-da, muammoni hal qilishga doir yangi g'oyalarni ilgari surish va uni yechish borasida yetarlicha tasavvurlarga ega bo'lmashligi mumkin. O'quvchilarning kreativ fikrlash qobiliyatlari tadqiqotning barcha sohalarida ham bir xil bo'lmashligi mumkin. Masalan, ayrim o'quvchilar ijtimoiy muammoga turli g'oyalarni ilgari surib o'ziga xos yechim topa olmasalar-da, vizual ifoda orqali o'zlarini yuqori darajada namoyon qilishlari mumkin.

Ta'limning asosiy roli o'quvchilarni jamiyatda muvaffaqiyatga erishishlari uchun zarur bo'lgan kompetensiyalar bilan ta'minlashdan iborat. Kreativ fikrlash bugungi yoshlarning rivojlanishlari uchun kerakli kompetensiya hisoblanadi [4;8]. Bu ularga globallashtirish sharoitida jadallik bilan o'zgarib borayotgan va raqamlashtirilgan jamiyatda, XXI asr ko'nikmalariga

ega moslashuvchan kadrlarni talab qiladigan dunyoda o'z o'rnini topishga yordam beradi.

Bugungi kun o'quvchilariga kreativ fikrlashni o'rgatish muammolarni hal qilish uchun yangi texnologiyalardan foydalanish holda hali yaratib ulgurilmagan sohalarida faoliyat yuritish, robototexnikalar bajara olmaydigan vazifalarni osonlikcha amalga oshirish hamda murakkab mahalliy va global muammolarning yechimini topish qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon beradi. Kreativ fikrlash o'quvchining tasavvuri va qiziquvchanligini rivojlantiradi va o'z oldilariga qo'ygan maqsadlari uchun vosita bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, kreativ fikrlash yodlatish usuli orqali o'rgatishdan ko'ra, o'quvchilarning izlanish va kashf qilish qobiliyatlarini rag'batlantiradigan yondashuvlar orqali rivojlantiriladi hamda ularga doimiy va tez o'zgaruvchan dunyoga moslashishga yordam beradi. Ta'limda kreativ fikrlashni qo'llash o'quvchilarni o'zlari yashayotgan jamiyatning ajralmas qismi ekanligini va mamlakatning rivoji uchun o'zlarining muhim hissalarini qo'shishlari mumkinligini his etishlarida katta ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora tadbirlari to'g'risida" 2018-yil 8-dekabrda 997-sonli qarori.
2. Логинова О.Б., Яковлева С.Г. Методические рекомендации по формированию функциональной грамотности обучающихся 5-9 классов с использованием открытого банка заданий на цифровой платформе по шести направлениям функциональной грамотности в учебном процессе и для проведения внутришкольного мониторинга формирования функциональной грамотности обучающихся / под ред. Г.С. Ковалевой. – М: ФГБНУ "Институт стратегии развития образования РАО", 2022. – С. 360.
3. Mathias Bouckaert The assessment of students' creative and critical thinking skills in higher education across OECD countries: A review of policies and related practices. pages: 46. in OECD Education Working Papers.
4. A.Ismailov va boshq. Kreativ fikrlashni baholash. – T.: "Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazining matbaa bo'limi", 2021-yil. – 92-b.

MAKTAB TA'LIMIDA

RAQOBAT MUHITINI YARATISH BO'YICHA FRANSIYA VA FINLYANDIYA TAJRIBASI

X.Botirov,

*A.Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti
Umumiy o'rta ta'lim mazmuni va metodikalari
ilmiy-tadqiqot bo'limi mudiri (PhD)*

Annotatsiya: maqolada Fransiya va Finlandiya maktablarining raqobatbardoshligini baholash mezonlari va usullari tahlil qilindi, o'rganish natijasida ayrim tajribalarini milliy qonunchilikka qo'llash mumkinligi yuzasidan xulosalar qilindi.

Kalit so'zlar: raqobatbardoshlik, baholash mezonlari, usullari, ta'lim tizimi, o'quv jarayoni.

Abstract: the criteria and methods for assessing the competitiveness of schools in France and Finland are analyzed, as a result of the study, conclusions are drawn regarding the possibility of applying part of their experience in national legislation.

Keywords: competitiveness, evaluation criteria, methods, educational system, educational process.

Xalqaro ta'lim xizmatlari bozorida raqobatlashish uchun milliy ta'lim tizimini baholash, tubdan isloh qilish zarur. Bunda ta'limdagi jiddiy kamchiliklardan bartaraf etish, shuningdek, ta'lim dasturlari mazmuni va tuzilmasini takomillashtirish, pedagogik texnologiyalar, o'quv jarayoni boshqarish, institutsional o'zgarishlarni amalga oshirishda xorijiy tajribani o'rganish va tahlil qilish lozim.

Shunday qilib, O'zbekiston ta'lim tizimidagi vaziyatni xalqaro darajada baholash va dunyoning ijobiy va salbiy tendensiyalarini hisobga olgan holda, milliy ta'lim tizimini rivojlantirishda eng oqilona tajribalardan foydalanish zarurdir.

Fransiya maktablarida o'qituvchilar uchun individual o'qishiga akademik, ijtimoiy va shaxsiy jihatdan ustun bo'ladigan tarbiyaviy muhitni yaratadi. O'qituvchilar

dars beradigan va o'quvchilar tahsil oladigan sinf xonalari asosiy ahamiyatga ega. Sinf xonalari aniq fanlar uchun ixtisoslashtirilgan bo'ladi, masalan, fanni o'qitish uchun laboratoriya xonalari va musiqa, rasm, ishlab chiqarishga o'qitish ustaxonalaridan iborat. Fransiyadagi maktablar fan va texnologiyalardagi yangiliklarni sinfdagi ta'limga integratsiyalashgan holda o'quv dasturi rivojlantirilib o'quvchilarni tobora murakkab bo'lib borayotgan dunyoda raqobatlashishga tayyorlaydi [1].

Fransiyada eng yaxshi davlat va xususiy o'rta maktablarning reytingi yuritiladi. Maktablarning milliy reyting Milliy ta'lim, yoshlar va sport ishlari vazirligi tomonidan olib boriladi. Ushbu reytinglar bir nechta ko'rsatkichlar bilan hisobga olinadi. Bunda maktab natijalarining ko'rsatkichlari nafaqat maktab bitiruvchilarining OTMga

kirish ko'rsatkichlari, balki o'quvchilarning ijtimoiy-demografik va akademik xususiyatlari hisobga olinadi [2].

Bundan ko'rinib turibdiki, baholash mezonlari asosiy qismi o'quvchilarni OTMga kirish salmog'i bilan bog'langan. Shuning

Maktablarni baholash mezonlari va ularni aniqlash usullari [3].

Nº	Mezonlar	Aniqlash usullari
1	OTMga o'quvchilarning kirish imtihoniga qatnashish darajasi	Bu maktab o'quvchilarining OTMlarda kirish imtihonlarida qatnashgan o'quvchilar soniga bog'lanadi. Bu ko'rsatkich yakuniy imtihonda qatnashgan o'quvchilarning muvaffaqiyatini aks ettiradi. Maktab faoliyatini to'liq tasavvur qilish uchun o'quvchilarning OTMga hujjat topshirish to'g'risida hisoboti bilan belgilanadi.
2	OTMga kirish darajasi	Bunda maktab o'quvchilarining OTMga qabul qilinish ko'rsatkichlari bilan aniqlanadi. Quyidagi kichik mezonlar inobatga olinadi: ro'yxatdan o'tganlar har yilning sentabr oyida boshlang'ich bosqich o'qishga kirgan o'quvchilar (N-1); dublyorlar – maktabda sinfdan sinfga qolgan holda bir yilni takrorlaydigan o'quvchilar; muvaffaqiyat – maktabda qolgan holda keyingi bosqichga o'tish yoki OTMga kirgan o'quvchilar. Hisoblash ikkinchidan birinchisiga, birinchidan uchinchisiga va uchinchidan OTMga kirish uchun amalga oshiriladi. Uchta bosqichni yoki oxirgi ikkitasini ko'paytirish orqali mos ravishda aniqlanadi.
3	Maktabdagi o'quvchilar bilim darajasi	Bu ko'rsatkich maktab o'quvchilarining qay darajada eng yaxshi natijalarni ko'rsatganligi va ularni ayniqsa oliy o'quv yurtlariga tayyorlashga muvaffaq bo'lish darajasi bilan aniqlanadi.
4	Maktab o'quv natijalariga ta'sir qiluvchi omillar	Maktabdan tashqarida ta'limning to'g'ri yo'lga qo'yilganligi va buni akademik muvaffaqiyatga ta'sir qilishi aniqlanadi. O'quvchilarning akademik kechikishini aks ettiruvchi yoshi, otalarning ijtimoiy-professional toifasi, o'quvchilar orasidagi qizlar ulushi ham hisobga olinadi.
5	Maktab faoliyati natijalariga ta'sir qiluvchi omillar	Tashqi ta'sir qiluvchi individual omillarni (yoshi va jinsi, ijtimoiy kelib chiqishi) va maktab tuzilishiga bog'liq bo'lgan omillarni (qizlar ulushi, sinfdan sinfga qolgan o'quvchilar ulushi) birlashtiradigan hisob-kitoblarni o'z ichiga oladi. Maktab samaradorligini baholash uchun uning har bir o'quvchisining muvaffaqiyati taqqoslanadi.
6	Ko'rsatkichlarni nashr qilish shartlari	Ko'rsatkichlarni hisoblashda o'quvchilarning milliy patent diplomining maxsus testlaridan o'tgan baholari bilan o'lchanadigan maktab darajasi hisobga olinadi. O'quvchilarning yarmidan ko'pi yozma imtihonlardan o'tolmasa, kutilgan ko'rsatkichlar e'lon qilinmaydi, bu muvaffaqiyat darajasi, kirish darajasi yoki o'qishni tark etish darajasi deb belgilanadi.

7	Maktablarning kasbga yo'naltirish darajasi	Ushbu ko'rsatkichlar umumiy va texnologik ta'lim bo'yicha ketma-ketliklar, kasbiy ta'limning ixtisoslashgan yo'nalishlari bo'yicha hisoblanadi. Bularga: Menejment va boshqaruv fanlari hamda texnologiyalari; Sanoat va barqaror rivojlanish uchun fan hamda texnologiya; Dizayn va amaliy san'at fani hamda texnologiyasi; Laboratoriya fanlari va texnologiyasi; Sog'liqni saqlash va ijtimoiy fanlar hamda texnologiyalar; Teatr, musiqa va raqs fanlari hamda texnikasi; Mehmonxona va restoran sanoati fanlari hamda texnologiyalari; Kasbiy bakalavr yo'nalishlari kiradi.
	O'quvchilarning ijtimoiy kelib chiqishi	Ota-onaning ijtimoiy-professional toifalari hisobga olinadi va ularning o'zaro bog'liqligi har bir o'quvchiga "ijtimoiy kelib chiqish" ko'rsatkichini belgilash imkonini beradi. Bu o'quvchilarning o'rganish uchun qulay sharoitda yoki yo'qligini aniqlash imkonini beradi. Ushbu ko'rsatkich har bir o'quvchi uchun ma'lum xususiyatlarning (diplom, ota-ona daromadi, madaniy amaliyot, uy-joy sharoitlari va boshqalar) mavjudligini o'lchash imkonini beradi.

uchun ushbu ko'rsatkichlar har yili o'quvchilar soniga qarab o'zgarishi mumkin. Bu esa maktablarning reytingini belgilashda o'zgaruvchan mezonlar bilash ishlashga undaydi. Shuningdek, davlat va xususiy maktablarning reytingi bir xil darajada hisoblanadi. Ushbu mezonlarga muvofiq maktablar o'zlarining faoliyatlarini takomillashtirib boradi va bu maktablarning raqobatbardoshligini belgilab beradi.

Finlandiya qonunlariga ko'ra, bolalar maktabga kirishdan bir yil oldin tayyorgarlikdan o'tishlari kerak. Odatda, tayyorgarlik bola olti yoshga to'lganda boshlanadi. Bola dushanbadan jumagacha kuniga to'rt soat maktabgacha ta'lim muassasasida bo'ladi. Finlandiyada umumiy o'rta maktabda o'qish to'qqiz yil davom etadi. Asosiy umumiy ta'lim olish majburiyati bola o'rta maktab o'quv dasturini to'liq bajarganidan o'n yil o'tgach tugaydi [4].

Finlandiyada ta'lim asosiy umumiy ta'lim qonuni bilan tartibga solinadi. Bundan tashqari, davlat asosiy o'quv dasturi, shuningdek, mahalliy o'quv dasturlari

ishlaydi. Mamalakatda yagona darsliklar mavjud emas, chunki o'qituvchi qaysi darslikdan dars berishni o'zi hal qiladi. Bu esa sifatli o'quv adabiyotlarning o'quv jarayonida foydalanishda raqobatbardoshlikni ta'minlaydi.

O'qituvchilar ota-onalar bilan doimiy aloqada bo'lishadi. Xususan, ular ota-onalar bilan uchrashuvlar tashkil qilib, bolalarining o'zlashtirishi haqida gapirib berishadi. Ko'p maktablar internet orqali ota-onalar bilan aloqada bo'lishadi [5].

O'rta maktabdan keyingi ta'limning eng keng tarqalgan variantlari – bu gimnaziyalar yoki kasb-hunar maktablaridir. Agar o'smir bahorda 9-sinfni yakunlagan bo'lsa, keyingi bosqich ta'lim muassasasiga kirish uchun ariza topshiradi. Gimnaziya bu umumiy ta'lim xarakteriga ega maktab sifatida fanlar o'rta maktabda bo'lgani kabi o'qiladi, lekin ancha murakkab darajadagi sinovdan o'tish talab etiladi. Gimnaziyada o'qish oliy o'quv yurtiga kirish huquqi bo'yicha imtihon bilan yakunlanadi. Gimnaziyada o'qish o'quvchining

imkoniyatlari va xohishlariga qarab 2 yildan 4 yilgacha davom etadi. Shundan so'ng o'quvchi universitetga yoki gimnaziya bazasida kasb-hunar ta'limi beradigan ta'lim muassasasiga kirishi mumkin.

PISA xalqaro baholash tadqiqoti ham Finlandiyada ancha yo'lga qo'yilgan. Uning asosiy maqsadi o'quvchilarning maktab o'quv dasturini o'zlashtirishini baholash emas, balki ularning maktabda olgan bilim va ko'nikmalarini hayotiy vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini baholashdir.

Jyveskila universiteti Pedagogik tadqiqotlar bo'limi bu testni Finlandiyaning 203 ta maktabida o'tkazdi. Tasodifiy tanlov asosida 6451 o'quvchi test jarayonlariga qatnashdi, ularning 91% yuqori natijani ko'rsatdi va o'quvchilarning o'qish, matematik va tabiiy fanlar savodxonligi yuqori darajada bo'lib chiqdi [6].

Finlandiya faqat o'qish savodxonligi bo'yicha OECD (Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti) a'zosi bo'lmagan Shanxay, Koreya davlatlaridan keyingi o'rinlarni egalladi. Matematik ko'nikmalar bo'yicha OECDga a'zo davlatlar orasida 2-o'rinni va barcha ishtirokchilar orasida 6-o'rinni egalladi.

Fin bolalarining matematik savodxonligi ham ancha rivojlangan. Fin o'quvchilari

fazoviy tasavvurlarga ega bo'lish, formulalar bilan ishlash, nostandart figuralarning parametrlarini, maydonlarini topish va eng muhimi bu bilimlarni real vaziyatlarda qo'llashni yuqori darajada amalga oshirishadi.

Finlyandiyalik o'quvchilar, ayniqsa, kerakli ma'lumotlarni topishda, ularni tanqidiy baholashda va o'z fikrlarini izchil taqdim etishda ancha ko'nikmalari shakllangan. Va bu ajablanarli emas, chunki finlarga bolalikdan hodisalar haqidagi turli nuqtayi nazarlarni o'zaro bog'lashni va ularning ma'nosini sharhlashni o'rgatishgan.

PISA xalqaro baholash tadqiqoti natijalariga ko'ra fan testida o'quvchilar kerakli ma'lumotlarni matn, jadval, rasm va diagrammalar bilan tahlil qilishdi. Bundan tashqari, o'smirlar tabiatshunoslik tajribalari natijalarini solishtirishdi, ilmiy tushunchalar va atamalar yordamida atrofda hodisalarni tushuntirishdi. Natijada, finlarning natijasi Shanxaydan keyin ikkinchi bo'ldi.

Xorijiy mamlakatlarning raqobatni tashkil etish borasidagi tajribasi ta'lim sohasidagi eng muhim strategik qarorlarni prognozlash va qabul qilish uchun zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://www.schoolsok.com/france-schools>
2. <https://classement-lycees.etudiant.lefigaro.fr/>
3. <https://www.education.gouv.fr/methodologie-des-indicateurs-de-resultats-des-lycees-11948>
4. <https://www.infofinland.fi/ru/living-in-finland/education/the-finnish-education-system>
5. <https://www.infofinland.fi/ru/living-in-finland/education/child-education/comprehensive-education>
6. <https://finland.fi/ru/zhizn-i-obshchestvo/shkolnoe-obrazovanie-v-finlyandii-po-otsenke-pisa/>

XORIJIY TA'LIM PARADIGMALARINING TA'LIM TIZIMIDAGI O'RNI

N.Ibragimova,
Qoraqalpog'iston Respublikasi
PYMO'MM dotsenti, sots.f.n.d.

Annotatsiya: ushbu maqolada xorijiy ta'lim paradigmalarining o'rni va innovatsiyalarning ta'lim tizimiga joriy qilinishida qiyinchiliklar, shuningdek, Fin ta'limining afzalliklariga e'tibor qaratiladi. Mamlakatimizda ta'lim siyosatining shaffofligi, insonparvarligi va ijtimoiy yo'naltirilganligi, o'quvchilarning ta'lim olishda milliy tashabbus asosida ishlab chiqilayotgan "Namunaviy maktab" konsepsiyasining ahamiyati va uni harakatga keltiruvchi mexanizmlar faoliyati, unda har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim samaradorligiga erishish haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: ta'lim, paradigma, innovatsiya, axborotlashgan jamiyat, intellektual salohiyat, ta'lim siyosati, fin ta'limining xususiyatlari va muvaffaqiyat omillari, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, ta'lim sohasidagi hamkorlik.

Abstract: this article focuses on the role of foreign paradigms in the educational system and the difficulties in introducing innovations into the educational system, as well as the advantages of Finnish education. About the transparency, humaneness and social orientation of the education policy in our country, the importance of the "Model School" concept, which is being developed on the basis of a national initiative in the education of students, and the activities of the mechanisms that put it into motion, and about the achievement of educational efficiency taking into account the individual characteristics of each student. will be discussed.

Keywords: education, paradigm, innovation, information society, intellectual potential, educational policy, characteristics and success factors of Finnish education, person-oriented education, cooperation in the field of education.

Ta'lim tizimi oldida turgan asosiy masala ta'lim sifatini ta'minlash va uning mazmunini boyitish, shuningdek, zamonaviy innovatsion va pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish, jahon tajribasini qo'llashda uning samarasini oshirish va ta'lim sifatini ta'minlash bilan bog'liqligi doim ustuvor yo'nalishlardan biri bo'lgan. Axborotlashgan jamiyatda ta'lim sifatini ta'minlashning yo'nalishlaridan biri barcha ta'lim muassasalarida xorijiy ta'lim paradigmalarining eng taraqqiy etgan ta'lim usullarini tatbiq etish zarurati tug'iladi.

Ta'lim paradigmalari o'zlarining shakllanishi va rivojlanishining uzoq tarixiy yo'lini bosib o'tgan. Hozirgi vaqtda tadqiqotchilar ta'lim nazariyasi va amaliyotini yangilash uchun paradigma yondashuviga faol ravishda murojaat qilmoqdalar.

Tadqiqotchilar ta'limning turli paradigmalarini ishlab chiqishmoqda, ba'zi ta'lim yo'nalishlari modernizatsiyalashtirilmoqda. Ta'lim paradigmalarining soni juda ko'p.

Bu borada pedagog va madaniyatshunos olim A.S.Zapesotskiy ta'lim paradigmalari evolyutsiyasining tarixiy yo'lini kuzatish-

ga imkon beradigan quyidagi malakalarni aniqlaydi: irratsional-ezoterik yoki intuitiv diskursiv; xulq-atvor, analitik-ratsional, pragmatik, madaniy-dialogik, gumanitar, shaxsga yo'naltirilgan, tanqidiy-emansipator, postmodern va boshqalar [1; 54].

“Paradigma” atamasini ilmiy muomalaga sotsiolog T.Kun kiritgan bo'lib, u ilmiy faoliyatda muammolarni qo'yish va ularni hal qilishning dastlabki konseptual sxemasi yoki modeli sifatida talqin etadi [2; 11].

Ensiklopedik lug'atlarda esa (yunoncha paradigma – “misol, namuna, model”) paradigma tushunchasi ilmiy jamoatchilik tomonidan qabul qilingan oqilona ilmiy faoliyat modeli hisoblanadi; ta'lim tizimida paradigma – bu ta'lim dasturlarini belgilaydigan g'oyalar va tushunchalar to'plami sifatida tushuntiriladi.

“Paradigma” tushunchasining zamonaviy talqinida biz uning turli talqinlariga duch kelamiz. Ba'zilar ta'lim paradigmasini yetakchi g'oya deb atashadi; ayrimlar – boshlang'ich tamoyillar tizimi; uchinchi – aniq tushuncha; to'rtinchi – transformatsiyalarning umumiy yo'nalishi va boshqalar kabi bir necha tushunchalarni beradi.

“Ta'lim paradigmasi” tushunchasining mazmunini zamonaviy tizim-faollik yondashuvi doirasida ochib, har qanday faoliyat paradigmasining bir qismini “nazariya”, “model”, “muammo”, “namuna” kabi me'yoriy kategoriyalarning ma'lum bog'liqliklari va mustaqilligini ko'rishimiz mumkin. Shunday qilib, ta'limdagi paradigma, ta'lim turli tarixiy davrlarda o'z paradigmalariga va o'ziga xos tuzilishga ega bo'lgan murakkab mustaqil, ochiq nazariy va amaliy faoliyat tizimi ekanligini hisobga olish kerak.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim paradigmasining vujudga kelishi ta'lim tizimida insonparvarlik tamoyillariga asoslangan yangi dunyoviy madaniyatni yaratish uchun dastlabki shartlarning yuzaga keli-

shi bilan bog'liq jarayon hisoblanadi. Uning doirasida ta'limning tarkibiy qismlarining vazifalari belgilanadi. Insonparvarlik qadriyatlari va bilimlari zamonaviy ta'limning gumanitar paradigmasining rivojlanishini ta'minlaydi, bu global o'zgarishlar sharoitida kelajakda uning rivojlanish vektorlarini eng yaxshi tarzda belgilab beradi [3; 26].

O'zbekiston Respublikasida oxirgi yillarda ta'lim tizimida keng imkoniyatlar yaratilishi xorijiy ta'lim paradigmalaridan fin ta'lim tizimi asosida o'quvchilarni ijtimoiylikka va insonparvarlik ruhida bilim olish yo'lga qo'yila boshladi. Har bir davlatning o'ziga xos ta'lim tizimi mavjud bo'lib, uning progressiv rivojlanishi, taraqqiyoti va ijtimoiy farovonligi ko'p jihatdan davlat tomonidan yaxshi yo'lga qo'yilganligiga bog'liq. Besh milliondan sal ko'proq aholisi bo'lgan kichik mamlakat Finlyandiyada ta'limning o'ziga xos xususiyatlari bir necha bor pedagoglarning tadqiqot obyekti muhokama mavzusiga aylanib bormoqda (G.R.Islakaeva, I.E.Lyskova, M.B.Ponyavina, I.S.Pozdeeva, E.E.Sin, M.F.Solovyeva, M.V.Yushkova, K. Huusko va b).

O'zbekistonda ta'lim jarayonini tashkil etishga jiddiy e'tibor qaratilishining sababi turli darajadagi ta'lim natijalarining yuqoriligi, ta'lim samaradorligining umume'tirof etilayotganligidir. Finlyandiya ta'lim tizimi zamonaviy dunyoda eng samarali tizimlardan biri bo'lib, uning yuqori darajasini ta'minlash mamlakat milliy strategiasining ustuvor yo'nalishi hisoblanadi. Xalqaro o'quvchilarni baholash dasturiga ko'ra, Finlyandiya ta'limi bir necha yillardan buyon dunyodagi yetakchi ta'lim muassasalaridan biri bo'lib kelgan [4].

Shu nuqtayi nazardan, Finlandiyada o'quvchilarning nafaqat bilim darajasi, balki har birining o'sishi uchun sharoit mavjudligi ham baholanadi. Finlyandiyada ta'lim o'quvchilarga yo'naltirilgan yonda-

shuv asosida qurilgan va jarayonning barcha ishtirokchilari o'zlarini teng darajada qulay his qiladigan muhitni yaratishga qaratilgan. Yuqorida aytib o'tilgan sabablarga ko'ra, Finlyandiya ta'limini o'rganish ushbu mamlakatning ijobiy tajribasini modernizatsiyalash O'zbekiston ta'lim tizimiga bosqichma bosqich o'tkazish juda muhim. Bu esa ta'limning ijtimoiyligini va insonparvarligini ta'minlashga hissa qo'shadi.

O'zbekistonda Finlyandiya ta'limining xususiyatlarini va uning muvaffaqiyatlarini belgilovchi omillarni o'rganish uchun bir qator usullar qo'llanilgan. Bu usullar me'yoriy hujjatlarni nazariy tahlil qilish, tadqiqot muammosi bo'yicha ilmiy nashrlar, olingan ma'lumotlarni sintez qilish, taqqoslash, umumlashtirishni o'z ichiga olgan. Shuningdek, O'zbekistonlik bir qancha tadqiqotchilar Finlyandiyada bo'lib, mahalliy ta'lim tizimida qo'llash uchun eksperiment maktablari davlat tomonidan tashkil qilinib berilgan.

Hozirgi vaqtda jamiyatning axborotlashgan rivojlanish davriga kirishi bilan, axborot eng qimmatli mahsulotga aylangan va ta'limning asosiy natijasi, umumiy o'rta ta'limning yangi standartini ishlab chiquvchilarga ko'ra, ta'lim tizimini yangilash zarurligini ko'rsatadi. Bu esa o'qituvchi va o'quvchi shaxsida ta'lim jarayoniga kompetentsiyaviy yondashuvni va pedagogik mahoratni shakllantiradi. Ko'pchilik tadqiqotchilar fikricha, baxtga qarshi davlat tomonidan ta'limga kiritilayotgan innovatsiyalar ta'lim jarayonini boshqarish avtoritar ta'lim tizimini o'ziga stereotiplar sifatida meros qilib olganligi yangi paradigmalarni o'zlashtirishda qiyinchilik va to'siq bo'lib qolayotganini ta'kidlaydilar.

Bu qiyinchiliklar orasida:

- maqsadlilik, izchillik, bashoratlilik va boshqalar kabi boshqaruv xususiyatlarining yo'qligi;

- har qanday yoki barcha boshqaruv harakatlarining (rejalashtirish, tashkil etish, motivatsiya, nazorat) yomon bajarilishi;

- boshqaruv funksiyalarini aniqlashning nomukammalligi (boshqaruv mazmuni);

- maktab tashkiliy tuzilmasining yetarli darajada moslashuvchanligi va harakatchanligi;

- tashkiliy boshqaruv mexanizmining optimal emasligi;

- moliyalashtirishning yetishmasligi (turli didaktik materiallarni qo'llash uchun qog'oz, marker, skotch);

- boshqaruvchi kadrlar malakasining yetarli emasligi (interfaol metodlardan samarali foydalana olmasligi, o'quvchilarni jamoaviylik va guruhlarda ishlatish tajribasizligi);

- aholining ta'limga bo'lgan ehtiyojlari yetarli darajada aniqlanmaganligi va xabardor qilinmaganligi;

- bitiruvchilarning o'ylangan modellari-ning yo'qligi;

- axborot ta'minotining yetishmasligi (internet tarmoqlariga to'liq ulangan bo'lishiga qaramay, ko'pchilik maktablarda videoproyektor, elektron taxta, pinboard taxtalar, kompyuterlar, o'quvchilarning planshet va telefonlardan foydalana olmasligi);

- boshqaruv faoliyatini ilmiy, uslubiy, konseptual qo'llab-quvvatlash (darsliklarga qo'shimcha adabiyotlar, o'qituvchilar uchun uslubiy qo'llanmalarning yetishmasligi), boshqaruv ta'limi kabilarning yetishmasligi eng ko'p uchraydigan yechimini kutayotgan to'siqdir.

Barcha qiyinchilik va to'siqlarga qaramay, mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy hayotida ro'y berayotgan o'zgarishlar, ta'lim muassasalari faoliyatida sezilarli darajada islohotlar amalga oshirilmoqda:

- tashabbuskorlik, ijodkorlikni namoyon etishda katta imkoniyatlar mavjud (qo'shimcha haq to'lash, rag'batlantirish, ustamalar);

- innovatsiyalarga nisbatan sezgirlikni oshirish;

- ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'ziga xos qobiliyatlari va xususiyatlarini rivojlantirishga yo'naltirish kuchaytirilib borilmoqda (respublika va xalqaro olimpiadalarda ishtiroki).

Davlatimiz tomonidan sifatli ta'lim tizimini shakllantirishga qaratilayotgan islohotlar asosida "Zamonaviy maktab" milliy ta'lim tashabbusida zamonaviy maktabning asosiy vazifalari aniq belgilab berilgan va har bir o'quvchining qobiliyatini yuzaga chiqarish, munosib va vatanparvar insonni, yuqori texnologiyali raqobat dunyosida hayotga tayyor shaxsni tarbiyalashga katta e'tibor qaratildi. Ushbu maktab ta'limi tizimida o'quvchilar faol, kreativ fikrlash, kommunikativlik munosabatlar tashkil qila olish, jamoada birga ishlay olish qobiliyati (kollaborativlik), tanqidiy fikrlash, kasbni to'g'ri tanlash, mustaqil ravishda o'z oldiga jiddiy maqsadlar qo'yish va ularga erishish, turli hayotiy vaziyatlarda noan'anaviy yechimlarni topish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak.

Yangi O'zbekistonning "Namunaviy maktab" loyihasi asosida qurilayotgan zamonaviy maktablarida ta'lim sifatini baholashda nafaqat bilim, balki o'quvchi shaxsining tabiat, xalqlar, madaniyatlar, dinlarning birligi va xilma-xilligidagi dunyoga yaxlit ijtimoiy yo'naltirilgan qarashni o'zlashtirishga qaratiladi.

Xulosa o'rnida ta'kidlashimiz mumkin-ki, globallashtirish jarayonida va axborotlash-

gan jamiyatda o'quvchilarga umumiy ta'lim tizimida ma'lum miqdorda bilim berishning o'zi yetarli emas, faol o'quv jarayoni tashkil qilish ularning mustaqil qarorlar qabul qila olishlariga to'siq bo'lmaslik, o'zgaruvchan hayot sharoitlarida moslashuvchanlik qobiliyatlarini ta'minlashga qaratilgan bo'lishi kerak. Ushbu paradigmaning tatbiq etilishi maktab o'quvchilarining ilmiy dunyoqarashini shakllantirish, ularning ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini tarbiyalash, axborotlashgan jamiyatda raqobatbardosh mutaxassisni tayyorlash muammolarini hal qilish imkonini beradi.

Milliy tashabbus asosida O'zbekiston ta'lim tizimida davlat strategik vazifalarni belgilagan: ta'limning yangi innovatsion va integral paradigmasi o'quvchilarni o'qitishning yangi shakllari va usullarini ishlab chiqish hamda amalga oshirish, o'quvchilarning faolligini, tashabbuskorligini, ijodkorligini, muloqot qilish qobiliyatini, butun hayotini o'rganish qobiliyatini rivojlantirishga imkon beradi. Xorijiy ta'lim paradigmalarining ta'lim tizimiga kirishi bu paradigmalarni to'g'ridan-to'g'ri moslashtirish yoki bevosita targ'ib qilish degani emas, aksincha, milliy mentalitetimizdan kelib chiqib, insonparvarlik ruhida o'quvchi yoshlarimizning dunyo yoshlari bilimlari bilan raqobatbardoshligiga erishish va o'z bilimlariga bo'lgan ishonchni oshirish orqali davlatimizning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy va ma'rifiy sohalarni yaxshilashga qaratilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Запесоцкий А.С. Образование: философия, культурология, политика. – М., Наука. – 2002. – С. 54.
2. Кун Т. Структура научных революций // Сост. В.Ю.Кузнецов; Пер. с англ.: И.З.Налетов, В. Н. Порус, А.Л. Никифоров, О.А.Балла. – М., 2002. – С 11.
3. Малинин В.А. Парадигма образования в контексте общества знаний. Инновации в образовании // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2012, № 3 (1), – С. 25-29.
4. Knowledge and skills for life. First results from the OECD programme for international student assessment (PISA) 2000. OECD 2001. – 322 pp.
5. Дубаков А.В., Оларь Ю.В., Кузьменкина Е.В. Образование в Финляндии: феномен успеха // Мир науки. Педагогика и психология, 2021 №2. Том 9.

YAPONIYADA MAKTAB BOSHQARUV TIZIMI: TA'LIM JARAYONLARINI TASHKIL ETISH

T.Xalilov,
A.Avloniy nomidagi
PKRYMO'MTI tayanch doktoranti

Annotatsiya: ushbu maqolada yapon maktablarda o'quv jarayonlarining tashkil etilishi, ta'lim samaradorligi va sifatini boshqarish usullari, maktab boshqaruv jarayonlari, yutuqlar va kamchiliklar haqida fikrlar bildirilgan.

Kalit so'zlar: maktab boshqaruvi, ta'lim jarayonlari, ta'lim samaradorligi, ta'limga samarali yondashuv.

Abstract: in this article, opinions are expressed about the organization of educational processes in Japanese schools, methods of educational efficiency and quality management, school management processes, achievements and shortcomings.

Keywords: school management, educational processes, educational efficiency, effective approach to education.

Yaponiya ta'lim tizimi nafaqat Sharq dunyosida, balki butun jahonda eng yaxshi ta'lim tizimlari qatoridan o'rin olgan. Barcha ta'lim tizimi rivojlangan ta'lim tizimiga ega davlatlarda bo'lgani kabi Yaponiyda ham ta'lim islohotlari uzoq muddatli davrni o'z ichiga oladi. Yaponiyada zamonaviy maktab tizimi islohoti 1870-yillarda boshlanib, bevosita bugungi kunga qadar davom etib kelmoqda [1].

2015-yilgi PISA xalqaro sinovlarida yaponiyalik o'quvchilar umumiy hisobda uchinchi[5], 2018-yilgi sinovlarda esa to'rtinchi o'rinlarni band etishdi[6]. Zamonaviy ta'lim tizimida Yaponiya nafaqat xalqaro imtihonlardagi natijalar orqali, balki ta'lim tizimidagi o'ziga xosliklar orqali ham ko'plab ta'lim mutaxassislari va tadqiqotchilarining e'tibor va e'tiroflariga sabab bo'lmoqda.

Albatta, yapon ta'lim tizimining bugungi muvaffaqiyatlariga qisqa davr ichida

erishilmagan hamda muvaffaqiyatlarga yagona omilni sabab qilib ko'rsatish mumkin emas. Ammo yaponlarga xos ba'zi an'analar va madaniyat yapon ta'lim tizimining eng yaxshilar qatorida bo'lishiga xizmat qiladi. Misol uchun, ta'lim tizimining yaxshi boshqaruvga ega ekanligi va jozibadorligi sababli bugungi kunda Yaponiya dunyodagi eng savodli aholiga ega hisoblanib, savodsizlik darajasi 0% ga tengdir. Shuningdek, tadqiqotlarga ko'ra, yaponiyalik o'quvchilarning 85%i maktabda o'zlarini baxtli his qilishadi [7]. Albatta, bunday yuksak natijalar ortida maktab ta'lim tizimining a'lo darajada tashkil etilganligi, maktab boshqaruvining mukammalligi, ta'lim jarayonlarining jozibadorligi, o'quvchilarni to'g'ri yo'naltirish hamda sifatli ta'lim kabi omillar turibdi. Biz ushbu tadqiqot ishida yapon maktablaridagi o'quv jarayonlarini tashkil qilish shakli, ta'lim muassasasini boshqarish usullari, bir so'z bilan aytganda,

ta'lim sifatini oshirishda boshqaruvning yapon tajribasini ko'rib chiqishga harakat qilamiz.

Yaponiyadagi maktab ta'limi AQSh modeliga asoslangan yagona yo'nalishli maktab tizimi sifatida ishlab chiqilgan. Ko'pgina OECD (Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti) mamlakatlarida bo'lgani kabi Yaponiyada ham maktab rahbarlari tajribali sobiq o'qituvchilar bo'lib, ular ba'zi qo'shimcha tayyorgarlik talablariga javob beradi. Maktab rahbari bo'lishni istagan o'qituvchilar amaliy bilimlarini mustahkamlash va nazariy bilimlarni rivojlantirish uchun Ta'lim bo'yicha Professional Oliy maktabga kirishlari kerak. Ushbu aspirantura maktabi "Maktab rahbari (o'rta martaba asosiy o'qituvchilar tarkibi)" bo'lish uchun o'qitish bo'yicha magistr darajasini beradi. Keyin maktab rahbarlaridan yetakchilik nazariyalarini o'zlashtirishlari va maktabdagi yetakchilik rolini bajarish, shuningdek, mahalliy hamjamiyatlarni yaqinlashtirish uchun zarur bo'lgan amaliy ko'nikmalarni namoyish etishlari kutiladi. 2007-yilda "Maktab ta'limi to'g'risida"gi qonun qayta ko'rib chiqilgandan so'ng, maktabning samarali boshqaruvini ta'minlash uchun uchta yangi lavozim joriy etildi: katta direktor o'rinbosari, katta o'qituvchi va yuqori malakali o'qituvchi. Maktab rahbarlarining tor ta'riflari faqat yuqori darajadagi boshqaruvni (maktab direktori, katta direktor o'rinbosarlari va direktor o'rinbosarlarini) o'z ichiga oladi, kengroq ta'riflar esa katta o'qituvchilar va bosh o'qituvchi kabi o'rta bo'g'in rahbarlarini ham o'z ichiga oladi [2].

Maktabda katta o'qituvchi, yuqori malakali o'qituvchi va katta direktor o'rinbosari roli ixtiyoriydir. Katta direktor o'rinbosari boshqaruvning bir qismidir va bu lavozimga kirish prefektura darajasida imtihondan o'tishni talab qiladi. Katta

o'qituvchi boshqaruvga yaqin vazifalarni bajarishi sababli, katta o'qituvchi bo'lish uchun prefektura darajasida ba'zi imtihonlar ham talab qilinadi.

Yaponiyalik o'quvchilar muvaffaqiyatining bir qismi maktablarda ta'limning yaxlit yondashuvidan kelib chiqadi. Ota-onalarning hamjamiyat bilan muloqoti va ular bilan munosabati o'quvchilar uchun maktab hayotini boy va rang-barang qiladi va o'quv dasturining to'liq bo'lishiga hissa qo'shadi. Bundan tashqari, maktab faoliyatini baholash va baholash jarayoni maktablarni doimiy ravishda takomillashishga undaydi, ayniqsa, o'rganish uchun qulay muhitni kafolatlaydi[2].

Yapon modeli "butun bola ta'limi" (o'quvchilarning kognitiv, ijtimoiy, hissiy va jismoniy rivojlanishi) konsepsiyasi atrofida aylanadi, bunda boshqa tizimlar faqat bola rivojlanishining ikki yoki uch o'lchoviga e'tibor qaratishi mumkin. Bunga erishish uchun Yaponiya o'quv dasturida hissiy intellektni rivojlantirishga qaratilgan ta'limning kognitiv bo'lmagan jihatlari o'z ichiga olgan "Tokkatsu" tushunchasi kiritilgan. Xususan, Tokkatsu ta'lim faoliyati bo'lib, unda maktab va sinflar "jamiyat" sifatida qaraladi. Guruh faoliyati orqali bolalarda mustaqil va amaliy munosabatlar shakllantirilib, ularda yaxshi guruh hayotini qurish va shaxsini rivojlantirish imkonini beradi. Tokkatsuning asosiy tamoyillari bolalar tomonidan boshlangan faoliyatni rag'batlantirish, o'z-o'zini rag'batlantirish, hamkorlikda o'rganish va amalda o'rganishni o'z ichiga oladi.

Sinflarda o'quvchilar sonining ko'p bo'lishiga qaramay, yapon maktablari o'rganish uchun qulaydir.

Yaponiyalik o'quvchilarning 91 foizi hech qachon yoki faqat ba'zi sinflarda o'qituvchining gapiga quloq solmasliklarini (OECD o'rtacha 68 foizga nisbatan)

va 92 foizi o'qituvchilari hech qachon yoki faqat ba'zi darslarda o'quvchilar joylashishini kutishga to'g'ri kelishi aniqlandi (OECD o'rtacha 71%). Yaponiyadagi boshlang'ich va to'liq o'rta maktablardagi sinflar OECD mamlakatlaridagi eng katta maktablardan biridir. 2014-yilda Yaponiyadagi boshlang'ich sinfdagi o'rtacha 27 nafar o'quvchi bor edi, bu OECD mamlakatlari bo'yicha ikkinchi eng katta sinf (o'rtacha 21 o'quvchi). O'rta maktabning o'rtacha sinfi 32 o'quvchini tashkil etdi, OECDda eng yuqori (o'rtacha 23 o'quvchi).

Uchta islohot, xususan, samarali maktab va jamiyat hamkorligi uchun zarur bo'lgan siljishlarni amalga oshirishga qaratilgan:

- “Team Gakkou” [maktab bir jamoa], maktab boshqaruv tuzilmalari va faoliyatini o'zgartiradigan yangi islohot;
- So'nggi o'n yil ichida asta-sekin amalga oshirilgan yangi maktab kengashlari bilan jamoat maktablarini yaratish;
- “Chiiki Gakkou Kyoudou Honbu”, maktablar va mahalliy jamoalar o'rtasidagi

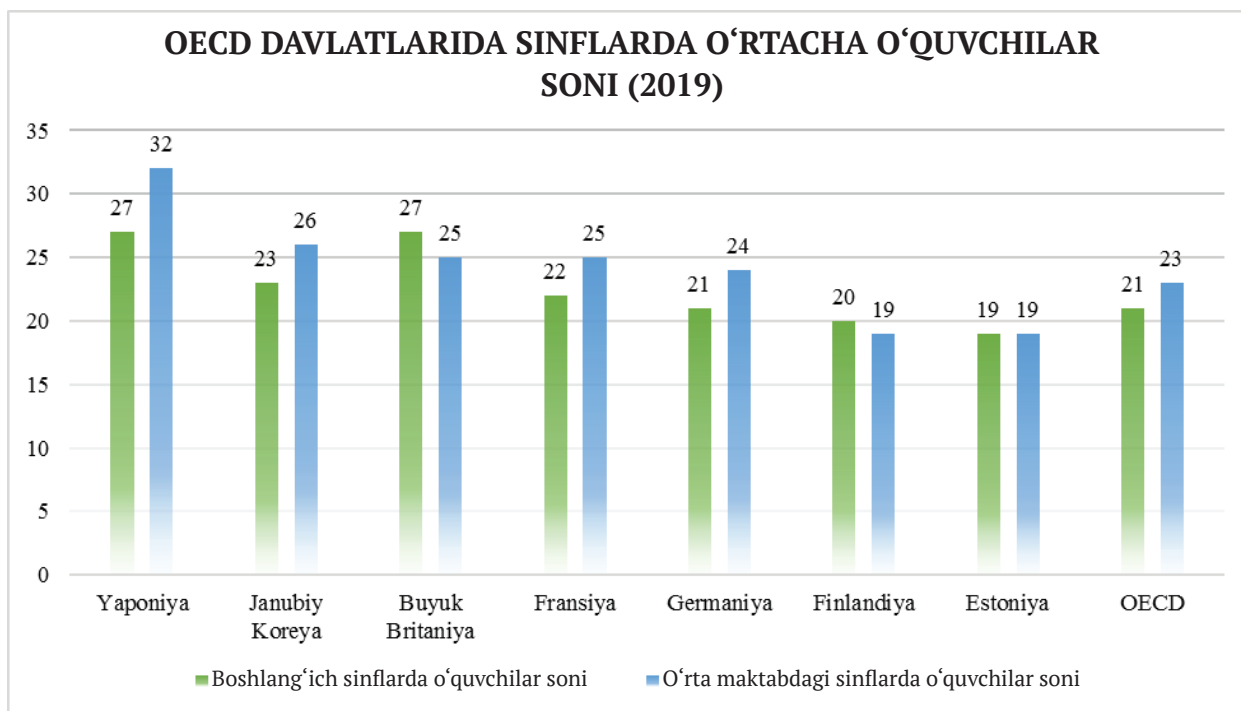
hamkorlikni rivojlantirish uchun mo'ljallangan hamkorlik tarmog'i.

Ta'limga samarali yondashuvlar.

Yaponiyada o'rtacha sinflarda o'quvchilar soni 35-45 nafarni tashkil etadi, bu esa OECD mamlakatlari bilan solishtirganda ancha ko'pdir va bu sinflar dunyodagi eng yuqori natijalarga erishgan o'quvchilarni tarbiyalaydi.

Bu qanday amalga oshiriladi?

Yapon o'qituvchilarining asosiy maqsadi o'quvchilarni chuqur o'rganishga jalb qilishlari kerak. Yaponiya tashqarisidagi odamlar yapon maktablarini tinch va o'qituvchining aytganlarini so'zsiz bajaradi deb o'ylashadi. Lekin bu haqiqat emas. So'nggi yillarda Yaponiyaga tashrif buyuruvchilar boshlang'ich maktablar shovqin darajasi ko'pincha boshqa OECD sinflarida mavjud bo'lganidan ancha yuqori ekanligini, maktabni qizg'in suhbat va kulgi sadosi to'ldirib turishini ko'p e'tirof etishadi.

Manbaa: <https://www.compareyourcountry.org/education-at-a-glance-2021/en/6/all/default>

Yuqoridagi ko'rsatkichlar shuni aks ettiradiki, yapon maktablari bir sinfda o'qiydigan o'quvchilar soni bo'yicha yuqori o'rinlarda turadi.

Qanday qilib dunyoning boshqa ko'plab mamlakatlaridagi o'qituvchilar uchun 25 o'quvchini bir xil sinflarga jalb qilish juda qiyin bo'lganida Yaponiyada bitta o'qituvchi 35 yoki undan ortiq o'quvchini boshqarib bo'lmaydigan xilma-xil sinfga jalb qilishi mumkinligi haqida savol tug'ilishi mumkin. Javob yapon ta'limi muvaffaqiyatining kalitlaridan biridir. G'arb dunyosidagi o'qituvchilardan farqli o'laroq, ko'plab yapon o'qituvchilari nisbatan katta sinflarni qabul qilgan, chunki ko'proq o'quvchilar kengroq muammolarni hal qilish strategiyalarini ishlab chiqishlari va boshqa o'quvchilardan o'rganishlari mumkin hamda ko'proq o'quvchilar tomonidan yaratilgan turli g'oyalar jonli muhokamalar uchun ishlatilishi mumkin. Masalan, darslarda laboratoriya tajribalari natijalari kengroq bo'ladi, ulardan tadqiqot uchun ham foydalanish mumkin. Bu esa muammolarni hal qilish strategiyalari va o'rganilayotgan mavzularni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Bu yapon o'qituvchilariga darsni rejalashtirish uchun ko'proq vaqtga ega bo'lishlari, boshqa o'qituvchilar bilan ishlashlari, individual yordamga muhtoj o'quvchilar bilan yakkama-yakka ishlashlari va darsni o'rganish bilan shug'ullanishga ham imkon beradi, bularning barchasi o'quvchilar uchun natijalarni yaxshilaydi [3].

Yuqoridagilar bo'yicha shuni aytish mumkinki, yapon maktablarida bir sinfda o'quvchilarning soni ko'p bo'lishi turli omillarga bog'liq. Bir sinfda o'quvchilar sonining ko'p bo'lishi o'quvchilardan mavjud muammolar bo'yicha turli yechimlar va strategiyalar qabul qilish va o'zaro fikr almashuvning yaxshilanishi bilan izohlanadi. Ayni holatda esa bu omil bevosita

o'qituvchilarning maktablardagi ish soatlarining ortib borishiga sabab bo'ladi.

Bularning barchasi so'nggi o'n yil ichida yapon siyosatchilari sinflar sonini OECD o'rtacha darajasiga yaqinlashtirishga harakat qilishdi. Bu pedagoglar uchun yaxshi signal bo'lishi mumkin, ammo bu o'quvchilar sonini kamaytirish va demografik ko'rsatkichlar bilan bog'liq muammolarga sabab bo'lishi kutilmoqda. Umuman olganda, ta'limdagi muvaffaqiyatlar har doim ham sinflar o'lchamiga yoki ularni qisqartirishga bog'liq emas. Aslida, PISA natijalari shuni ko'rsatadiki, yuqori natijalarga erishgan davlatlar odatda sinflar hajmidan ko'ra o'qitish sifatini birinchi o'ringa qo'yishadi. Masala shundaki, Yaponiyada sinflar sonining qisqarishi ta'limga qo'shimcha davlat investitsiyalarining katta qismini o'zlashtirdi. Bu esa ta'limdagi boshqa sohalarga (o'qituvchilarning oylik maoshlari) ajratilishi kerak bo'lgan mablag'larning yetishmovchiligiga sabab bo'ldi.

Tadqiqotchilarning fikricha, yapon ta'lim tizimida o'qituvchilarning ish soatlari borgan sari oshib bormoqda. Buning sabablaridan biri sifatida bugungi kunda yapon umumta'lim maktablarida o'qituvchilarning maktab boshqaruv ishlariga ko'p jalb etilishi bo'lmoqda. Maktabning jamiyatlardagi roli qanchalik kengaygan bo'lsa, o'qituvchilarning burch va mas'uliyati shunchalik ko'payadi va kengroq bo'ladi. O'qituvchilar asosan sinfga tayyorgarlik, baholash, maktab tadbirlari, ta'lim mazmuni bo'lgan klublar faoliyati bilan shug'ullanishardi. Biroq, bugungi kunda o'qituvchilar nafaqat o'qituvchilar, balki ma'muriy xodimlar ham hisoblanishadi. 2006-yilda o'qituvchilarning haftalik dars soatlari 42 soatni tashkil etgan bo'lsa, 2013-yilga kelib bu ko'rsatkich 53.9 soatni tashkil etmoqda [4]. Albatta, bu o'zgarishlar o'qituvchilarning darsga tayyorgarlik sifati

hamda sog'liq bilan bog'liq muammolarga sabab bo'lmoqda.

Yapon maktablaridagi yana bir o'ziga xos narsa bu imtihonlarning o'ta darajada qiyinligi hisoblanadi. Biroq, o'rta maktablar va universitetlarga kirish imtihonlari eng mashaqqatlisidir. Butun mamlakat bo'y-lab o'quvchilar hatto bu testlarni "shiken jigoku" deb atashadi, bu "imtihon jahan-nami" deb tarjima qilinadi. Ko'pgina yapon o'quvchilari ushbu imtihonlarga o'qishga yordam berish uchun maktabdan keyingi ustaxonalarga yozilishadi va yosh bola-lar ushbu kurslardan birini tugatgandan so'ng, kechasi uyga ketayotganini ko'rish odatiy hol. Ota-onalar, shuningdek, ushbu imtihonlarga tayyorgarlik ko'rish uchun o'quvchilarni maxsus "Kram maktablari"ga yozadilar.

Ushbu imtihonlarning natijalari na-faqat o'quvchining akademik martabasini belgilaydi, balki ularning ish istiqbollariga ham katta ta'sir ko'rsatishi mumkin. Af-suski, ushbu imtihonlardan o'tish darajasi atigi 50-70% ni tashkil qiladi. O'quvchilar imtihonni qayta topshirishlari mumkin, ammo keyingi yilda. Biroq, ko'plab o'quv-chilar uchun imtihondan o'tmaslik, ular o'zlari tanlagan universitetga kira olmas-ligini anglatadi, bu esa bunday akademik fikrlaydigan madaniyatda halokatli bo'li-shi mumkin. Ushbu imtihonlarda muvaf-

faqiyat qozonish bosimi, ularning qiyin-ligi bilan birgalikda, afsuski, Yaponiyada 14-19 yoshli o'quvchilar orasida o'z joni-ga qasd qilish darajasi hayratlanarli dara-jada yuqori bo'lishiga olib keldi. Yaponiya so'nggi yillarda bu tendentsiyani jilovlash uchun qadam tashladi[8].

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkin-ki, yapon o'qituvchi va o'quvchilari o'z ustilarida ishlash bo'yicha dunyoda eng oldingi o'rinlarda turadi. Yapon o'quv-chilarining muvaffaqiyatlaridagi asosiy sabablar: o'qituvchilarning professional-ligi, maktabdan keyingi darslarning mu-kammal ishlashi hamda o'quvchilarning ota-onalari tomonidan farzandlar ke-lajagiga g'amxo'rlik qilinishidir. Yapon ta'lim tizimining rivojlanish taraqqiyot yo'lida G'arb davlatlari modelidan, jumla-dan, AQSH modeliga asoslangan yagona yo'nalishli maktab tizimi sifatida ishlab chiqilgan.

Shuningdek, qator yutuqlarga qara-masdan, yapon ta'lim tizimining kam-chiliklari ham mavjuddir. Tadqiqotchilar-ning fikricha, haddan ziyod uzoq muddat-li maktab va maktabdan tashqari darslar, shuningdek, o'quvchilarga yuklanayotgan og'ir akademik mas'uliyat hamda oliy ta'lim muassasalariga kira olmaslik xavo-tiri o'quvchilarda kuchli ruhiy zo'riqish-larni keltirib chiqarmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Yamanaka Sh., Suzuki K. Japanese Education Reform Towards Twenty-First Century Education. – Japan., 2020.
2. OECD: Reviews of National Policies for Education, Education Policy in Japan: Building Bridges towards 2030, 2015.
3. OECD (2012), Lessons from PISA for Japan, Strong Performers and Successful Reformers in Education, OECD Publishing.
4. Kimura D., Tatsuno M. Advancing 21st Century Competencies in Japan. Center for global education. 2017.
5. Internet manzillari.
6. <https://factsmaps.com/pisa-worldwide-ranking-average-score-of-math-science-reading/>
7. <https://www.statista.com/chart/7104/pisa-top-rated-countries-regions-2016/>
8. <https://novakdjokovicfoundation.org/interesting-facts-about-japanese-school-system/>
9. <https://www.internations.org/japan-expats/guide/education>

PEDAGOGIK TA'LIM TIZIMI

SALOHİYATI VA PEDAGOG KADRLAR TAYYORLASH MUAMMOSI

I.Xo'jamov,

*Avloniy nomidagi pedagoglarni kasbiy rivojlantirish
va yangi metodikalarga o'rgatish milliy-tadqiqot instituti
mustaqil izlanuvchisi*

N.Odinayeva,

*A.Avloniy nomidagi pedagoglarni kasbiy rivojlantirish
va yangi metodikalarga o'rgatish milliy-tadqiqot instituti
mustaqil izlanuvchisi*

Annotatsiya: jamiyatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar, ta'limga oid yangiliklar pedagogik faoliyatni yanada takomillashtirib, o'qituvchilarning jamiyatdagi mavqeyi sezilarli darajada o'sishini ta'minlamoqda. Maqolada O'zbekistonda mavjud pedagogik ta'lim tizimi salohiyatini yanada rivojlantirish zamon talabi ekanligi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: sivilizatsiya, pedagogika, o'qituvchi, qadriyatlar, malaka oshirish, raqobat, ta'lim, tendensiya, maktab, strategiya.

Abstract: reforms implemented in our society, educational innovations further improve pedagogical activity and ensure a significant increase in the status of teachers in society. The article suggests that further development of the potential of the existing pedagogical education system in Uzbekistan is the need of the today.

Keywords: civilization, pedagogy, teacher, values, professional development, competition, education, tendency, school, strategy.

Sivilizatsion rivojlanishning hozirgi bosqichida madaniyatlarning intensiv o'zaro ta'siri va interpenetratsiyasi, ijtimoiy muammolarni globallashtirish, o'zaro bog'liqlik va xalqaro raqobatni oshirish sharoitida ta'limni modernizatsiyalash jamiyatni yangilashda yetakchi omil bo'lib hisoblanadi va dunyoning ko'plab mamlakatlarida amalga oshiriladi.

Ikkinchi umumjahon global ijtimoiy-tarixiy o'zgarishlarning xususiyati ijtimoiy taraqqiyotning jadallashuvi bilan bevosita bog'liq bo'lgan ijtimoiy mehnatning o'zida ham moddiy, ham ma'naviy sohadagi tub

o'zgarishlarni keltirib chiqardi. Zamona-viy dunyoda biz ijtimoiy mehnat va inson hayoti rivojlanishining ikki qarama-qarshi tendensiyasi bilan shug'ullanamiz: birinchisi – munosabatlarni shaxsiylashtirish, mehnat va ijtimoiy munosabatlarning rasmiylashtirilishi; ikkinchisi – birinchiga qarshi, kam bo'lmagan kuchli tendensiyalar – shaxsiy omil rolining oshishi, fan intensivligining intellektual funksiyalari.

Zamonaviy sharoitda o'qituvchilarni tayyorlash tizimi samarali bo'lishi uchun o'qituvchilar ta'limining maqsadlarini, uning mazmuni va texnologiyalarini umu-

miy ta'lim amaliyotining rivojlanishini belgilaydigan tendensiyalarga mos ravishda o'zgartirishi va ma'lum ma'noda undan o'zib ketishi kerak.

Umumiy ta'limning rivojlanish tendensiyalarini tahlil qiladigan bo'lsak, bo'lajak o'qituvchilarda, ularning maqsadli yo'nalishlarida va ishlash usullarida ko'p jihatdan ularning zamonaviy yondashuvlariga o'xshamasligi haqida juda o'rinli xulosa chiqarishimiz mumkin. Ularning asosiy farqi bilimlarni ko'chirib o'tkazishga emas, balki o'quvchilarning rivojlanishiga yo'naltirishda bo'ladi, ya'ni ular ta'limni rivojlantirishning tegishli texnologiyalarini o'zlashtiradilar. Ammo kelajak uchun o'qituvchilar bugungi kunda pedagogika oliy o'quv yurtlarida o'qitilishi kerak.

Oliy ta'lim muassasalari bunga tayyormi? Bu savolga javob: "Ha", javobdan ko'ra, aslida, yo'q, javobi ko'proq to'g'ri keladi". So'nggi yillarda pedagogik ta'limda ijobiy o'zgarishlar yuz bergan bo'lsa-da, 90-yillarning oxirida tizimda ro'y bergan inqiroz shu qadar chuqurlashib bordiki, un-

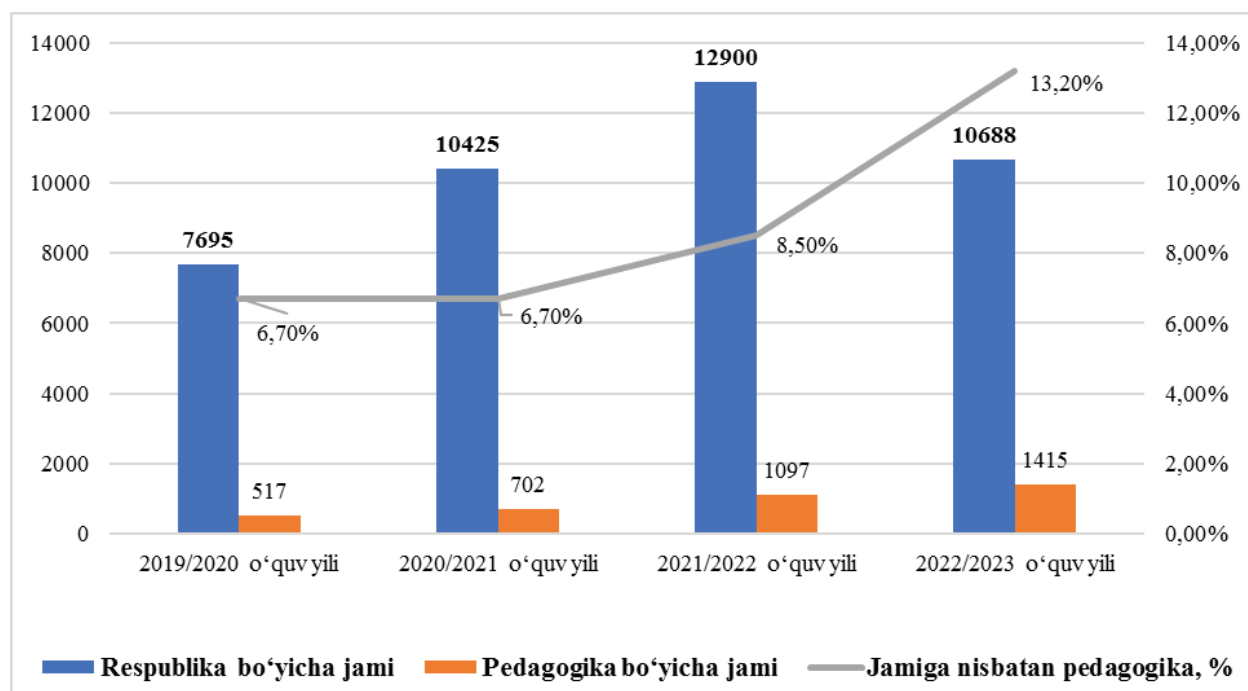
dan chiqish yo'li islohotlar boshlanganidan beri 6 yildan keyin ham uzoq istiqboldagi muammolar masalasi bo'lib turibdi.

Tahlillarga ko'ra, oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilari umumiy sonining qariyb 25% "Pedagogika" yo'nalishi bitiruvchilari tashkil etishiga qaramasdan uning jozibadorligi past va natijada pedagogika yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarining o'z kasbi bo'yicha mehnat qilish motivatsiyasi past darajada qolmoqda.

2022-2023-o'quv yilida davlat oliy ta'lim muassasalarining magistraturasiga jami 10688 ta o'rin ajratilgan bo'lib, 1415 ta ya'ni 13,2% pedagogika sohasiga ajratilgan. Shundan, 601 (6,2%) ta o'rin grant asosida va 814 (44,3%) ta o'rin kontrakt o'rinlari hisoblanadi (1-ko'rsatkich).

2022-2023-o'quv yilida Pedagogika sohasi bo'yicha magistraturasiga qabul dinamikasi 2019-2020-o'quv yiliga nisbatan 6,5% ortgan.

2021-2022-o'quv yili uchun pedagogika OTMga davlat granti asosida 4000 nafar, to'lov kontrakt asosida 11550 nafar (jami

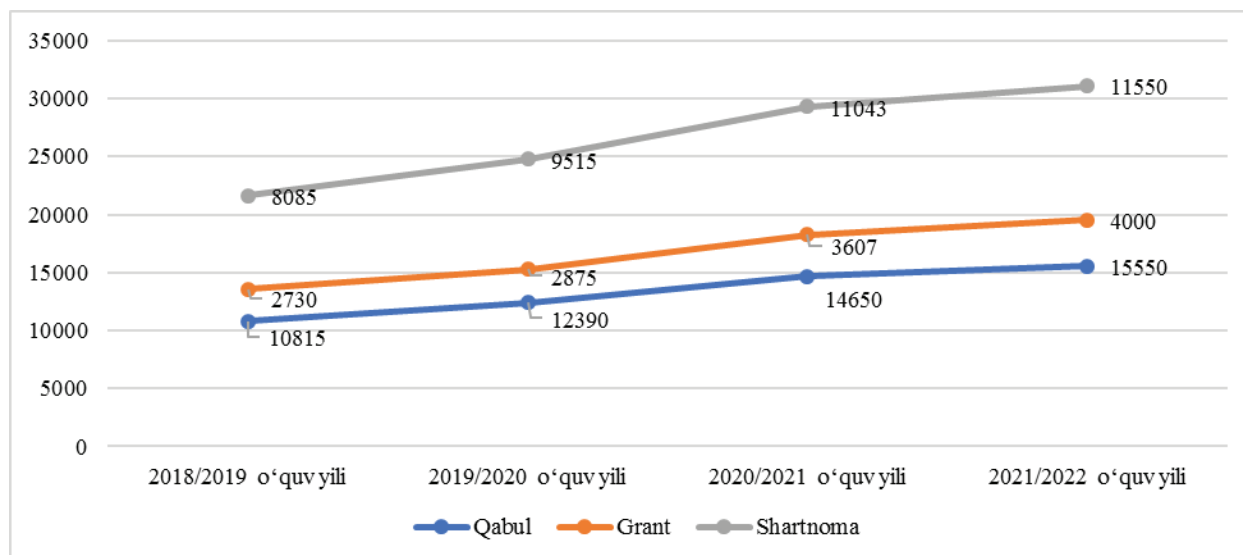

1-ko'rsatkich. Davlat oliy ta'lim muassasalarining magistraturasiga qabul kvotasi ko'rsatkichlari

15550) o'quvchilar qabul qilingan (2-ko'rsatkich). 2020-2021-o'quv yilida 19 720 nafar pedagogika OTMning bitiruvchilaridan 13 628 nafari ishga joylashgan bo'lsa 6 092 nafarining bandligi umuman ta'minlanmagan.

inobatga olgan holda qabul kvotalarini belgilanishi va talabalar OTMlarni tamomlagandan so'ng hududlarga borib o'z faoliyatlarini amalga oshirishi maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, mak-

2-ko'rsatkich. Pedagogik oliy ta'lim muassasalarining qabul kvotalari.

2022-yil holatiga ko'ra respublika maktablarida fanlar bo'yicha pedagog kadrlarga bo'lgan ehtiyoj 2 356 tani (o'tgan yili shu davrda 6 198 ta) tashkil etadi, shundan, matematika, fizika, geografiya, informatika, rus va xorijiy tillar fanlari asosiy o'rin egallaydi. Shuningdek, respublikadagi 1 003 ta maktablarning 20 mingta sinflarida rus tilida darslar olib borilib, ularda 636 463 nafar (10,2%) o'quvchi ta'lim oladi. Ushbu maktab va sinflarda rus tilida dars o'tadigan aniq va tabiiy fan o'qituvchilari yetishmasligi muammosi bartaraf etilmagan.

Ming afsuski, "Pedagogik oliy ta'lim muassasalarining o'zida rus tilida darslar olib bora oladigan professor-o'qituvchilar bormi?" degan savol ochiq qolmoqda.

Demak, maktab ta'limi tizimini ehtiyoj yuqori bo'lgan fan o'qituvchilari bilan ta'minlash uchun pedagogika yo'nalishidagi OTMlarida ushbu ehtiyojlarni

tab va oliy ta'lim muammolari tahlil qilindanda o'qituvchi pedagoglarning innovatsion faoliyatini shakllantirishning nazariy asoslarini baholash va ishlab chiqish vazifasini muqarrar ekanligi ma'lum bo'ldi. Bu vazifa chuqur ijtimoiy-pedagogik ma'noga ega, chunki ta'lim tizimidagi islohotlarning muvaffaqiyati va maktabni rivojlantirish istiqbollari uning hal etilishiga bog'liq. Pedagoglarni innovatsion tayyorlashning yetakchi tendensiyalari, tamoyillari, psixologik-pedagogik shartlarini aniqlashga bog'liq.

Bugungi kunda mamlakatimizda pedagogik innovatsiyalar ilmiy yo'nalishining shakllanishi amalga oshirilmoqda. Bu ilmiy yo'nalishning mustaqil sohaga ajralishi ijtimoiy-pedagogik harakatdan, maktabning jadal rivojlanishigacha bo'lgan mavjud ehtiyoj bilan o'qituvchilarning uni amalga oshirishga qodir emasligi o'rtasidagi ziddiyatning paydo bo'lishi bilan boshlandi. Shu

kungacha nimadir amalga oshirildi, lekin haligacha hal etilmagan muammolar ko'p, ulardan biri pedagogik innovatsiya, uning tarkibi, tuzilishi va vazifalari haqida yaxlit nazariy tushuncha berishdir.

Jamiyatga ijodiy fikrlaydigan insonlar, mutaxassislar kerak va bu zamonaviy bilimlarni ijodiy rivojlantirishni nazarda tutadi. Albatta, muammoli ta'lim yordamida ko'p ish qilish mumkin, ammo bilimlarni tugallangan shaklda o'tkazadigan tushuntirish va illyustrativ usullardan ko'ra ko'proq vaqt talab etiladi. O'qitish samaradorligini ta'minlaydigan yangi yon-

dashuvlarni izlash kerak, bu o'qituvchilarning innovatsion faoliyatini yo'lga qo'ymasdan mumkin emas. Shuning uchun ham hozirda buni o'qituvchilarga o'rgatish, o'qituvchilar tayyorlash tizimini o'zgartirish juda muhim.

Afsuski, pedagog-o'qituvchilarimizning innovatsion faoliyatlariga to'siq bo'layotgan, ijodkorlik uchun zarur bo'lgan zamonaviy moddiy-texnikaviy, moliyaviy, ijtimoiy muammolar anchagina. Yangini o'zlashtirish va baholashda pedagogik jamoaning imkoniyatlari va haqiqiy holati o'rtasida aniq ziddiyat mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Djurayev R.X., Turg'unov S.T. Ta'lim menejmenti. Umumiy o'rta ta'lim muassasalari direktorlari uchun qo'llanma. – T.: "Voriz-Nashriyot", – 2006.
2. Qurbonov Sh., Seytxalilov E. Ta'lim sifatini boshqarish. – T.: "Turon-Iqbol", 2006. – 592-b.
3. Shodiev X., Xabibullayev I. "Statistika" – T.: "Moliya-iqtisod", 2013.
4. Radjiyev A., Karimov F., Ibragimov A.G., Axmedov M. TALIS–2018 xalqaro tadqiqotlari talablari asosida o'tkazilgan so'rovnoma va tadqiqot hisobotining ma'lumotlar to'plami 1-2-to'plamlar // A.Avloniy nomidagi xalq ta'limi muammolarini o'rganish va istiqbollarini belgilash ilmiy-tadqiqot instituti. – T.: 2022.
5. www.uzedu.uz
6. www.stat.uz
7. <https://ru.wikipedia.org/wiki>
8. <https://www.statistics.com>

USTOZ-SHOGIRD AN'ANASINING TARIXIY VA NAZARIY ASOSLARI

Sh.Sobirova,

*A.Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti
O'quv-uslubiy bo'lim uslubchisi*

Annotatsiya: ushbu maqolada ustoz-shogird ana'anasining ahamiyati, jamiyat va inson hayotida tutgan o'рни, kasb-hunar o'rganish hamda o'rgatishda ustozning o'рни hamda milliy qadriyatlarni ta'lim-tarbiyaviy ahamiyati haqida ma'lumotlar yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: ustoz, shogird, kadrlar siyosati, milliy qadriyat, ana'ana, ustoz va shogirdning majburiyatlari va vazifalari, o'zlashtirish monitoringi.

Аннотация: в данной статье освещается значение традиции наставничества, ее роль в обществе и жизни человека, роль наставника в профессиональном обучении и преподавании, а также воспитательная значимость национальных ценностей.

Ключевые слова: наставник, ученик, кадровая политика, национальная ценность, традиция, обязанности и задачи наставник-ученик, контроль обучения.

Abstract: this article highlights the significance of the mentoring traditions, its role in the society and humanity, the role of the mentor in vocational training and teaching, as well as the educational significance of national values.

Keywords: mentor, mentee, personnel policy, national value, tradition, mentor-mentee accountability and responsibilities, monitoring of attainment.

Ta'lim-tarbiya – har qaysi davlat va jamiyatning nafaqat bugungi, balki ertangi kunini ham hal qiladigan eng muhim va ustuvor masaladir. O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni va ta'lim sohasidagi siyosatida ajdodlarimizning boy me'rosilaridan biri ustoz-shogird an'analarni yanada rivojlantirish, o'qitish va tarbiyalash mazmuniga milliy qadriyat va an'analarni singdirish, ularni ilg'or g'oyalar bilan boyitish vazifalari belgilab qo'yilgan.

Ajdodlarimiz ustoz-shogird asosida yoshlarga hunar o'rgatish bo'yicha boy tajribaga ega bo'lib, ularni mazmun mohi-

yati yillar o'tishi, jamiyat ijtimoiy format-siyalarining o'zgarishi asosida o'zgarib davr talablariga moslashtirib kelinmoqda.

Darhaqiqat, qaysi sohada bo'lishidan qat'iy nazar ustoz ko'rmagan shogird o'sha sohaga oid tartib-qoidalarni, amaliy ko'nikmalarni, alohida yo'nalishni bilmasligi mumkin. Bu esa o'z faoliyati jaryonida bir qancha muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Xalqimizda “Ustoz otangdek ulug'” – degan hikmatli so'z bejiz aytilmagan. Ota-bobolarimiz ustoz va muallimlarning haqqini yaxshi bilganlar, ularning qadri nechog'li baland ekanini teran angla-

ganlar va shunga ko'ra muomala qilganlar. Hatto otani quyoshga qiyos etamiz, ko'klarga ko'tarib maqtaymiz. Ammo o'taday ulug' deb nisbat beriluvchi inson bor, bu-ustozdir. Ustoz bog'bonga o'xshaydi. U tarbiyalab o'stirgan nihollarning hosili qanchadan-qancha avlodlarni bahramand qiladi.

Buyuk xalqimiz "Ustoz ko'rmagan shogird – har maqomga yo'rg'alar" degan hikmatli iborani bejiz aytmagan. Shogird ustoz rahbarligida bilim yoki hunar o'rganayotgan jarayonida ustozining har bir harakati va ish uslubini, hatto nimani qayerga qo'yish, qaysi tomoniga ko'proq e'tibor berish holatlarini ham sinchiklab kuzatishi talab qilinadi.

Shogirdning asosiy vazifalaridan yana biri – o'zi bilmagan, tushunmagan narsalarni ustozidan tortinmay, erinmay so'rab bilish hamda o'rganishdan iborat. Hozirgi kunda yosh avlodga tarbiyaviy ta'sir qiluvchi ustoz-shogird an'analari tajribasi amaliy tasdiqlangan omil sifatida ifodalangani, bu esa o'z navbatida ustoz-shogirdlik an'alaridan o'rinli foydalanish zarurligini keltirib chiqarmoqda. Uning asosida har tomonlama rivojlangan yosh avlodni tarbiyalab yetkazish masalalari o'z ifodasini topmoqda.

Buyuk mutafakkir, ilohiyotchi olim, adib va o'z davrida voizlik san'atining yirik namoyandasi bo'lgan Husayn Voiz Koshifiy "Ustoz va muallimlar hurmatini o'rniga qo'ygan bu dunyoda ham, oxiratda ham saodat topar", [2] - deb yozgan edi. Uning fikricha, to'rt narsa saodat dalilidir: to'g'ri so'z, tavoze, halol kasbu hunardagi mehnat, sir saqlash. Ya'ni, biror kasbga o'rganish yoki hunarni o'rgatish mashaqqatli mehnat ekanligi olim qarashlarida markaziy o'rinda turgan.

"Ikkinchi muallim" nomiga sazovor bo'lgan buyuk ustoz, Abu Nasr al-Farobiy ustoz-murabbiy munosabatlariga alohida e'tibor qaratib, shunday talab qo'yadi: Ustoz o'z shogirdlariga qattiq zulm ham, haddan tashqari ko'ngilchanlik ham qilmasligi lozim [3], deb ta'kidlaydi.

Qomusiy olim Abu Ali ibn Sinoning ta'lim va tarbiya haqidagi qarashlari ustoz-shogird an'anasiga oid tartib-qoydalarini oilada bolaning yoshligidan boshlash va izchillik bilan olib borish lozimligini uqtiradi.

Abu Rayhon Beruniyning ustoz-shogird munosabatlariga doir qarashlari biroz boshqacharoq. Mutafakkirning gumanistik qarashlarida rostgo'ylik bilan adolat himmatga ega bo'lgan sifatlardir. Olim xulqlarni yaxshi va yomon xulqlar deb, ikki qutbga bo'lib ko'rsatadi. Uning fikricha, yaxshi xulqlar – rostgo'ylik, adolat, mardlik, botirlik, himmat va shu kabilardir.

Sharq mumtoz madaniyatining butun dunyoga mashhur namoyondalaridan biri Sa'diy Sheroziy bilim va tarbiya berishda muallimning talabchanligi, qattiqqo'lligi tarafdori bo'ladi. U ustoz-shogird munosabatiga oid "Mashg'ulotlar davomida o'quvchilar muallimdan uzoq bo'lmasinlar, ular orasi o'q-yoy oralig'ida bo'lsin, mana shunda ilmga intiluvchilarni o'z ustozlariga hurmati ma'lum bo'ladi" [4] – deb izohlaydi.

O'zbek xalqining buyuk shoiri va mutafakkiri, ulug' olim va davlat arbobi Alisher Navoiy ijodida ham muallimlar ishi, ularga munosabat masalalariga keng o'rin beriladi. U yoshlarga chuqur bilim berish uchun muallimlar, mudarrislar hamda ustoz-murabbiylarning o'zlari ham bilimli va tarbiyali bo'lishi zarurligini ta'kidlaydi. U nodon, mutaassib, johil dom-

larni tanqid etadi va ustoz ma'lumotli, oqitish yo'llarini biladigan muallim bo'lishi zarur deydi.

Umumbashariy tamaddun zarvaraqlaridan o'rin olgan, ulkan adabiy meros qoldirgan buyuk allomalarimizni asarlarida ustoz-shogird an'analari alohida e'tibor qaratilganligini ko'rishimiz mumkin.

harakat qilinsa, uzilishi, keyin ulanganda ham tugun qolishi mumkin. Ana shunday hol yuz bermasligi uchun, avvalo, shogird ustoziga cheksiz mehr qo'yishi, ishonishi, uning har bir so'zi, xatti-harakatini tushunishi, unga rioya qilishi shart. Shogird ustozidan o'rganganlarini maromiga yetkazib, mustaqil ish boshlashdan oldin

Bugungi kunda yosh mutaxassislarni har tomonlama shakllantirish zamon talabiga aylandi, ularni kasbiy faoliyatini oshirishga qaratilmoqda. Ustoz-shogirdlik an'analari ko'plab mehnat jamoalarida, shu jumladan, davlat idoralarida qo'llanib keladi. Biroq, hozirgi vaqtda kadrlar siyosatida olib borilayotgan islohotlar ustozlikni rasmiy va kasbiy tartibda amalga oshirishni talab qiladi.

Hayotda yozilmagan, ammo unga amal qilinmasa, yomon oqibatlarga olib keladigan qonunlar bor. Shulardan biri ustoz-shogirdlik munosabatlaridir. Biron bir kasb egasi yo'qki, u ustoz ko'rib kamolga yetmagan bo'lsin. Ustoz va shogirdlik rishtalari juda nozik bo'lib, noto'g'ri

ustozini rozi qilib, duosini olishi ham odat tusiga kirgan.

Ustoz-shogird an'analari quyidagi pedagogik tamoyillar muhim o'rin tutadi:

- onglilik va faollik, ya'ni egallayotgan u yoki bu faoliyatning o'ziga xos jihatlari, mohiyatini ongli tarzda to'liq anglab yetish, uning istiqboli va ravnaqi yo'lida faollik bilan harakat qilish;
- ilm-fanning sir-asrorlarini egallashda tarbiyalilik;
- milliy urf-odat va an'analarni hisobga olish;
- buyuk ajdodlarimizni buyuk merosidan foydalanish ularning tajribalarini e'tiborga olish;
- ustoz-shogird an'analarni yo'lga qo-

yish orqali mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini shakllantirishga e'tibor qaratish;

- shogirdlar o'rtasida sog'lom raqobat muhitini shakllantirish;

- ta'lim-tarbiyaning turmush, hayot bilan chambarchas bog'liqligini inobatga olish;

- mustaqillikka, ijodiy izlanishga yo'naltirib borishda nazariy bilimlarning amaliyot bilan bog'liqligini hisobga olish;

- o'qitish, tarbiyalash mazmuni va shogirdlik bosqichlarining izchillik bilan belgilab qo'yilgan aniq mantiqiy tartibga ega bo'lishi;

- shogirdning yosh va o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish.

O'rganishlarimiz natijasida biz tomondan yuqorida ishlab chiqilgan tamoyillarga qo'shimcha sifatida ustoz-shogird an'alarini sifatli yo'lga qoyishda mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini shakllantirish, "ustoz maslahatlari" maktabi faoliyatini amaliyotga joriy etish muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Ustozlarning faoliyati shogirdlarda vaqt ko'rsatkichlarni umumdavlat miqyosida amalga oshirishga o'rnatishdan iborat. Bu jarayonda esa vaqtni qanday taqsimlash masalasini hal qilishda ustoz

ko'rsatmalari asosiy o'ringa ega. Har qanday vaqtni taqsimlashda maqsad, vazifa, vositalardan qanday foydalanish zarurligini o'rgatib shogirdlarni bo'sh vaqtlarini sermazmun yo'nalishda bilim, ko'nikma, malakalar egallashga jalb qila bilish ustoz siymosini yanada obro'-e'tiborli shaxsga aylantiradi. Shuni ham ta'kidlab o'tish zarurki, ustoz-shogird an'anasining faqat moddiy-iqtisodiy tomoniga e'tibor qilinadigan bo'lsa bu faoliyat asosi hech qanday ta'lim-tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lmaydi.

Xulosa qilib aytganda, "Ustoz-shogird" an'alaridan foydalanish an'anasini davom ettirish orqali usluksiz ta'lim tizimida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish ko'zlangan samarani beradi. Pedagogik ta'limot g'oyalariga ko'ra amaliy ko'nikma va malakalar bevosita mashqlantirish, ya'ni muayyan faoliyatni amalda bevosita bajarish orqali shakllanadi.

"Ustoz-shogird" an'anasi asosida inson tarbiyasida sharqona, qadimiy ajdodlar urf-odatlarini, an'analari axloq-odob qoidalariga amal qilishda xalqimizning milliy tarbiya tizimidan unumli foydalanishga alohida e'tibor berish kerak deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni 23.09.2020-y. NO'PQ-637. <https://lex.uz/docs/5013007>
2. Malikova D. Sharq mamlakatlarida "ustoz-shogird"lik an'alarining shakllanishi va rivojlanishi. Maqola. "Science and Education" Scientific Journal / ISSN 2181-0842 April 2022.
3. Mahkamov U., Tilyaboeva N. Kasbiy mahorat. / O'quv qo'llanma. - T.: TDIU, 2007.
4. Shayx Sa'diy Sheroyiy. Guliston. Toshkent: Abdulla Qodiriy nomli xalq merosi nashriyoti, 1993. - 247 b.

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA TA'LIM SIFATINI "LESSON STUDY" TEXNOLOGIYASI ORQALI TAKOMILLASHTIRISH

F. Muradova,

A.Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti
1-bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya: shiddat bilan rivojlanib borayotgan zamonda umumta'lim maktablarida ta'lim sifatini yanada oshirish eng muhim vazifalarimizdan biri hisoblanadi. Shu sababli turli xil metodikalarni ta'lim tizimida sinab ko'rish va eng maqbulini ta'lim tizimi foydalanuvchilariga taqdim qilish darkor. Maqolada "Lesson Study" texnologiyasi orqali ta'lim tizimini yanada rivojlantirish masalasi yoritilgan.

Kalit so'zlar: lesson Study, tadqiqot, o'qituvchi, o'quvchi, dars jarayoni, model.

Abstract: improving the quality of education in secondary schools is one of our most important tasks in the rapidly developing era. Therefore, it is necessary to test different methods in the educational system and present the most suitable one to the users of the educational system. For this purpose, we believe that it is necessary to further develop the education system through the "Lesson Study" technology.

Keywords: lesson Study, research, teacher, student, teaching process, model.

Lesson Study – o'qitish amaliyoti sohasidagi bilimlarni takomillastirishga qaratilgan darsda harakat tadqiqotining maxsus shaklini tavsiflovchi pedagogik yondashuv.

Lesson Study texnologiyasi o'qitish va ta'lim jarayonlarini rivojlantirish va takomillashtirishga qaratilgan.

Maktab amaliyotida Lesson Study texnologiyasining paydo bo'lish tarixini o'rganish shuni ko'rsatdiki, u XIX asrning 70-yillarida Yaponiyada paydo bo'lgan, ammo xalqaro tadqiqotlarda pedagogika va o'qitiladigan fan sohasida yapon o'quvchilarining yuqori darajadagi ta'lim yutuqlari hamda Yaponiya o'qituvchilari orasida chuqur bilim mavjudligi tasdiqlanganidan keyin (TIMSS, 1999) mashhur bo'lgan.

Piter Dadli hozirda Lesson Study texno-

logiyasini ilmiy asoslarni ishlab chiqmoqda va ilgari surmoqda. U PhD darajasiga ega va Lesterda (Buyuk Britaniya) faxriy professor. Piter Dadli Sharqiy London va xorijdagi boshlang'ich hamda o'rta maktablarda katta amaliy o'qitish tajribasiga ega, ta'lim sohasida qator monografiyalar muallifi. Lesson Study texnologiyasidan foydalanish bo'yicha turli tadqiqot dasturlarida maslahatchi sifatida faoliyat yuritadi.

Ta'lim va o'rganish bo'yicha tadqiqot dasturi (TLRP) "Sinflarda, maktablarda va tarmoqlarda qanday o'rganishni o'rganish" loyihasi davomida o'qituvchining ta'lim strategiyalarini baholashdan foydalanish bo'yicha amaliyotini ishlab chiqish va amaliyotchilar o'rtasida qanday o'tkazish mumkinligini o'rgandi. Loyihaning bir qismi darslarni o'rganish deb ataladi-

gan kasbiy ta'lim va amaliyotni o'tkazishning o'ziga xos yondashuvini o'rganishni o'z ichiga oldi. Tadqiqot davom etmoqda, ammo sinov bosqichi yakunlandi va ushbu maqolaning mavzusi bo'lib, unda quyidagilar tasvirlangan:

- Lesson Study nima?
- U qanday ishlaydi?
- Nima uchun bu texnologiya o'qituvchilar, maktablar va siyosatchilar uchun ahamiyatli. [5]

“Lesson Study” nima? “Lesson Study”ning ildizlari Yaponiyaga borib taqaladi. Bu texnologiya g'arb o'qituvchilarining e'tiboriga 1999-yilda uchinchi xalqaro matematika va fanlarni o'rganish (TIMSS) davomida ma'lum bo'ldi.

Hozirda Sharqiy Osiyoda Yaponiyadan tashqari Singapur, Gonkong va Xitoyda Lesson Study qo'llaniladi. Ushbu yondashuv G'arb mamlakatlarida, jumladan, AQSh, Buyuk Britaniya, Shvetsiya va Kanadada ham qo'llaniladi. Ikki amerikalik tadqiqotchi Ketrin Lyuis va Richard Xiyeber Yaponiyada bo'lganlarida o'qituvchilar va maktablar orasida “Lesson-study” yondashuvining keng tarqalgan amaliyotiga duch kelishdi. “Lesson Study” jarayonida o'qituvchilar guruhlarida o'quvchilarning bilim olishi va o'z sinflarida yaxshilanishi kerak bo'lgan rivojlanish sohasini aniqlaydilar. Keyin ular o'quvchilar ta'limining ushbu jihatiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan o'qitishdagi o'zgarishlarni aniqlashtiradilar. Quyida Yaponiyada ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan hamda so'nggi paytlarda olib borilgan keng ko'lamlı o'qituvchilar tadqiqotlarini ko'rib chiqamiz.

Bunda bir nechta turli xil fanlardan dars beruvchi o'qituvchilardan tuzilgan guruh jamoasi shakllantiriladi.

Guruh bir yildan uch yilgacha birga ishlaydi. Ushbu guruhning vazifalari quyidagilardan iborat:

- o'quvchilarning bilim olishini yaxshilashi va ta'lim sifatini oshirish mumkin bo'lgan darslarni rejalashtirish;

- ushbu “tadqiqot darslarini” o'rgatish va hamkorlikda yaqindan kuzatish;

- natijalarni diqqat bilan muhokama qilish va “muvaffaqiyatlar” va “muvaffaqiyatsizliklar”ni qayd etib borish.

So'nggi to'qqiz yil ichida “Lesson Study” AQShning bir qator joylarida ishlab chiqilgan. U Angliya va Gonkongdagi Xalqaro Sifatli Ta'lim Assotsiatsiyasi (IQEA) loyihasida ham qo'llaniladi. Ushbu maqolada keltirilgan tadqiqot Buyuk Britaniyadagi darslarni o'rganish bo'yicha markazlashtirilgan va moliyalashtirilgan birinchi ishlanma va tadqiqotdir [4].

“Lesson Study”ning asosiy komponentlari:

- Birgalikda tadqiqot rejimida ishlashning asosiy qoidalari.

- Tadqiq qilinadigan o'quvchilarni aniqlash.

- Siz o'rganmoqchi bo'lgan tadqiqotingiz yoki so'rovingiz nima uchun zarurligini aniqlash.

- Diqqatingiz haqida ma'lum bo'lgan narsalar bilan bog'lanish.

- Birgalikda rejalashtirish.

- Birgalikda kuzatish va ma'lumotlarni yig'ish.

- O'quvchilar va tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan jihatlar muhokamasi, tahlili va natijalarni yozib olish.

- Amaliyot davomida ma'lumotlarni yozib olish va saralash (masalan, video, kadrlar yoki audiodan foydalanish).

- Boshqalarga yangilangan, takomillashtirilgan yoki o'zgartirilgan ma'lumotlardan o'rgangan jihatlarni o'rganishga yordam berish yo'llarini topish.

- Buni yetkazish uchun artefakt yaratish (xodimlar yig'ilishi, taqdimot, video-

rolik, murabbiylik qo'llanmasi) va undan foydalanish.

“Lesson Study” qanday ishlaydi?

Darsni tahlil qilish davomida amerikalik tadqiqotchilar yapon o'qituvchilari matematika bo'yicha yanada murakkab fan bilimlariga va tanqidiy jihatdan murakkab pedagogik fanlarga – matematikani qanday o'rgatish va bolalar matematikani qanday o'rganishga oid bilimlarga ega ekanligini aniqladilar. Bu hech bo'lmaganda qisman darsni o'rganish bilan bog'liq. Darsni o'rganish amaliyotni har doim ham, o'quvchilarning o'rganishi va ishlashini yaxshilash mumkin degan fikrga asoslanadi. Yaponiyada pedagogikani tekshirish va takomillashtirish uchun darslarni o'rganish va tahlil qilish guruhlar tuziladi. Guruhlar turli yoshdagi, tajribaga ega va maktab ierarxiyasining turli nuqtalarida bo'lgan amaliyotchilarni o'z ichiga olishi mumkin. Biroq, darsni o'rganish guruhida barcha a'zolar yangi amaliy bilimlarni ishlab chiqish va o'tkazish jarayonida bir xil ahamiyatga ega.

“Lesson-study” guruhi quyidagi jara-yonlar orqali fanning ma'lum bir yo'nalishini o'qitish bo'yicha ta'lim sifati va pedagogik bilimlarni yaxshilashga e'tibor qaratadi:

- ehtiyojni guruh tahlili (o'quvchilarni o'rganish)
- ularning amaliyotida pedagogik bilimlardagi kamchiliklar qayerda ekanligini tahlil qilish (o'quvchilar faoliyatini baholash asosida)
- so'nggi tadqiqotlar ushbu sohadagi o'zgarishlar haqida xulosa qilish

Guruh o'qituvchilari “tadqiqot” yoki “o'rganish” darsini birgalikda rejalashtirishadi. Ularning maqsadi aniqlangan muammoni hal qilishga qaratilgan. Tad-

qiqot darsini birgalikda rejalashtirgandan so'ng, bir kishi darsni o'rgatadi, boshqalari esa kuzatadi. Dars uchta (yoki ko'paytmalari – olti yoki to'qqiz) o'quvchining maxsus o'rganishini hisobga olgan holda rejalashtirilgan. Ular sinfdagi turli o'quvchilar guruhlariga xosdir (aytaylik, ushbu fan/aspekt bo'yicha quyi, o'rta yoki yuqori darajali). Darsning har bir bosqichi uchta bosqichning har birining ehtiyojlarini hisobga olgan holda rejalashtirilgan va dars rejasi odatda tadqiqot darsi davomida kuzatuvlar qayd etiladi.

Bir o'qituvchi dars beradi, boshqalari esa – har doim o'quvchilarning xatti-harakati va o'rganishiga e'tibor qaratishadi – ular nima qilishlari va o'rganishlari bashorat qilganini haqiqatda sodir bo'lgan narsalar bilan taqqoslaydi. Darsdan so'ng guruhda muhokama o'tkaziladi. Bunda o'quvchilarning o'rganishlari kuzatish yozuvlari, yozib olingan video va audiolar yordamida batafsil muhokama qilinadi. Yaponiya va AQSh tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, bu holatga e'tibor qaratish o'quvchilar diqqat-e'tiborini o'rganishga qaratishga va o'qituvchidan e'tiborni chalg'itishga yordam beradi, bu esa guruh a'zolari o'rtasida erkinroq muhokama o'tkazish imkonini beradi.

Ko'proq ochiq kuzatuvlar olib borilishi mumkin. Bunda potentsial yechimlar taklif qilinishi, muhokama va mulohazalarda ko'proq xavf-xatarlar oldini olish mumkin. Buning sababi, darsni o'rganish guruhining barcha a'zolari darsning egasidir. Bundan tashqari, munozara o'qituvchi haqida emas – bu ularning barchasi mas'ul bo'lgan o'rganish (yoki uning yetishmasligi) haqida. Muayyan o'qitish yondashuvni ishlab chiqish va takomillashtirishga qaratilgan tadqiqot darslari siklining oxirida ular mahalliy maktablar va kollejlardan taklif etilgan o'qituvchilar va maslahatchilar auditoriyasi oldida o'zlari-

ning amaliyoti va tajribasini baham ko'rish uchun "ommaviy tadqiqot darsi"ni o'tkazishlari mumkin. Bu tanqidni kengaytiradi, kamchiliklarni bilib olish hamda uni bartaraf etish uchun keng imkoniyatlar eshigini ochadi. Bu butun shahar hamda Respublika miqyosida bo'lib o'tadigan tadbir, seminar, konferensiya shaklida bo'lishi mumkin. Bu yerda bolalar maktabdan keyin qoladilar va dars zalda o'qiladi, so'ng-ra o'qituvchilar, o'quvchilar va tinglovchilar o'rtasida yondashuvning afzalliklari haqida suhbat bo'ladi. Bunga qo'chimcha, Yapon darslarini o'rganish guruhlarini o'z natijalarini nashr etadilar. Ushbu tadqiqotlar mamlakatda ishlab chiqarilgan o'quv tadqiqot adabiyotlarining 50% dan ortig'ini tashkil etuvchi yapon o'qituvchilari tomonidan keng o'qiladi. Aksariyat yapon o'qituvchilari bir vaqtning o'zida kamida bitta darsni o'rganish guruhida qatnashadilar [6].

Nima uchun "Lesson Study" samarali?

Guruh a'zolari darsni o'rganishning o'ziga xos elementlari quyidagilardan iborat ekanligini aniqladilar:

Ushbu kuzatuvlarning barchasi o'quvchilar va ularning o'rganishiga qaratadi – bu ko'proq o'quv jarayonlarini ko'rish, tasvirlash va muhokama qilish imkonini beradigan sinfdagi shovqin tezligini sekinlashtiradi.

Birgalikda rejalashtirish, o'qitish va tahlil qilish jarayoni o'qituvchilarga tadqiqot darsini o'tkazishda bevosita bir-biridan o'rganish imkonini beradi. Sinovdagi ko'plab o'qituvchilar hamkasblarini darsni o'rganishda ishlab chiqilgan usullarga o'rgatish uchun darsni o'rganish usulini moslashtiradilar.

"Lesson Study" boshqa sinfdagi harakat tadqiqoti yoki so'rovidan nimasi bilan farq qiladi?

"Lesson Study" sinfdagi harakat tadqiqoti yoki so'rovining ko'plab boshqa shakllaridan farq qiladi. Harakat tadqiqotida o'quvchilar ma'lum bir tarzda guruhlangan bo'lsa nima bo'lishini o'rganishga qaratilgan tadqiqot savoli bo'lishi mumkin bo'lsa-da, darsni o'rganish har doim o'qitish va o'rganishning bir jihatini yaxshilashga va ta'lim sifatini oshirishga qaratiladi. Tadqiqot savoli har doim: "Qanday qilib biz x ni y ga samaraliroq o'rgatishimiz mumkin?" "Lesson Study" jarayoni juda aniq qadamlarga ega, hatto darsdan keyingi muhokamani o'tkazish usuligacha hamda diqqatni jamlash va yaxshilashga qaratilgan yondashuvlardan biridir. Tadqiqotchilar va tajriba o'qituvchilari tomonidan yuqori darajada tuzilgan "maslahatlashuv" yoki tajriba almashish amaliyotiga o'xshash hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa sifatida shuni ta'kidlashimiz mumkinki, birinchidan: "Lesson Study" yondashuvidan foydalanish maktab ta'limi, professional ta'limda o'qitish sifatini rivojlantirish va yanada takomillashtirishga xizmat qiladi. Yaponiyada vujudga kelgan bu texnologiya tajriba o'rganish va sohadagi keyingi ishlanmalar orqali olingan dalillar asosida ta'lim sifatini oshirish maqsadida qo'llanilishi mumkin.

Ikkinchidan: vaqt va resurslarni muhtanosib taqsimlash va ustuvorlikni aniqlash yuzasidan ushbu tadqiqotning dalillari shuni ko'rsatadiki, u sinflarga, undagi o'quvchilarga va bevosita o'qituvchilarga hamda ta'lim sifatiga ta'sir qiladigan amaliy bilimlarni ishlab chiqish, uzatish imkonini beradigan jarayonni ta'minlaydi. Boshlang'ich va o'rta maktablarda o'qituv-

chilar rivojlanishining barcha bosqichlarida jalb qiladi. Uchinchidan, ushbu texnologiya orqali avval o'qituvchi va o'quvchilarda kuzatilgan kamchiliklarni keyinchalik ham qayta-qayta ko'rish va tahlil qilish mumkinligi tufayli ham samaraliroqdir. Shuningdek, taklif etilayotgan yechimlarning kengaytirilgan yig'ilishlarda, seminar va konferensiyalarda muhokama qilinishi

“Lesson Study”ning keng miqyosda tarqalishiga hamda o'qituvchilarni tajriba almashishiga, hamkasblarning kasbiy bilimlarini yanada oshirish va ta'limdagi so'nggi yangiliklardan ham xabardor qilishga zamin yaratadi. “Lesson Study” texnologiyasidan foydalanish umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Cordingley P., Bell M., Rundell B., Evans D., & Curtis, A. (2004). How do collaborative and sustained CPD and sustained but not collaborative CPD affect teaching and learning? London: EPPICentre, Institute of Education.
2. Department for Children, Schools and Families. (2008). Improving practice and progression through Lesson Study: a handbook for headteachers, leading teachers and subject leaders. – London: DCSF.
3. Dudley P. (2008). Lesson Study in England: from school networks to national policy. Presented at the World Association of Lesson Studies Annual Conference, Hong Kong Institute of Education.
4. Dudley P. (2011) Lesson Study: what it is, how and why it works and who is using it, www.teachingexpertise.com
5. Dudley P. (2012) Lesson Study in England: from school networks to national policy, *International Journal of Lesson and Learning Studies*, 1.1 pp 85-100.
6. Dudley P. (2013) Teacher Learning in Lesson Study: what interaction-level discourse analysis revealed about how teachers utilised imagination, tacit knowledge of teaching and freshly gathered evidence of pupils learning, to develop their practice knowledge and so enhance their pupils' learning, *Teaching and Teacher Education* 34 (2013) 107e121
7. Hadfield M., Jopling M., and Emira M. (2011) An evaluation of the National Strategies Primary Leading Teacher programme. London, Department for Education.
8. Hargreaves D.H., (2012) A self improving school system: towards maturity, Nottingham, NCSL
9. Pedder D. and Opfer D., (2012) Professional learning orientations: patterns of dissonance and alignment between teachers' values and practices, *Research Papers in Education*, London, Routledge pp 1-32.
9. Norwich B., Dudley P. and Ylonen A. (Forthcoming) What Lesson Study can contribute to the classroom based formative assessment of pupils' learning difficulties.
10. Robinson V., Hohepa M., & Lloyd C. (2009). School leadership and student outcomes: identifying what works and why best evidence synthesis. Auckland: New Zealand Ministry of Education.

ZAMONAVIY MAKTAB JAMOASINI SHAKLLANTIRISH JARAYONIDA XODIMLARNI BOSHQARISH

M.Xalimov,

A.Avloniy nomidagi

milliy tadqiqot instituti mustaqil-tadqiqotchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada rivojlangan mamlakatlarda maktab jamoasini boshqarish tizimiga inson resurslarini boshqarish shaklida yondashish bilan ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga erishish hamda bu borada olib borilgan ishlar o'rganilgan va xulosalar chiqarilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, inson resurslari, ta'lim sifati va samaradorligi, rag'batlantirish, ijodiy muhit, psixologik iqlim, aloqalarni rivojlantirish, almashtirish va huquqlarni topshirishni kengaytirish, xodimlarning qarorlar qabul qilishda ishtirokni ta'minlash, xodimlarning umumiy va kasbiy tayyorgarligi, fikr almashish va munozaralarni rag'batlantirish, innovatsiyalarni moddiy resurslar bilan ta'minlash, HR strategiyasi.

Abstract: in this article, the improvement of the quality and efficiency of education by approaching the management system of the school team in developed countries in the form of human resources management, as well as the work carried out in this regard, are studied and conclusions are drawn.

Keywords: education, human resources, quality and effectiveness of education, motivation, creative environment, psychological climate, development of relations, expansion of replacement and transfer of rights, ensuring participation of employees in decision-making; general and professional training of employees, encourage exchange of ideas and discussions, providing innovations with material resources, HR strategy.

Kirish. Maktablarda inson resurslarini boshqarish samaradorligini ta'minlashning asosiy maqsadi maktab faoliyati va kompetensiyasini rivojlantirish, ta'lim sifati oshirish orqali o'quvchilarning ta'lim ko'rsatkichlarini oshirish va o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini va mehnat mamnuniyatini ta'minlashdan iboratdir. Biroq, buni amalga oshirish oson emas va buning uchun yaxshi mexanizmlar, usul hamda vositalar lozim. Mukammal, ilmiy asoslangan mexanizmlar, usul hamda vositalarni aniqlashtirish, tatbiq qilish uchun bu borada qilingan ilmiy

ishlarni, xorijiy tajribalarni o'rganishga doim ehtiyoj seziladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Shunday tadqiqotlardan biri E.Y.Cherksova, S.S.Belikova va boshqalarning tadqiqotlari bo'lib, unda rivojlangan hamda rivojlanayotgan mamlakatlarda inson resurslarini boshqarish va biznesning ijtimoiy mas'uliyati doirasida tashkilotlarning inson kapitalini rivojlantirishga jalb etishni tahlil qiladi. Tahlil natijalariga ko'ra, rivojlangan mamlakatlarda inson kapitalini rivojlantirish hamda ijtimoiy mas'uliyatga katta e'tibor qaratilayotgan bo'lsa, rivojlanayotgan

mamlakatlarda tashkilotlarning 30% dan kamrog'i ushbu masalaga e'tibor beradi [1].

Tadqiqotchilar E.Y.Cherkesova, S.S.Belikova va boshqalar rivojlanayotgan mamlakatlarda inson resurslarini boshqarish doirasida inson kapitalini rivojlantirish mexanizmlarini yaratish zarur deb ta'kidlaydi.

Ijodiy faoliyatni rag'batlantirishning zamonaviy tizimi moddiy manfaatlar bilan birga ma'naviy kelib chiqishiga ham ahamiyat qaratish lozim. Gap shundaki, boshqaruv konsepsiyasining evolyutsiyasi jarayonida tashkilotlarda shaxsga munosabat keskin o'zgardi. Xodim tashkilotning asosiy subyektiga aylandi. Rag'batlantirish tizimi har bir xodimning zaxiradagi salohiyatini safarbar qilishga yo'naltiradi. Bu xodimning individual natijalarining o'sishiga, ijodiy salohiyatning namoyon bo'lishiga va o'zini-o'zi rivojlantirishga bo'lgan qiziqishini orttiradi. Xodimlarning ijodiy faoliyati yanada muhim manbaga aylanib, tashkilot faoliyatini takomillashtiradi va rivojlantiradi.

Umumta'lim maktablarida ham bu juda katta ahamiyat kasb etadi. Bu borada Harvard universitetining tadqiqotchilar Nikolas Blum, Renata Lemos va boshqalar muhim ilmiy ishlarni olib boradi. Tadqiqotchilar sakkizta mamlakatda 15 yoshli bolalarga ta'lim beradigan 1800 dan ortiq maktabning faoliyat, maqsad va inson resurslarini boshqarish amaliyoti bo'yicha ma'lumotlarni tahlil qilib, boshqaruv sifati yuqori ta'lim natijalari bilan kuchli bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Tadqiqotlarida Buyuk Britaniya, Shvetsiya, Kanada va AQSH ta'lim menejmenti bo'yicha eng yaxshi ko'rsatkichlarni qo'lga kiritar ekan, keyingi o'rinlarda Germaniya, Italiya, Braziliya va eng oxirgi o'rinni Hindiston egallaydi [2].

Shuningdek, tadqiqotchilar ta'lim menejmentida katta nomutanosibliklar na-faqat mamlakatlar orasida va bir mamlakatning hududlari ichida, balki maktab turlari bo'yicha ham mavjudligini ko'rsatib o'tadi. Xususan, avtonom boshqaruvga ega davlat maktablari (davlat tomonidan moliyalashtiriladigan lekin nomarkazlashtirilgan yoki mustaqil boshqaruvga ega) masalan, AQShdagi charter maktablar va Buyuk Britaniyadagi akademiyalar, oddiy yoki markazlashgan boshqaruvga ega davlat maktablari va xususiy maktablarga qaraganda ancha yuqori boshqaruv ballariga ega [3].

Ta'lim menejmenti yaxshi yo'lga qo'yilgan mamlakatlar va maktablarning o'ziga xosliklari nimada? Ular qanday boshqaruv mexanizmlaridan foydalanadi? Ushbu savollarga tadqiqotchilar Nikolas Blum, Renata Lemos va boshqalar o'z ilmiy ishlari batafsilroq ma'lumot berib o'tadi. Dastlab avtonom boshqaruvga ega maktablar haqida gapiradigan bo'lsak, tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, avtonom maktablarda ta'lim menejmentining yaxshi yo'lga qo'yilganligining sababi ko'pchilik o'ylaganidek, ular davlat maktablariga qaraganda kichikroq yoki shaharlarda joylashganligi emas. Shuningdek, avtonom davlat maktablarini boshqarishdagi farq o'quvchilar tarkibi, maktab va hududlarning xususiyatlari, shuningdek, asosiy demografik yoki o'ziga xosliklar, masalan, o'qish muddati va jinsi bo'yicha kuzatiladigan farqlarni ham aks ettirmaydi. Biroq, avtonom maktablarda ikki xususiyat katta ahamiyatga ega (I) boshqaruvning kuchliligi, ya'ni o'quvchilarning ta'lim ko'rsatkichlari bo'yicha yuqori turuvchi va tashqi tashkilot oldidagi kuchli javobgarligi va (II) maktabdagi nizom darajasi, ya'ni maktab uchun uzoq muddatli strategiyani ishlab

chiqilganligi. Ushbu boshqaruv va nizom o'zgaruvchilari avtonom davlat maktablari va boshqa maktablar o'rtasidagi boshqaruvdagi tafovutni ikki baravardan ko'proq bo'lishini ta'minlaydi. Qaysi mexanizmlar bu ikki xususiyatni avtonom maktablarda amalga oshirish imkoniyatini ta'minlaydi? Tadqiqotchilar fikriga ko'ra, buning asosiy mexanizmi avtonom maktablarni moliyalashtirishning katta qismini hukumatdan oladi, lekin o'quv dasturi va rejasini, o'qituvchilarni ishga olish va tanlashda, (ba'zan) cheklangan o'quvchilarni qabul qilish bo'yicha maktab nizomlariga rioya qilishda ko'proq avtonomiyaga ega. O'quvchilarni qabul qilishda ham faqat akademik (bilim) qobiliyatlarini emas, balki boshqa o'lchovlarini ham inobatga oladi. Masalan, Buyuk Britaniya akademiyalari o'quvchilarning kamida 10 foizini sport va musiqa qobiliyatlari bo'yicha tanlab oladi [3]. Katta ehtimol bilan ushbu imkoniyatlar yoki huquqlar davlat maktablarida mavjud emas. Xususiy maktablar ham asosan kim pulini to'lasa, o'qishga qabul qilaveradi.

Umuman olganda, tadqiqotchilar fikriga ko'ra, har qanday davlat maktablari, avtonom yoki xususiy maktablar bo'lsin, muvaffaqiyatli boshqaruvga ega maktablar inson resurslarini boshqarishda quyidagi mexanizmlarni joriy qilgan:

- *Yuqori ijrochilarni taqdirlash*: maktab yaxshi va yomon natijalarini aniqlash, o'qituvchilarni mutanosib ravishda mukofotlash uchun tizimli yondashuvni amalga oshiradi;

- *Past ijrochilarni tuzatish*: maktab zudlik bilan kam ko'rsatkichga ega bajaruvchilar bilan shug'ullanadi;

- *Yuqori natijalarga erishganlarni rag'batlantirish*: maktab xodimlarining ish samaradorligiga qarab lavozimga ko'taradi;

- *Iste'dodlarni boshqarish*: maktabda

o'qituvchilik hamda yetakchilik qobiliyatini tarbiyalaydi va rivojlantiradi;

- *Iste'dodni saqlab qolish*: maktab yuqori natijalarga erishgan xodimlarini saqlab qolishga urinadi;

- *Xodimlar uchun o'ziga xos qiymat taklifi yaratish*: maktabda malakali xodimlarni jalb qilish uchun puxta o'ylangan yondashuv mavjud [3].

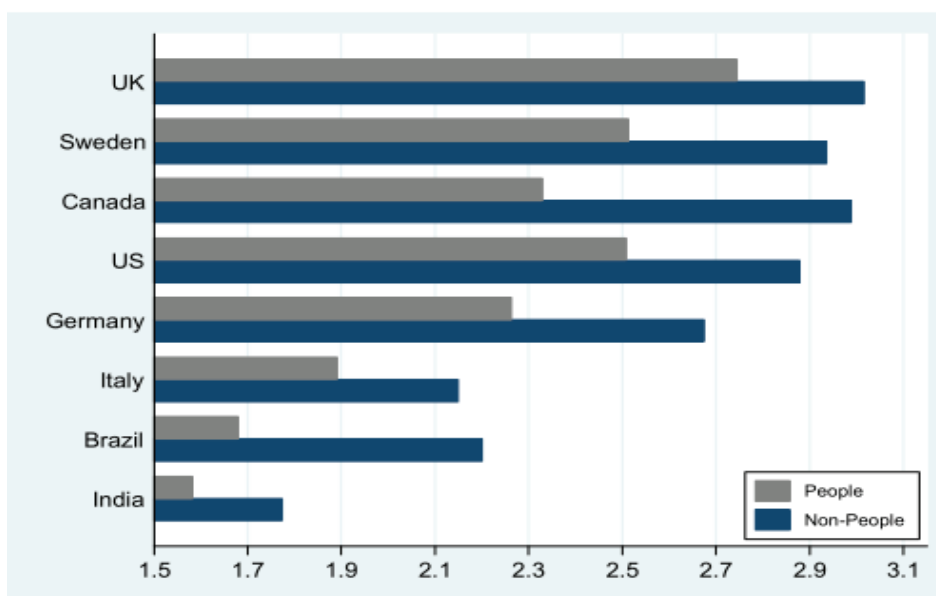
Tadqiqotchilar mamlakatlar bo'yicha ta'lim boshqaruvining o'rtacha ballarini aniqlash uchun 1 dan 5 gacha bo'lgan indeks o'lchovi orqali ma'lumotlarni tahlil qilish va so'rov o'tkazish vositalarini qo'llaydi. Tahlil natijalariga ko'ra, tadqiqot olib borilgan sakkizta mamlakatda o'rtacha ta'lim menejment bali 2,27 ni tashkil qiladi. Biroq, mamlakatlar orasida sezilarli farqlar mavjud. Buyuk Britaniyada ta'lim menejmenti bo'yicha eng yuqori ball (2,9), undan keyin Shvetsiya, Kanada va AQSH (barchasi 2,8) turadi, Germaniya esa biroz pastroq (2,5), Italiya ancha past (2,1) o'rinda hisoblanadi. Rivojlanayotgan davlatlardan Braziliya (2,0) va Hindiston (1,7) eng past ballga ega.

Yuqorida ko'rilganidek, E.Y.Cherksova, S.S.Belikovalarning tadqiqotlarida ham rivojlanayotgan davlatlarda tashkilotlarning inson resurslarini boshqarish va inson kapitalini rivojlantirishda past ko'rsatkichlar qayd etilgan bo'lib, bu bejizga emas. Chunki, rivojlanayotgan davlatlarda inson resurslarini boshqarish amaliyotida sezilarli darajada muammo va kamchiliklar mavjud. E.Y.Cherksova va S.S.Belikovalarning ta'biri bilan aytganda, "Aksariyat rivojlanayotgan mamlakatlarda korporativ ijtimoiy mas'uliyatni baholash va zamonaviy biznesning axloqiy tamoyillari va ijtimoiy mas'uliyatli xatti-harakatlarning iqtisodiy afzalliklarini tushunish uchun aniq va tushunarli mezonlar mavjud emas" [4].

Ushbu muammo va kamchiliklarni ta'lim sohasi misolida aytadigan bo'lsak, Nikolas Blum va boshqalarning tadqiqotida 2 balldan (1-5 ball o'lchoviga asosan) past ball boshqaruvning juda yomon amaliyotini ko'rsatadi: deyarli hech qanday monitoring yo'q, juda zaif maqsadlar (masalan, faqat yillik maktab darajasidagi maqsad) va o'ta zaif rag'batlantirishlar (masalan, xizmat muddatiga ya'ni yiliga ko'ra ko'tarilish, moliyaviy yoki moliyaviy bo'lmagan rag'batlantirish va samarasi past o'qituvchilarga hech qanday chora ko'rilmalik). Shvetsiya va Kanada kabi mamlakatlarda birdan ikkigacha ball to'plagan maktablarning ulushi minimal mos ravishda 2,2 va 2,7 foizni tashkil etsa, Hindistonda bu ko'rsatkich 82 foizgacha ko'tariladi. Bu hind maktablarida boshqaruv amaliyoti juda zaif, monitoring, maqsadni belgilash, pulli va pulli bo'lmagan rag'batlantirish vositalaridan foydalanish kabi boshqaruv usullaridan samarali foydalanmasligini anglatadi [3]. Buni quyidagi rasmdan ham ko'rish mumkin:

1-rasmda insonlarni boshqarish boshqaruvning boshqa turlariga qaraganda murakkabroq va pastroq samaraga ega (eng kamida ushbu sakkiz davlat misolida).

Nikolas Blum va boshqalar o'z tadqiqotlarida inson resurslarini samarali boshqarish maktablarda ta'lim natijalariga ijobiy va sezilarli darajada ta'sir qiladi, degan xulosaga keladi. Koeffitsient shuni ko'rsatadiki, boshqaruv ballari indeksining bir standart og'ish ortishi (boshqaruv reytingida 0,65 ball) o'quvchi faoliyatining 0,425 standart og'ish ortishi bilan bog'liq. Boshqaruvning odamlar bilan bog'liq bo'lmagan sohalari ham natijalar bilan sezilarli darajada bog'liqdir: maktab faoliyati uchun 0,093 (0,036) koeffitsientlar (standart xatolik), ishlash monitoringi uchun 0,133 (0,036) va maqsadni belgilash uchun 0,158 (0,038) [3]. Ushbu holatda ham ko'rish mumkinki, inson resurslari ta'lim sifati va natijalariga ko'proq ta'sir ko'rsatuvchi omil hisoblanadi.

1-rasm. Inson va moddiy-texnik resurslarni boshqarish
(Manba: Bloom Nicholas, Renata Lemos et al., 2015)

Izoh: bu yerda "people"ga insonlarni boshqarish: ish haqi, lavozimga ko'tarilish, ishga olish va ishdan bo'shatish kiradi. "Non people"ga esa maktab faoliyati, o'quv jarayoni monitoringi va maqsadlar kiradi.

Boshqa ko'plab tadqiqotlarda ham yuqoridagi fikrlarni tasdiqlaydi. Masalan, professor Xanushek o'quvchilarning bilim va muvaffaqiyati o'qituvchilarga bog'liqligini ko'plab ilmiy ishlarida isbotlagan va shu bois, maktablar ko'proq o'qituvchilarning malakasi va ish faoliyati bilan shug'ullanish kerakligini ta'kidlab keladi [5]. Ba'zi mualliflar maktabda o'qituvchilarning sifatini yaxshilash uchun maktab xususiyatlariga va o'qituvchilar imtiyozlariga alohida ahamiyat qaratishni ilgari suradi [6]. Boshqa mualliflar esa maktablar ko'proq kadrlar masalasi bilan shug'ullanish kerakligini ta'kidlaydilar. Ushbu tadqiqotchilar direktorlar o'zlari yollagan o'qituvchilar orqali o'quvchilarning ta'limiga katta ta'sir ko'rsatishini, shuning uchun o'qituvchilarni sinflarga qanday tayinlashlari, o'qituvchilarni qanday saqlab qolishlari va o'qituvchilarni yaxshilash uchun qanday imkoniyatlar yaratishi kabi ishlarni yo'lga qo'yish kerakligini ilgari suradi [7].

Stenford universiteti tadqiqotchilar S.Leb, D.Kalogrides va T.Beteyllar muvaffaqiyatli maktablarning inson resurslarini boshqarishdagi samarali mexanizmlari sifatida quyidagilarni keltirib o'tadi:

Birinchidan, muvaffaqiyatli maktablar bo'sh ish o'rinlari paydo bo'lganda boshqa maktablardan malakali o'qituvchilarni jalb qilish va yo'llay olishi mumkin;

Ikkinchidan, muvaffaqiyatli maktablar yangi o'qituvchilarga adolatli tarzda vazifa yuklaydi;

Uchinchidan, muvaffaqiyatli maktablar ishga olgan o'qituvchilari oldingi ishlagan samarasiz maktablariga qaraganda tezroq yaxshilanishi uchun imkoniyatlarga va qo'llab quvvatlanishga ega;

To'rtinchidan, muvaffaqiyatli maktablar yuqori sifatli o'qituvchilarni saqlab qolish imkoniyatiga ega.

Umuman olganda, maktabning muvaffaqiyati o'qituvchilarni yollash, tayinlash, rivojlantirish va ushlab turish usullari bilan o'zaro bog'liqligini ilgari suradi. Bu o'z navbatida, o'quvchilarning ta'lim natijalariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatishini ochib beradi [7].

Mazkur vazifalarni to'g'ri va tartibli yo'lga qo'yish uchun maktab direktori va uning boshqaruv ma'muriyati bilimli va dunyoqarashi keng, temperamentli va yetakchi bo'lishi kerak. Maktab direktori va ma'muriyati boshqaruvning demokratik shakllaridan foydalanish lozim. Maktab jamoasining har bir a'zosi bilan individual shug'ullanishi va ularni maktab faoliyatiga jalb qilish va ishtirokini ta'minlashi lozim.

Maktab direktori va ma'muriyati o'z qo'l ostidagilarga va o'qituvchilarga tepadan turib (avtoritar ko'rinishda) muomila qilish emas, hamkasb va hamkor sifatida munosabatda bo'lishi lozim. Shu bilan birga, yetakchilik qobiliyatiga ega bo'lishi va jamoani maktab maqsad va vazifalari yo'lida birlashtira olishi va safarbar eta olishi kerak.

Bizda amaliyotda eng ko'p kuzatiladigan holat, maktab direktorlari va uning boshqaruv ma'muriyati odatda maktab ishlarini ma'lum bir o'qituvchilarga yuklab qo'yishga, boshqalarni esa turli sabablarga ko'ra "bezovta" qilmaslikka o'rganib qolgan. Bu holat maktabda jamoa muhitini buzilishiga olib keladi. Shu bois, vazifalarni teng taqsimlash va ishtirok shaffofligini ta'minlash lozim. Buning uchun menejmentning vazifalarga doir har bir qism aniq belgilangan bo'lishi kerak. Bundan ko'rindiki, ishga qabul qiluvchi uchun ish vazifalari aniq ko'rsatilgan bo'lishi, nomzodlar ushbu vazifalarni bajara olish mas'uliyatidan kelib chiqib tanlanishi kerak. Shu bi-

lan birga, belgilangan vazifalardan tashqari har qanday qo'shimcha vazifalarni iloji boricha yuklamaslik kerak.

Jamoadagi o'zaro hamkorlik va pozitiv muhitni shakllantirish uchun turli ma'naviy va madaniy tadbirlar tashkil etish lozim. Muhit yomonlashganda nizolarni hal qilish metodlaridan, masalan, eng keng tarqalgani tomonlar bilan ochiq muloqot qilish kabi usullardan foydalanish kerak. Qiyin vaziyatlarda psixolog tavsiyalarini ham eshitishni o'rganish lozim.

Jamoadagi va o'qituvchilarda ishchanlikni oshirish uchun rag'batlantirishni keng yo'lga qo'yish kerak. Rag'batlantirish moddiy va moddiy bo'lmagan ko'rinishda bo'lishi mumkin. Yaxshi natija ko'rsatgan o'qituvchi va xodimni jamoa oldida bir og'iz tabriklab yoki tashakkur aytish ham bir rag'batlantirish usulidir. Ammo, hech qachon samarasiz o'qituvchini natijalari uchun jamoa oldida yoki o'quvchilar oldida tanbeh bermaslik kerak. Bunday o'qituvchilar bilan individual gaplashish va ishlash kerak. Jamoa oldida maktabdagi holat, muammo va kamchiliklar, bajarilmayotgan ishlar shaxslarni kamsitmasdan yoki haqoratlamasdan ham aytilishi, muhokama qilinishi mumkin. Aks holda, maktab muhiti shu vaqtning o'zida yomonlasha boshlaydi. Rag'batlantirishning ko'plab usullari bor. Tug'ilgan kunida direktor o'z nomidan yoki jamoa nomidan tabriklash ham bir e'tibor va rag'batdir. Albatta, eng katta rag'bat bu moddiy rag'batlantirishdir. Bu moddiy rag'batlantirish hali hamon butun tashkilotlarda va korxonalarda o'z kuchini yo'qotmagan. Muhimi moddiy rag'batlantirish shaffof va natijaga qaratilgan bo'lishi kerak.

Maktab muvaffaqiyatidagi va ta'lim sifatidagi navbatdagi muhim omil bu kasbiy rivojlanishni ta'minlashdir. O'qituvchilar

qotib qolmasligi kerak. O'qituvchilar doim o'z ustida ishlashlari, malaka va bilimlarini oshirib borishi, kompetensiyasini takomillashtirishi kerak. Buning uchun maktab rahbariyati kerakli sharoit yaratib berish bilan birga, bunga targ'ibot va tashviqot qilishi, qo'llab-quvvatlashi kerak. O'qituvchilarni ijodiy yondashuvlarini, tanqidiy fikrlashlarini, maktab faoliyatida sinergetik ishlashni, bir-biridan o'rganishni, malaka oshirish kurslarida qatnashib kelishni va o'z bilim va tajribalari bilan o'rtoqlashishni keng yo'lga qo'yish o'ta muhimdir.

Nihoyat, maktab tashqi tizim bilan aloqalarni yaqindan yo'lga qo'yish lozim. Maktab o'z qobig'ida harakatlanadigan tashkilot emas. Bir tizim sifatida tizimning boshqa qismlari bilan masalan, yuqori turuvchi tashkilotlar, yon va hamkor tashkilotlar, jamoatchilik va tadbirkorlik subyektlari bilan aloqalarni yaxshi yo'lga qo'yish lozim. Maktablar uchun eng katta aloqa tizimi bu ota-onalardir. Maktabning muvaffaqiyatida, o'quvchilarning bilimi va ta'lim natijalarini yaxshilanishida ota-onalarning o'rni va roli beqiyosdir. Shu bois, ota-onalar bilan yaqin munosabatda bo'lish, birgalikda ishlash maktab faoliyatini rivojlanishiga va inson resurslaridan samarali foydalanilishiga olib keladi.

Xulosa. Xulosa qiladigan bo'lsak, umumta'lim maktablarida HR amaliyotlarini tatbiq qilish muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, zamonaviy maktab jamoasini shakllantirish jarayonida xodimlarni boshqarish mexanizmlari, usul va vositalarini takomillashtirish yetarlicha adabiyotlar mavjud deb bo'lmaydi. Ta'lim sohasidan tashqarida HR amaliyotlari paketlarida juda ko'plab konseptual va empirik bilimlar berilgan bo'lsa, ta'lim sohasida bu borada ko'proq kasbiy rivojlanish va baholash ko'rinishida va ularning ta'lim natijalari-

ga ta'siri ko'inishida o'rta chiqadi. Bu ham, albatta, katta narsa. Shu bilan birga, inson resurslarini boshqarish komponentlari ko'plab konfiguratsiyalardan iborat ekanligini inobatga olsak, ta'lim sohasida bu borada qilinadigan ishlar hali talaygina ekanligini ko'rish mumkin. Mavjud adabiyotlardan kelib chiqib yondashadigan bo'lsak, umumta'lim maktablarida inson resurslarini boshqarishda "direktor-o'qituvchi-o'quvchi=ta'lim natijalari" sxemasi doirasida olib borilishini, ushbu uchlikning hamkorligi, o'zaro munosabatlari va faoliyatlariga ta'sir qiluvchi omillarni o'rganishga qaratilganligi bilan o'ziga xos ahamiyatga ega. Umumta'lim maktablarida inson resurslarini boshqarishning samarali mexanizmlarini yaratish masalasida asosiy vazifalar direktor va maktab ma'muriyatining o'qituvchilarni ishga olishning shaffof

tizimini yaratish, adolatli vazifa yuklash, rag'batlantirishni kengaytirish, kompetensiyasini rivojlantirish (kasbiy rivojlanishini ta'minlash), malakali o'qituvchilarni jalb qilish va o'zida saqlab qolish, nizoli vaziyatlarni tinch va konstruktiv ko'inishda hal qilish, maktab faoliyati uchun sinergetik ishlash va hamkorlikni joriy qilish, ishlar (o'quv jarayoni) monitoringini yuritish va ta'lim va faoliyat natijalarini baholashni yo'lga qo'yish lozim.

Umumta'lim maktablarida inson resurslarini boshqarishning natijadorligi maktab faoliyati samaradorligini oshganligi, strategik maqsadlarga erisha boshlaganligi, ta'lim natijalarini yaxshilanayotganligi bilan o'lchanadi. Bu IRB (HRM)ning o'z oldiga qo'ygan maqsad va vazifalarga erishganligi va o'quvchilarning ta'lim natijalarini oshganligini bildiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Cherksova E.Y., Belikova S.S., Popova E.M. et al. Mechanism of Development of Human Capital Within Human Resources Management of Modern Organization, Mediterranean Journal of Social Sciences, Vol 6 No 5, 2015, p. 399-404.
2. Bloom Nicholas, Renata Lemos, Raffaella Sadun and John Van Reenen. "Does Management Matter in Schools?" Economic Journal (Royal Economic Society) vol. 125, no. 584, 2015, p. 647-674.
3. Bloom Nicholas, Renata Lemos et al., 2015, p. 648-674.
4. Cherksova E.Y., Belikova S.S., et al., 2015, p. 399-400.
5. Hanushek E., Kain J. and Rivkin S. Why public schools lose teachers. Journal of Human Resources, 39(2), 2004, pp. 326-354.
6. Boyd D., Lankford H., Loeb S., Ronfeldt M. and Wyckoff J. The role of teacher quality in retention and hiring: Using applications to transfer to uncover preferences of teachers and schools. Journal of Policy Analysis and Management 30(1), 2011, pp. 88-110.
7. Loeb S., Kalogrides D. and Beteille T. Effective schools: teacher hiring, assignment, development, and retention. Education Finance and Policy 7(3), 2012, pp. 269-304.

UMUMIY O'RTA TA'LIM

MAKTAB DIREKTORLARINING BOSHQARUV FAOLIYATINI BAHOLASH MEXANIZMLARI

L.Sultonova,

*A.Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot
instituti doktoranti*

Annotatsiya: maqolada umumiy o'rta ta'lim maktab direktorlarining boshqaruv faoliyatini baholash mexanizmlari hamda mezonlari to'g'risida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: maktab direktori, boshqaruv faoliyati, baholash, direktor faoliyatini baholash mezonlari.

Abstract: the article discusses the mechanisms and criteria for evaluating the management activity of general secondary school principals.

Keywords: school principal, management performance, evaluation, criteria for evaluating the principal's performance.

Jahonda mamlakatlar ta'lim tizimi-ni zamonaviy hayot talablari va ke-lajak ehtiyojlariga moslashtirar ekan, ta'lim tashkilotlarini boshqarish va be- vosita ularning rahbarlari faoliyati so'ng- gi paytlarda ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi. Hozirda zamonaviy maktab direktori oldiga maktab faoliyati- ni va uning ijtimoiy sheriklar bilan o'zaro hamkorligini sifatli tashkil etishni ta'min- lagan holda keng ko'lamli masalalarni hal qilish vazifalari qo'yilmoqda. Maktab di- rektori faoliyatining yangi shart-sharoit- lari uning malaka darajasiga qo'yiladigan talablarni va uni doimiy ravishda takomillashtirish zaruratini aniqlashni taqozo etmoqda. Rus olimi V.Yu.Krichevskiy maktab direktori faoliyatini boshqaruv faoliyatining alohida turi deb hisoblash

mumkinligini aniqlab, uni asoslab bergan edi [4]. Uning ta'kidlashicha, hozirgi zamonaviy sharoitda maktab direktorlarining ishlash usullari 15-20 yil oldingidan farq qiladi.

Ta'lim tizimining doimiy ravishda murakkablashib borishi, rahbar shaxsiga, uning malakasiga va umuman, maktabni boshqarish sifatiga yangi talablarni qo'yadi. Bugun yurtimizning taraqqiyot bosqichida umumiy o'rta ta'lim maktab direktorlarining boshqaruv faoliyatini baholashning aniq mezonlari mavjud emasligi, maktab direktorlarining kasbiy faoliyatini baholash jarayonlari haligacha faqat evristik usulda nomzodlar va hozirgi direktorlarning imkoniyatlari hamda qobiliyatlari- ni batafsil tahlil qilinmasdan amalga oshirilayotgani maktablarda ta'lim sifatining

pasayishiga sabab bo'ladi, direktorlarning kasbiy rivojlanishini sekinlashtiradi. Bizningcha, har bir maktabda rahbar faoliyati samaradorligi baholanib va yaxshilanib borilmasa maktabdagi ta'lim sifati hamda muhiti pasayib boraveradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-son Farmonida ham umumta'lim muassasalari rahbarlari zimmasiga ularga xos bo'lmagan vazifalar va funksiyalarni yuklash, muassasa direktori va uning o'rinbosarlari o'rtasida vakolatlarning aniq taqsimlanmaganligi, ular faoliyati samaradorligini baholashning aniq mezonlari va parametrlari mavjud emasligi ta'kidlangan [1]. Shuningdek, Prezidentimizning 2022-yil 11-maydagi "2022-2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi 134-sonli Farmonida ilg'or maktab direktori mezonlarini ishlab chiqish hamda ular asosida rahbar faoliyatini baholab borish dasturining asosiy yo'nalishlaridan biri deb belgi-

langan [2]. Shu sababli ham umumiy o'rta ta'lim maktab direktorlarining boshqaruv faoliyatini baholash mexanizmlarini takomillashtirish – ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirishdagi muhim vazifa deb hisoblaymiz.

Hozirgi vaqtda butun dunyoda maktab direktorlarining kasbiy faoliyatini baholashning turli usullari keng qo'llanilmoqda. Shuningdek, jahon olimlari o'zlarining yondashuvlari asosida maktab direktorlarining boshqaruv faoliyatini baholashda turli xil mezon va ko'rsatkichlarni tavsiya etganini kuzatishimiz mumkin.

Virjiniya shtati Uilyam va Mariya kolleji professori James H.Stronge o'z tadqiqotlarida umumta'lim maktab direktorlarini baholashda quyidagi standartlarni keltirib o'tgan:

- yetakchilik;
- maktabdagi shart-sharoitlar;
- inson resurslarini boshqarish;
- tashkillashtirishni boshqarish;
- aloqa va ijtimoiy munosabatlar;
- kasbiy mahorat.

Pokistonning Lahor boshqaruv va tex-

nologiya universiteti olimi Khaliq Ur Rehman Cheema davlat va xususiy sektor maktablarida direktorlar faoliyatini baholash bo'yicha tadqiqot olib boradi [5].

Davlat va xususiy sektor maktablari direktorining faoliyatini o'quvchilarning o'qishida sezilarli yaxshilanishlarga erishish uchun zarur bo'lgan yetakchilik uslublari nuqtayi nazaridan baholash tadqiqotning asosiy vazifasi hisoblanadi.

Tadqiqotda:

- qaysi direktorlar o'quvchilarning yutuqlari uchun o'qitish, o'rganish va kasbiy rivojlanishga yordam beradi?

- qaysi sektorda direktorlar o'qituvchilar bilan shaxsiy va kasblararo munosabatlarni o'rnatadilar?

- qaysi sektor rahbarlari o'z qarorlarini o'qituvchilar, ota-onalar va boshqalar bilan bo'lishadi? kabi savollarga javob izlanadi.

Nigeriyaning Nnamdi Azikiwe universitetidan Mercy Obianuju Nvogbo Anambra shtatining o'rta maktablarida o'quv dasturlari va yo'riqnomalarni rivojlantirishda maktab direktorlari faoliyatining samaradorligini aniqlash uchun tadqiqot olib boradi [6]. Olima o'rta maktablarda ta'lim maqsadlariga erishish uchun o'quv dasturlarini takomillashtirishda va o'quv jarayonini boshqarishda o'z vazifalarini bajarishlari kerakligini ta'kidlaydi. Shuningdek, u direktorlarning nazoratchilik va menejerlik sifatidagi roli maktabni samarali boshqarishda markaziy o'rinni egallaydi degan fikrni ilgari suradi.

Taylandning Vanderbilt universiteti professori Dr. Philip Hallinger butun umrini ta'limda yetakchilik (instructional leadership)ni o'rganishga safarbar etgan olim hisoblanadi. Dr.Ph.Hallinger direktorlarning boshqaruv faoliyati maktabni takomillashtirishning zaruriy sharti deb hisoblaydi.

U Tayland maktablari direktorlarining boshqaruv faoliyati bo'yicha ma'lumotlar to'plash metodologiyasini rivojlantirish maqsadida tadqiqot o'tkazdi [7]. Buning uchun PIMRS (Principal Instructional Management Rating Scale)ning Tayland shaklini takomillashtirishni tanladi.

PIMRS so'rovnomasida direktorlardan va direktor qo'l ostida ishlagan o'qituvchilardan bir xil so'rovnoma o'tkaziladi.

PIMRS ta'lim boshqaruvining uch jihatini baholaydi:

- 1) Maktab missiyasini aniqlash;
- 2) O'quv (ta'lim) dasturlarini boshqarish;
- 3) Maktabda ijobiy ta'lim muhitini targ'ib qilish.

Bular qo'shimcha 10 ta ta'limni boshqarish vazifalarini o'z ichiga oladi.

Maktab missiyasini aniqlash:

- 1) Maktab maqsadlarini shakllantirish;
- 2) Maktab maqsadlarini barchaga yetkazish.

O'quv (ta'lim) dasturlarini boshqarish:

- 3) Yo'riqnoma(maktab yo'l xaritasi)ni nazorat qilish va baholash;
- 4) O'quv dasturini muvofiqlashtirish;

5) O'quvchilar rivojlanishini monitoring qilish.

Maktabda ijobiy ta'lim muhitini targ'ib qilish:

6) O'quv vaqtini himoya qilish;

7) Kasbiy rivojlanishni targ'ib qilish;

8) Yuqori ko'rinishni (maktab imidjini) saqlash;

9) O'qituvchilarni rag'batlantirish;

10) O'qib-o'rganishni rag'batlantirish.

Har bir vazifa deyarli hech qachon (1) dan deyarli hamishagacha (5) baholanadi.

PIMRS shkalasidan foydalangan holda direktorlarni baholash bo'yicha tadqiqotlar turli kontekstlarda (Qo'shma Shtatlarda, Avstraliya, Niderlandiya, Kanada, Xitoy, Malayziya va Singapur) olib borilgan.

Mamlakatimizda maktab direktorlarining boshqaruv faoliyatini baholashning joriy amaliyoti Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 3-iyundagi 345-son "Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim muassasalari reytingini aniqlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaroriga muvofiq amalga oshirilmogda [3]. Uning 6-reyting natijalari asosida mas'ul xodimlar faoliyatini baholash

bobining 24-bandida "Umumiy o'rta ta'lim muassasalari direktorlari, ularning o'rinbosarlari va pedagog xodimlari faoliyatini baholash umumiy o'rta ta'lim muassasalari reytingini aniqlash mezonlari asosida ishlab chiqilgan reyting natijalariga muvofiq amalga oshiriladi", deb belgilab qo'yilgan. Nizomga asosan maktablar reytingini aniqlashda quyidagi 7 ta ko'rsatkich inobatga olinadi:

1. Umumiy o'rta ta'lim muassasasi bitiruvchilarining umumta'lim fanlari bo'yicha tayyorgarligi va ta'lim sifati darajasi:

1.1. Bitiruvchilarning umumta'lim fanlari bo'yicha ta'lim tayyorgarligi darajasi (*11-sinf bitiruvchilari tomonidan oliy ta'lim muassasalariga kirishda to'plangan ballar asosida*);

1.2. Bitiruvchilarning ta'lim sifati darajasi (*11-sinf bitiruvchilari orasidan oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirganlar salmog'i asosida*).

2. Umumiy o'rta ta'lim muassasasi o'quvchilarining bilim darajasi ko'rsatkichi.

3. Umumiy o'rta ta'lim muassasasi o'quvchilarining chet tillarni bilish darajasi

ko'rsatkichi.

4. Umumiy o'rta ta'lim muassasasi pedagoglarining sifat (salohiyat) ko'rsatkichi.

5. Umumiy o'rta ta'lim muassasasi o'qituvchilarining chet tillarni bilish darajasi ko'rsatkichi.

6. Ijtimoiy so'rovnoma natijalari.

6.1. Pedagog va rahbar xodimlar faoliyati samaradorligi (*o'quvchilar o'rtasida o'tkaziladigan ijtimoiy so'rovnoma*);

6.2. Pedagog xodimlar uchun yaratilgan sharoitlar va o'qitish muhiti (*pedagoglar jamoasi o'rtasida o'tkaziladigan ijtimoiy so'rov asosida*).

7. Umumiy o'rta ta'lim muassasasida ma'naviy-ma'rifiy va o'quv-tarbiyaviy muhit (*O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan ilgari surilgan besh tashabbus*

doirasida qilingan ishlar asosida).

Ushbu baholash mezonlarida, xorij mamlakatlaridan farqli o'laroq, direktorlarning boshqaruv faoliyati va muassasa faoliyati natijalari va ularni o'lchash usullari o'rtasida dalillarga asoslangan integrativ aloqalarning mavjud emasligini ko'rishimiz mumkin.

Fikrimizcha, o'quv muassasalarida ta'lim sifatini oshirish bevosita maktab direktorlari boshqaruv faoliyatini qay darajada tashkil etayotgani bilan uzviy bog'liq. Shu o'rinda xulosa qilib ta'kidlash joizki, umumiy o'rta ta'lim maktab direktorlarining boshqaruv faoliyatini baholash mexanizmlarini takomillashtirish – maktab boshqaruvida hamda ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-son farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi "2022-2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi PF-134-son farmoni.

3. Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 3-iyundagi 345-son "Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim muassasalari reytingini aniqlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.

4. Кричевский В. Ю. Профессия – директор школы. Монография. – СПб. : СПбАППО, 2004. – 272 с.

5. Iram Ali, Khaliq Ur Rehman Cheema "Evaluation of Principal Performance in Public and Private Sector Schools" Journal of Leadership & Organizational Studies. Volume-2. September 2013.

6. Mercy Obianuju Nwogbo "Effectiveness of principals' role performance in curriculum and instructional development in public secondary schools in Anambra State". Unizik Journal of Educational Research and Policy Studies Vol..3; <https://unijerps.org> January-June, 2021.

7. Philip Hallinger, Patchanee Taraseina, Jack Miller. Assessing the Instructional Leadership of Secondary School Principals in Thailand. Article Published in 1994 School Effectiveness and School Improvement, 5(4), 321-348.

**A.Avloniy nomidagi pedagoglarni kasbiy rivojlantirish va yangi metodikalarga
o'rgatish milliy-tadqiqot institutining ilmiy-nazariy va o'quv-uslubiy jurnali**

**Scientific-theoretical and educational-methodical journal of the National Research Institute for
Professional Development and Training of New Methodologies of Teachers named after A.Avloni**

XALQ TA'LIMI: MUAMMOLAR, IZLANISHLAR, YECHIMLAR

PUBLIC EDUCATION: PROBLEMS, RESEARCH, SOLUTIONS

2023

1-son

Jurnalga yuborilgan maqolalarga javob qaytarilmaydi, jurnalda e'lon qilingan maqolalardan olingan matnlar "Xalq ta'limi: muammolar, izlanishlar, yechimlar" ilmiy-nazariy va o'quv-uslubiy jurnalidan olindi, deb ko'rsatilishi shart.

Ushbu songa mas'ul muharrir
I. Xurramov

© "Xalq ta'limi: muammolar, izlanishlar, yechimlar" jurnali, 2023.

